

KIŞ 2017 CİLT: 8 SAYI: 2
WINTER 2017 VOLUME: 8 ISSUE: 2

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

ISSN: 2146-1740

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ
JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

Uluslararası hakemli bir dergidir.

Taranılan indeksler

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ
JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

Sahibi/Owner
İnönü Üniversitesi İİBF Dekanlığı Adına
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ

Editör/Editor
Ahmet KARADAĞ

Editör Yardımcıları/ Assistant Editors
Mehmet Ozan SARAY
Şebnem KOLTAN YILMAZ

Sekreteryası/Secretariat
Nazlı NALCI ARIBAŞ

İngilizce Editörleri/Editors for English Written Papers
Ali ŞEN
Abdulkadir BAHARÇİÇEK

Hukuk Danışmanı/ Legal Consultant
Hayri KESER

Adres/Address
İnönü Üniversitesi İİBF
44280 MALATYA

Tel. 422 3773000
Fax. 422 3410438
e-mail: akademikyak@inonu.edu.tr
Web: <http://cms.inonu.edu.tr/tr/akademikyak>

ISSN: 2146-1740

ULUSLARARASI DANIşMA KURULU

İlter TURAN, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Ümit CİZRE, İstanbul Şehir Üniversitesi
Cemil KOÇAK, Sabancı Üniversitesi
Beril DEDEOĞLU, Galatasaray Üniversitesi
M. Hakan YAVUZ, University of Utah
Ahmet İÇDUYGU, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Hüseyin BAĞCI, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Muhittin KAPLAN, İstanbul Üniversitesi
Mustafa GÜNEŞ, Gediz Üniversitesi
Kemal YILDIRIM, Anadolu Üniversitesi
Kerem ALKİN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
James L. BICKSLER, Rutgers, The State University of New Jersey
Metin Kamil ERCAN, Gazi Üniversitesi
Cengiz TORAMAN, Gaziantep Üniversitesi
Recep GÜNEŞ, İnönü Üniversitesi
Şaziye GAZİOĞLU, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mustafa ERDOĞAN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Enver BOZKURT, İstanbul Aydın Üniversitesi
Alaeddin YALÇINKAYA, Sakarya Üniversitesi
Michael ALLES, Rutgers, The State University of New Jersey
Shyam, SUNDER, Yale University
Levent KÖKER, Atılım Üniversitesi
Şaban ÇALIŞ, Selçuk Üniversitesi
James ALM, Georgia State University
Jorge MARTINEZ-VAZGUEZ, Georgia State University
Gordon TULLOCK, George Mason University
Mehmet DEMİRBAĞ, University of Sheffield
Nihat BOZDAĞ, Gazi Üniversitesi
Ayşe Neyran ORHUNBİLGE, İstanbul Üniversitesi
Hüseyin Öner ESEN, İstanbul Üniversitesi
Bharat SARATH, Rutgers, The State University of New Jersey
Zühtü ARSLAN, Anayasa Mahkemesi
Asaf Savaş AKAT, İstanbul Bilgi Üniversitesi
M. Naci BOSTANCI, Gazi Üniversitesi
Cavide Bedia UYARGİL, İstanbul Üniversitesi
Ahmet Cevat ACAR, İstanbul Üniversitesi
Oya ÖZÇELİK, İstanbul Üniversitesi
İhsan D. Dağı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
E. Fuat KEYMAN, Koç Üniversitesi
Nazım ENGİN, Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Ekrem TATOĞLU, Bahçeşehir Üniversitesi

YAYIN KURULU

Fikret OTLU, İnönü Üniversitesi
Ali KOÇYİĞİT, İnönü Üniversitesi
Selma KARATEPE, İnönü Üniversitesi
Mehmet GÜNGÖR, İnönü Üniversitesi
Ahmet UĞUR, İnönü Üniversitesi
Serkan BENK, İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Tanımsızlıktan Anlaşılmazlık Sorununa: Uluslararası İlişkilerde Karl Marks Yasin AVCI, Çağlar SÖKER	1-34
İşletme Problemlerinin Çözümünde Kaikaku ve Değişim Mühendisliği' nin Karşılaştırmalı Analizi Dilan AYDIN, Mustafa YÜCEL	35-56
Psikolojik Sermaye ve İş Tatmini İlişisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma Bünyamin AKDEMİR, Ahmet Mesut AÇAN	57-79
Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme Selma KARATEPE, Mehmet Seyda OZAN	80-101
Political Justice from of the Qur'an and Traditions' Perspectives: A Reflection on Political Equality Mahmood SHAFIEE, Hamid SALIMI	102-124
Political Communication, Citizen Journalism and Cyber-Societies: A Faster Way towards Democracy? Ekmel GEÇER	125-142

Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YATKIN, Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ŞEN, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşehan ÇAKICI, Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Feride GÖNEL, Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN, Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Himmet KARADAL, Aksaray Üniversitesi

Prof. Dr. H. Nejat BASIM, Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Lütfiye ÖZDEMİR, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut TEKİN, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Muammer ZERENLER, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Recep KARABULUT, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet ESKİCUMALI, Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Aydın USTA, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Fulya AKYILDIZ, Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin ALTAY, Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Selahaddin BAKAN, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Selami ÖZSOY, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Abdullah TORUN, İnönü Üniversitesi

Tanınamazlıktan Anlaşılmazlık Sorununa: Uluslararası İlişkilerde Karl Marks

Yasin AVCI¹

Çağlar SÖKER²

Öz

Diğer sosyal bilim disiplinleriyle kıyaslandığında Karl Marks'ın Uluslararası İlişkiler'in gündemine gelmesi daha geç bir döneme tekabül etmektedir. Böylesi bir gecikmenin sebeplerini ise hem Uluslararası İlişkiler disiplininin mahiyetinde hem de bizatihi Marks'ın araştırma yönteminde bulmak mümkündür. Yine de özellikle iktisadi meselelerin disiplinin gündemine gelmesiyle birlikte, Karl Marks da Uluslararası İlişkiler kapsamında tartışılmaya başlanmıştır. Ancak kısmen Marks'ın eserlerinden çıkarsanan örneğin bağımlılık teorisi, dünya-sistemi teorisi ve emperyalizm teorisi gibi yaklaşımlar, Marks'a yönelik holistik bir değerlendirmeden ziyade ekonomi gibi belirli alanlara öncelik tanıdıkları için Uluslararası İlişkiler'de Marks'ın kapsamlı bir şekilde ele alındığını salık vermek mümkün değildir. Dolayısıyla bidayette disiplin tarafından göz ardı edilen Marks, Uluslararası İlişkiler nezdinde ele alınmaya başlandıktan sonra da anlaşılabilirlik sorunsalıyla gündemdedir. Tüm bu noktalardan hareketle çalışmada Marks'ın disiplin nezdinde göz ardı ediliş koşulları hem Uluslararası İlişkiler'in doğasında hem de Marks'ın yönteminde aranmış, akabinde ise Marks'ın disiplin çerçevesinde kapsamlı bir şekilde ele alınmasını mümkün kılacak kavramlarına ve yöntemine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karl Marks, Uluslararası İlişkiler, Marksizm, Diyalektik, Marksizm ve Uluslararası İlişkiler

From Unrecognition to Obscurity Problem: Karl Marx in International Relations

Abstract

When it is compared with other social science disciplines, Karl Marx came on the agenda of International Relations at relatively later period. It is possible to find the cause of such a delay in both disciplinary nature of International Relations and in method of Karl Marx itself. Even so, especially after economic issues have arrived of the agenda of the discipline, Karl Marks has been begun to be discussed in International Relations. However, because partial approaches like dependency theory, world-system theory and imperialism theory which were drawn from the works of Marx were prioritizing the fields like economy rather than offering an holistic view towards Marx, it wouldn't be agreeable that Marx is taken into consideration properly. Hence Marx, who was initially ignored by the discipline, is facing the problem of obscurity this time. With all these points, in this study, the conditions of ignorance of Marx in the discipline were looked for both in the nature of International Relations and in Marx's method, then, the concepts and method of Marx which would make his theory more understandable and useful for discipline were evaluated.

Key Words: Karl Marx, International Relations, Marxism, Dialectic, Marxism and International Relations

¹ Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, yasinavci89@gmail.com.

² Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, soker.caglar@gmail.com.

1. Giriş

Kapitalizmin tedrici gelişimine tanık olunan bir dönemde yaşayan Karl Marks, yaşamı ve ortaya koyduğu eserleriyle belki de üzerinde en fazla tartışılan ve fakat en temel argümanlarının değerlendirilmesi noktasında bile uzlaşıya varılamayan düşünürlerden birisidir (Saad-Fiho, 2002: 1). Bununla birlikte Marksizm'in bir ideoloji haline gelerek önce kitlelerin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.) örneğinde olduğu gibi sonra da bazı devletlerin eylem pratiklerinin ideolojik temeli olarak görülmesi, bahse konu tartışmalı zemini yoğunlaştırmıştır (Burawoy, 2000: 153). Öyle ki S.S.C.B.'nin çöküşü komünizmin teorik anlamda itibarını kaybetmesiyle eş değer görülmüş (Khan, 2009: 81-82) ve Marks'ın mevcut kapitalizm şartlarında yaşasa onu olumlayacağı iddiaları bile gündeme getirilmiştir (Khalil, 1992: 19-20). Buna mukabil kapitalizmin içine düştüğü her krizden sonra olduğu gibi 2008 dünya ekonomik krizi sırasında ve sonrasında da Marks'ın haklı olduğu vurgusu gündeme getirilmiştir (Tabb, 2010: 305-323). Hatta bazı düşünürlere göre Marks'ın ve teorisinin ölümünün defalarca vurgulanması bile Marksizm'in mevcut teorik gücünü kaybetmediğinin bir göstergesidir (Harvey, 2010: 243).

Dolayısıyla sosyal bilimcilerin ve kitlelerin Marks'a dönüşü genellikle konjonktürel bir seyir izlemiştir. Kapitalizm derin kriz içindeyken Marks'ın haklılığına vurgu yapıp, kapitalizmin kendi mağdurlarını az da olsa ihya ettiği yer ve zamanlarda Marks'ı kapitalist düzenin içine eklemek bunun en temel göstergesidir. Oysa iki uç örneği verilen bu konjonktürel düşünce yapılarının bazı temel eksiklikleri bulunmaktadır. İlk olarak kapitalizm içinde devrevi krizlerin varlığı Marks tarafından öne sürülen bir durumdur. Başka bir anlatımla kapitalist sistemin dönemsel iyileşmeler ve dönemsel krizler arasında gidip gelen yapısı Marks tarafından öngörülmüş ve ancak her kriz döneminin bir öncekinden daha şiddetli olacağı vurgusu da bu öngörüye eklenmiştir (Sarkar, 2014: 3-35). Bununla birlikte çöküşüyle komünizmin sonunun ilan edilmesini de beraberinde getiren S.S.C.B.'nin Marks'ın teorisine ne kadar yakın olduğu da literatürde tartışılan bir durumdur (Linden, 2007). Zira örneğin Stalin döneminde bürokratik bir baskı aygıtına dönüşen ve ulusal bağımsızlık hareketlerini bile emperyal heveslerle bastıran S.S.C.B. bazı açılardan Marksist teori ile uzaktan yakından alakalı görünmemektedir (Faulkner, 2012: 302-305).

İkinci olarak kapitalizmin krizden çıkarak iyileşme gösterdiği yer ve zamanlarda Marks'ın yaşasa kapitalizmi olumlayacağı vurgusu da bir o kadar tartışmalı bir düşüncedir. Zira Marks'ın teorik formülasyonunun temel odağı artı-değer sömürsüdür (Marx, 1998a; Marx,

1998b). Dolayısıyla emeğin yaşam şartları ne kadar iyileştirilirse iyileştirilsin sermayenin artı-değer sömürüsü devam ettikçe -ki artı değer sömürüsünün devamı sermayenin var olma koşuludur- Marks'ın kapitalizmi olumlamaı mümkün değildir (Wood, 2014: 18-19). Bununla birlikte sermaye tarafından merkez ülkelerde işçi sınıfına yönelik yaşam şartları iyileştirilmeleri –kısmen çevre ülkelerdeki emek sömürüsünün yoğunlaştırılmasıyla sağlanmaktadır- (Öngen, 1994: 307) kapitalizmin olası bir krizinde hemen geri alınabilir niteliktedir. Özellikle 2008 finansal kriziyle birlikte devletlerin öncelikle finans sermayeyi kurtarmaya yönelik bankalara mali yardımda bulunmaları ve fakat bu yardımları artan vergilerle ve azaltılan kamu harcamalarıyla halktan toplamaları bunun en temel göstergelerinden biridir (Blum, 2013: 288-294). Hepsinden öte Marks'ın *Kapital*'in I. cildinin önsözünde Alman işçi sınıfına yönelik tavsiyesi bahse konu değerlendirmeyi yanışlamaktadır. Zira Marks çalışmasında temel olarak İngiliz işçi sınıfına odaklandığını ve fakat yaşam standartları İngiliz işçi sınıfından daha iyi olan Alman işçi sınıfının da bu değerlendirmelere bigâne kalmaması gerektiğini belirtmekte ve eklemektedir: *De te fabula narratur!* (Marx, 2014: 18).³

Özetle Karl Marks ve teorik formülasyonuna yönelik konjonktürel ilgi Marksizm'in eksik anlaşılmasının sebeplerinden birini teşkil etmektedir. Benzer durumu sosyal bilimlerin görece geç bir disiplini olan Uluslararası İlişkiler'de⁴ de görmek mümkündür. Zira uzun yıllar Marks'ı görmezden gelen disiplin az gelişmişlik, sömürü, sürdürülebilir kalkınma gibi iktisadi meseleler disiplinin gündemine geldikten sonra Marks'a dönüş yaşamıştır (Ariffin, 1996: 127-128). Ancak bu çerçevede formüle edilen emperyalizm, bağımlılık ve dünya-sistemi gibi teoriler Marksizm'in disiplinde ekonomik determinizmle eş değer görülmesini de beraberinde getirmiştir (Hülagü, 2014: 195). Dolayısıyla Marks'ın Uluslararası İlişkiler kapsamındaki değerlendirilmesine odaklanan çalışmada ilk olarak Uluslararası İlişkiler'in Karl Marks'ı göz ardı ediş süreci üzerinde durulmuş akabinde ise disiplinde Marks'ın daha kapsamlı anlaşılmasını sağlayabilecek olan temel kavramlarının ve yönteminin tasvirine yoğunlaşmıştır.

³ “Bu senin de hikayen!” anlamına gelmektedir.

⁴ Çalışma kapsamında “Uluslararası İlişkiler” ile kast edilen sosyal bilimlerin bir disiplindir. Bununla birlikte “uluslararası ilişkiler” ile vurgulanan ise bahse konu disiplinin iştgal ettiği pratik zemindir.

2. Karl Marks'ın Uluslararası İlişkiler'de Göz Ardı Ediliş Koşulları

2.1. Uluslararası İlişkiler Eksenli Sebepler

19. yüzyılın önemli düşünürlerinden Karl Marks (1818-1883) sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinde olduğu gibi Uluslararası İlişkiler'de de tartışılmaktadır (Buecker, 2003: 49). Ancak diğer sosyal bilim disiplinleriyle kıyaslandığında Marks'ın Uluslararası İlişkiler'in gündemine gelmesi daha geç bir döneme tekabül etmektedir (Malo, 2015: 131-132). Böylesi bir gecikmenin ise hem Uluslararası İlişkiler'e hem de bizatihi Marks'a içkin bazı sebepleri bulunmaktadır. Disiplin nezdinde bakılacak olursa ortaya konulabilecek ilk sebep Uluslararası İlişkiler'deki teorik formülasyonun Anglo-Sakson merkezli oluşudur. Zira disiplinin başlangıç yıllarında özellikle Britanya etkisi hissedilirken II. Dünya Savaşı'ndan sonra disiplinin merkezi ABD'ye kaymaya başlamıştır (İpek ve Oyman, 2014: 422). Öyle ki disiplinin ikinci büyük tartışması olarak sunulan Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması, Hedley Bull-Morton Kaplan tartışması olarak da nitelendirmektedir ve bu düşünürlerden ilki İngiliz yaklaşımını ikincisi ise Amerikan bakışını temsil etmektedir (Kaplan, 1966; Bull, 1966). Her ne kadar tartışmanın tarafları da olsalar bu durum disiplinin genelde Batı özelde ise Anglo-Sakson menşeinin bir göstergesidir. Bu çerçevede disiplindeki teorik yaklaşımların merkezi olarak nitelendirilebilecek bu ülkelerde Marks ve Marksizm göz ardı edilmiştir.

Buna mukabil disiplinin çevresi olarak nitelendirilebilecek ülkelere Marksizm'e yönelik teorik formülasyonlar da yine Uluslararası İlişkiler'in Anglo-Sakson menşei hasebiyle yeterli etkiyi yaratamamıştır. Zira disiplin bir kez batılı merkez ve değerler üzerine bina edildikten sonra çevre menşeli teorik formülasyonlar radikal olarak nitelendirilmişlerdir (Burchill vd., 2005: 119). Örneğin bağımlılık teorisi, küresel ölçekli sömürü düzenine odaklanırken iktisadi olarak geri kalmış devletlerin bu durumlarının müsebbibi olarak mevcut kapitalist sistemi işaret etmektedir (Leys, 1977: 92). Oysaki Westphalia düzeni olarak sunulan modern uluslararası sistemin temeli batı tarzı devletin evrenselleştirilme çabasına dayanmaktadır ve bu devlet yapısının gelişimiyle kapitalizmin gelişimi eşzamanlı gerçekleşmiştir (Wallerstein, 2003: 532-533). Hal böyle olunca çevreden kapitalist sistemin kusurlarını formüle eden ekseriyeti Marksizm menşeli teorik formülasyonlar merkezden radikal olarak nitelendirilerek dışlanmaktadır.

Bahse konu gecikmenin disiplin nezdindeki ikinci sebebi ise Soğuk Savaş döneminin genel atmosferiyle yakından ilintilidir. Zira II. Dünya Savaşı akabinde dünyanın politik merkezi

Avrupa'dan kanatlara yani ABD ve S.S.C.B.'ye kaymaya başlamış ve uluslararası politikanın gidişatı birbirlerine karşıt olarak konumlanmış S.S.C.B. liderliğindeki Doğu ve ABD öncülüğündeki Batı Bloku'nun mücadelesi ekseninde şekillenmeye başlamıştır. Bununla birlikte merkezi tedricen ABD'ye kaymaya başlayan disiplin (Smith, 2002: 67-85) nezdinde Doğu Bloku'nun ideolojik temellendirmesi olarak görülen Marksizm'in dışlanmasına meyledilmiştir. Zira Soğuk Savaş olarak adlandırılan ve -askeri, ekonomik, politik, kültürel, psikolojik- birçok veçhede cereyan eden mücadelenin temelinde iki karşıt kutbun model olarak sundukları yaşam tarzlarının yarışı bulunmaktadır (Engerman, 2010: 20-43). Halihazırda disiplinin gündeminden Marksizm'i dışlamaya çalışan ABD de tedricen pratiğine hâkim olmaya başladığı uluslararası ilişkilerin kuramsal çerçevesini de kendi bakışıyla düzenlemeye çalışmıştır (Bacık, 2007: 130). Öyle ki Amerikan bakışını ve çıkarını yansıtan realizmin (Bostanoğlu, 2008: 81-83) ve ABD'nin kar-zarar temeline dayanan ve daha mekanik bir kuramsal bakışı yansıtan Davranışsalcılığın II. Dünya Savaşı sonrası etkinliği bu sebeptir (Smith, 1985: 54). Bu meyanda Davranışsalcı olarak nitelendirilen teorisyenlerin ekseriyetinin Amerikan menşeli olduğu (Kurki ve Wight: 18) ve Davranışsalcı ekolü yansıtan çalışmaların Amerikan hükümeti fonlarıyla desteklendiği göz önüne alındığında (Hoffman, 1977: 41-60) ABD'nin kendi bakışını merkeze koyarak Marks ve Marksizm'i dışarıda bırakması anlaşılır hale gelmektedir.

Üçüncü sebep Marksizm'in öncelikle iktisadi bir teorik formülasyon olarak nitelendirilmesiyle ilişkilidir. Bu çerçevede savaş, güç, güvenlik gibi meseleler Uluslararası İlişkiler nezdinde yüksek politika alanları olarak nitelendirilirken ekonomi gibi alanlar alçak veya tali alanlar olarak değerlendirilmişlerdir (Çalış ve Özlük, 2007: 232). Marks ve Marksizm ise bu minvalde disiplin gündeminin dışında tutulmuştur. Oysaki Marks'ın temel odağının ekonomi olduğu algısı, bir yanıltsamadan ibarettir. İlk olarak Marks nezdinde kapitalizm yalnızca iktisadi değil politik, kültürel, ideolojik vs. bileşenleri de bünyesinde barındıran bir tarihi-sosyal formasyondur (Brosius, 2015: 17). Dolayısıyla bu tarihi-sosyal formasyonu açıklamaya çalışan Marks'ın yaptığı ekonomik bir teorik formülasyon değildir ve Marks'ın örneğin sermayenin çıkarları doğrultusunda hareket eden akademisyenlere, avukatlara ve devlet yöneticilerine atfen ideolojik sınıf nitelendirmesinde bulunması, özelde sınıfların yalnızca mülkiyet temelli oluşmadığını, genelde ise kapitalizmin yalnızca ekonomik temelli bir formasyon olmadığını göstermektedir (Giddens, 2014: 79-80).

Bu çerçevede bir diğer nokta da Marks'ın çalışmasının temel odağıyla ilintilidir. Marks'ın kapitalizmin ikili ve çelişik yapısını metada bulduğu ve meta soyutlaması üzerinden kapitalizmin tasvirine giriştiği ekseriyetle kabul edilmektedir (Tonak, 2012a: 48). Asıl göz ardı edilen ise Marks'ı bahse konu meta soyutlamasına götüren temel soyutlamanın ne olduğu yani temel araştırma sorunsalının ne olduğudur. Bu çerçevede Marks'ın temel soyutlaması insanın türsel farklılığına atıf yapan üretimdir. Öyle ki diğer yaşam formlarından farklı olarak insan yaşamını idame ettirmek için üretmek ve yine üretimini sağlayacak üretim araçlarını da üretmek mecburiyetindedir (Marx ve Engels, 2015a: 39). İnsanlık tarihi boyunca ise bu üretim faaliyeti örneğin sınıf mücadelesine ve teknolojiye bağıtlı olarak farklı üretim biçimini ve yine her üretim biçimi de beraberinde belirli bir üretim ilişkisini getirmiştir. Dolayısıyla tarihi-sosyal formasyonun ve onun muhteviyatının temelinde bahse konu üretim ilişkileri bulunmaktadır (Lenin, 2013: 21-32). Dolayısıyla örneğin Marks'ın yel değirmeninin feodalizmi, buharlı değirmenin ise kapitalizmi işaret ettiği vurgusu yel değirmeni ve buharlı değirmen gibi üretim biçiminin fiziksel odaklarına değil bunların işaret ettiği üretim ilişkilerine ilişkindir. Zira yel değirmeni lord ile vassal, buharlı değirmen ise proleterya ile burjuvazi arasındaki ilişkiye refere etmektedir ve iki sınıfsal konumlanma arasındaki ilişkiselliğe atıf bile yalnızca iktisadi unsurların ön plana çıkarıldığı yanılsamasını ortadan kaldırmaktadır (Marx, 2011a: 126-143). Yine Marks'ın kapitalizmin tasviri ile yetinmeyip kapitalizm öncesi üretim biçimlerine de odaklanması (Marx ve Engels, 2009) ve yine kapitalizmin tasviri ile yetinmeyip sosyalizme varan bir tahlile devam etmesi, onun yalnızca kapitalizme odaklanmadığını aksine tüm insanlık tarihini açıklamaya giriştiğini göstermektedir (Marx ve Engels, 2016). Marks tarafından bunun kapitalizm odaklı olması yaşadığı dönemde kapitalizmin tedrici gelişimi ile ilintilidir.

Üçüncü sebeple bağlantılı biçimde, iktisadi meselelerin ulusal çapta ele alınması gerekliliği hususunda disiplindeki yaygın kanı da Marks ve Marksizm'in Uluslararası İlişkiler'in gündeminden uzak tutulmasının bir diğer sebebidir. Ancak belirtmek gerekir ki daha sonra disiplinde tedricen sorgulanmaya başlanan iç-dış arasındaki kesin ve keskin ayrım Marks'ın eserlerinde en başından beri yoktur. Hatta denilebilir ki kapitalizm Marks nezdinde iç, dış ve inter-iç etki ve manevra alanı bulunan bir formasyondur. Hâlihazırda Marks'ın sermayenin uluslararasılaşmasına yaptığı vurgu ve her proleteryanın önce kendi ulusal burjuvazisine karşı mücadelede bulunacağı mottosu (Marx ve Engels, 2010: 22-32) böylesi bir yaklaşımın göstergeleridirler. Bununla birlikte Marks'ın özellikle Paris Komünü üzerine yaptığı çalışmalarda devrimci proleteryanın ulusal sınırlarda sıkışıp kalmasını başarısızlığının bir sebebi olarak sunması ve yine proleteryanın burjuvadan devralacağı devlet aygıtını hiç

değiştirmeden kullanmasının onun tahakkümüne yardımcı olmayacağı yönündeki vurguları (Marx, 2012a) Marks'ın iç ve dış arasındaki etkileşime yaptığı vurgunun örneklerindedir.

Beşinci olarak Marks ve Marksizm'in disiplinin gündeminden dışlanması Uluslararası İlişkiler'deki etkinliği ekseriyetle kırılamayan pozitivism hasebiyledir (Little, 1980: 14). Öyle ki Uluslararası İlişkiler'deki büyük tartışmaların ekseriyeti disiplinin genelde bilimsel, özelde ise pozitivist kimliğiyle ilintili olagelmıştır (Yalvaç, 2012: 5-6). Bu durumda pozitivismin *here and now* yaklaşımı ile (Bostanoğlu, 2008: 20-73) kıyaslandığında Marks'ın yöntemi olan diyalektik ve tarihsel materyalizm (Politzer, 2010) disiplinde kendisine yer edinmemiştir. Hâlihazırda pozitivismin ilk temsilcilerinden sayılan Auguste Comte'un eserinin adı *Pozitif Felsefe*'dir ve Comte'un bu noktada negatif felsefe ile kast ettiği ise Hegel ile zirveye ulaşan diyalektiktir (Hartung, 2013: 201-202). Bununla birlikte disiplindeki etkinliği kırılamayan pozitivismin Marksizm'i dışlayıcı etkisi pozitivismin ortaya çıkış koşullarında da vuzuha kavuşmaktadır.

Zira Narski'ye göre 19. yüzyılın ilk yarılarında anavatanı Fransa olan pozitivismin tekâmül edişine tanık olunmuştur. Aynı zamanda Narski bu dönem Fransa'sını özel türden bir toplumsal ve sınıfsal yapının meydana gelmesiyle tasvir etmektedir. Öyle ki, Napolyon Savaşları sona ermiş, Avrupa'da monarşist-feodal gericiilik üstünlük kazanmış, Fransa'da restorasyon rejimi güçlenmiş ve akabinde de banker kralı Louis Philipp hükümete geçmiştir. Bu yeni dönemde Fransız burjuvazisinin çıkarları bakımından onun monarşinin akametiyle sonuçlanan feodal aristokraziyle geçmişteki çatışması artık güncel önemini yitirmiştir. Zira, 1830 devriminin olayları, kapitalist sınıfın nazarında çok daha tehlikeli ve tedricen konumunu konsolide eden bir düşmanın ortaya çıktığını göstermiştir: Fransız proletaryası. Nihayetinde burjuvazi ve burjuvalaşmış soyluluk arasında halka karşı bir ittifak oluşmuş ve Fransa'da burjuvazinin feodalizmin kalıntılarıyla kurduğu bu ittifak, Comte'un pozitivismine işlevsel bir önem isnat etmiştir. Bu noktada Narski pozitivismin işlevselliğini onun anti-diyalektik karakteri ile açıklamaktadır (Narski, 2013: 60).

Öyle ki Narski'ye göre pozitivism, 19. yüzyılın ilk yarısında, 18. yüzyıl Fransız burjuva felsefesi temsilcilerinin materyalizmine ve ateizmine yönelik tepkide işlevsel bir rol üstlenmiştir. Başka bir anlatımla, her ne kadar 18. yüzyıl burjuvazisi materyalizm ve ateizmi benimsemiş olsa da, devrim sonrası dönemde artık iktidara gelmiş muhafazakâr Fransız burjuvazisi için materyalizm, fazlasıyla aykırı ve tehlikeli bir akım olmaya başlamıştır. Böylece, işçi hareketi geliştiği ölçüde burjuvazi, proletaryanın ideolojisi olan diyalektik

materyalist felsefeye karşı giderek daha çok pozitivistten yararlanmaya başlamıştır. Zira pozitivist metodolojisinin anti-diyalektik karakteri, onun toplumsal gelişme alanındaki devrimci fikirlere karşı düşmanca tutumuna işaret etmektedir ve bütün mesele tam da bu noktada anlam kazanmaktadır: Materyalist teorinin yapısını içerden sarsmak (Narski, 2013: 60). Hal böyleyken pozitivist Uluslararası İlişkiler mahiyetinin genelde diyalektiği ve tarihsel materyalizmi özelde ise Marks ve Marksizm'i dışlaması da kaçınılmaz olmuştur.

Bu noktada Marks'a yönelik en temel iddialardan biri onun pozitivist olduğu yönündedir (York ve Clark, 2006: 425-450). Buna göre Marks asyatik, antik, feodal, kapitalist ve komünist formasyonları lineer bir düzlemde sıralayarak bunlar arasında ilerlemeci bir seyre atıf yapmaktadır (Kartal, 2015: 233-236). Bununla birlikte Marks'ın iktisadi öğeleri vurgulayan alt yapının siyaset, ideoloji vs. gibi unsurlardan oluşan üst yapıyı belirlediği vurgusu da onun pozitivist olduğu iddiasını gündeme getirmektedir (Brosius, 2015: 78-79). Ancak ilk olarak belirtmek gerekir ki Marks üretim biçimleri arasında lineer bir seyir öngörmemektedir ve Rosa Luxemburg'un da belirttiği gibi "ya sosyalizm ya barbarlık" mottosu bunun en temel göstergesidir (Schütrumpf, 2008: 17). Başka bir anlatımla üretici güçlerin üretim biçimini ileriye dönük hareketlendirme çabaları, sürekli olarak üretim ilişkilerince engellenirse, bu noktada sınıfların toplu yok oluşu gibi bir seçenikle de karşılaşmak mümkündür ve Marks nezdinde Roma İmparatorluğu deneyimi bunun bir örneğidir (Harman, 2013: 79-94). Yine Marks'ı nihayetinde komünizme götüren araştırması deterministik bir yaklaşımdan çok Bertell Ollman'ın "diyalektiğin dansı" olarak nitelendirdiği yöntemiyle ilgilidir. Buna göre Marks ilk olarak kapitalist toplumu çözümlemekte akabinde bahse konu toplumun önkoşullarını geçmişte aramakta ve nihayetinde şimdi çelişki olarak adlandırdığı bu önkoşulları bugün ile birlikte değerlendirerek geleceği inşa etmektedir. Geleceğin sağlanması ise geleceğin çözümlemesinden hareketle geleceğin önkoşullarının bugünkü kapitalist toplumdaki mevcut durumda aranması ile mümkün hale gelmektedir (Ollman, 2015: 52-131).

Bununla birlikte üretim biçimleri arasında değişimi sağlayan üretim güçlerinin gelişerek mevcut üretim ilişkilerini aşması meselesi, kendiliğindenlik arz etmemektedir. Bir başka deyişle, üretim ilişkileriyle birlikte üretim biçimi bütünü oluşturulan üretici güçlerin eylemlilikleri, yine bahse konu üretim biçiminin şartları dâhilinde cereyan etmektedir (Thalheimer, 2013: 114). Dolayısıyla örneğin Bolşevik Devrimi'nde üretici güçler gerek eylemselliği gerekse de üretim tarzı sınırları içindeki hareket kabiliyetlerini doğru bir zamanlamayla harekete geçirerek başarı sağlamışlardır. Ancak Küba Devrimi'nin başarıya

ulaşmasına karşın aynı teorik formülasyonla Bolivya'ya hareket eden Che Guevara'nın bölge halkının bile karşı devrimci direnişiyle karşılaşması ve nihayetinde başarısızlığı uğraması bununla ilintilidir (Faulkner, 2012: 346-351). Yine genel kanının aksine Marks'a göre alt yapı ve üst yapı arasında birini diğerine göre önceleyen deterministik bir ilişkiden ziyade karşılıklı belirlenimci bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir anlatımla alt yapı üst yapıyı belirlediği gibi üst yapı da alt yapıyı belirlemektedir. Bu çerçevede örneğin emek sömürsünün hukuk ve siyaset eliyle yoğunlaştırıldığı ülkelerde sermayenin, emeğin maliyetini azaltmak ve sömürüyü yoğunlaştırmak adına bahse konu ülkelere akın etmesi bu sebeptir (Eroğul, 2014: 12-16).

Altıncı olarak Uluslararası İlişkiler'in mitler üzerine inşa edilmiş yapısı da bahse konu gecikmenin bir diğer sebebini teşkil etmektedir (Carvalho vd., 2011: 735-758). Bu noktada disiplindeki örneğin Westphalia gibi mitler (Teschke, 2003) verili olarak kabul edildikleri için eldeki mevcut veriyi tarihselleştirerek sorgulayan Marks ve Marksizm Uluslararası İlişkiler'den dışlanmış. Zira Marksizm yöntemi gereği her veriyi tarihselleştirerek sorgulamakta ve onu ortaya çıkaran tarihsel koşulları irdelemektedir. Yani tarihsel süreç içerisinde kesin bir referans noktası seçmek ve bu nokta üzerinden akabindeki tarihsel süreci açıklamak yerine Marksizm, bahse konu tarihsel verinin ortaya çıkış koşullarını ve bu noktadan da hareketle ona içkin düzen öngörücü yapıyı ifşa etmek gayretindedir (Marx, 2015a: 69). Marks'ın, çalışmalarında kapitalizmin ilk nüvelerini, tüccar kapitalizminin tedricen gelişmeye başladığı feodalizmde bulması ve yine feodalizm içinde kapitalizme içkin olduğunu ileri sürdüğü burjuvaziye yönelik tahlillerde bulunması bunun en temel göstergelerinden biridir (Marx, 2011b: 40). Dolayısıyla Marks nezdinde örneğin Westphalia gibi hiçbir tarihsel veri biricik ve diğerlerinden ayrıksı değildir ve onu, onu ortaya çıkaran tarihsel koşullarla incelemek ve ona yönelik mitin sürdürülmesinin altında hangi sınıfsal çıkarların yattığını tespit etmek gerekmektedir.

Altıncı sebep ile ilintili olarak Uluslararası İlişkiler'in genellikle mevcudu betimleyen ve dolayısıyla değişimi ve değişimin devinimini dışlayan statükocu yapıcı, (Bostanoğlu, 2008: 66-81) değişimin değişmezliği ilkesini düstur edinen diyalektiği benimsemiş Marks ve Marksizm'in (Engels, 2010: 177-189) disiplinde göz ardı edilmiş bir diğer sebebidir. Öyle ki Marks nezdinde en temelde ifadesini filozofların dünyayı anlamaya çalıştıkları ve fakat asıl önemli olanın onu değiştirmek olduğu yönündeki mottoda (Engels, 2011: 68) bulan bu durum Uluslararası İlişkiler ile Karl Marks arasındaki kesişmenin gecikmesinin bir diğer unsurudur. Ancak böylesi bir durum Marks'ın ütopyacı bir çizgide olduğu anlamına da gelmemektedir. Zira vurgulandığı üzere ve yöntemi hasebiyle Marks bugünün koşullarının nüvelerini geçmişte

bulduğu gibi geleceği de bugünün içine gizlenmiş nüveleriyle inşa etmektedir. Dolayısıyla bu durum, gündeminin ekseriyeti siyasi tarihteki epistemik kırılmalarla belirlenen Uluslararası İlişkiler ile (Özlük, 2009: 200) gündemini geçmişle, geleceğin gündemini ise bugünle inşa eden Marks arasındaki bir diğer uzlaşmazlık alanıdır.

2.2. Karl Marks ve Marksizm Temelli Sebepler

Sıralanan ve disiplinin mahiyetine ilişkin olan bu unsurlar, Uluslararası İlişkiler nezdinde Marks ve Marksizm'in başlangıçta dikkate alınmamasının ve bunların disiplin nezdinde kısmen aşılması ise günümüzde Marksizm'e yönelik ilginin artmasının sebeplerini teşkil etmektedir. Ancak bizatihi Marks ve Marksizm kaynaklı sebepler de bahse konu göz ardı edilişi açıklamak noktasında araçsallaştırılabilmektedir. İlk olarak Marks sosyal bilimlerdeki disiplinel bölünmeye karşıdır (Wallerstein, 2013). Zira bahse konu bu bölünmenin kapitalist sistemin devamı noktasında iki temel işlevi bulunmaktadır. İlk olarak böylesi bir bölünme bilinçli insan eylemine yani *praksise* ontolojik bir bakışla yaklaşan Marks nezdinde (Çelik, 2011: 13) kitlelerin mevcut kapitalist sistemi tüm yönleriyle kavramalarını ve dolayısıyla ona yönelik değişim taleplerinde bulunmalarını engellemektedir. Başka bir anlatımla disiplinel bölünme bir kez gerçekleştikten sonra ve örneğin siyaset ve hukuk ayrı bilim dalları olarak ayrıldıktan sonra her iki disiplinin de mensupları diğerini dışlayıcı bir tavır takınacaklarından böylesi bir durum kapitalizmin siyasi gerekliliklerle bezenmiş hukuk yapısının anlaşılmasını engelleyecektir (Demir ve Öztogay, 2011: 127). İkinci olarak ise mevcut kapitalist sistem büyük bir mekanizmanın parçaları gibi bireylere belirli görevler isnat etmektedir ve disiplinel çerçevede verilen ve dolayısıyla tüm mevcudu kavramayı engelleyen uzmanlaştırıcı eğitim bu noktada araçsallaştırılmaktadır (Ollman, 2011a: 269-284). Hâsılı Marks nezdinde Uluslararası İlişkiler'in bizatihi varlığı, sosyal bilimsel bölünmelerin bir örneğini teşkil etmektedir ve böylesi bir tasnif Marks tarafından doğru bulunmamaktadır.

İkinci olarak her ne kadar Marks ölümüne yakın bir dönemde Marksist çerçeveli bir devlet teorisi formülasyonuna girişmiş olsa da böylesi bir kuramsallaştırmaya ömrü yetmemiştir. Marks tarafından zorunlu olarak eksik bırakılan bu nokta da onun öğretileri nezdinde, Marks'ın politik bir tavrı olarak nitelendirilerek Marksist devlet teorisi noktasındaki eksiklik giderilememiştir (Tonak, 2012b: 42). Oysaki Uluslararası İlişkiler nezdinde hemen hemen her teorinin devlete yönelik dar kapsamlı da olsa bir teorik duruşu bulunmaktadır ve disiplin nezdinde uzun yıllar birincil olarak nitelendirilen konular devletle ilintili olagelmıştır (Brown ve Ainley, 2013: 15). Buna mukabil Marks'ın bir totoloji haline gelen devletin egemen

sınıfın elinde bir tahakküm aracı olduğu savı Marksistlerce yeterli görülmüştür (Lenin, 2006: 377). Böylesi bir durum ise Marksist çevrelerin devlete ikincil bir rol biçerek onu göz ardı etmelerine sebebiyet verdiği gibi disiplin nezdinde de Marks'ın dışlanmasına neden olmuştur. Oysaki devletin kapitalist sistemdeki rolü Marksist bir bakışla örneğin üç temel noktada yoğunlaştırılabilir: i) Üretici güçlerin geliştirilmesi. ii) Üretim ilişkilerinin mevcudiyetinin korunması. iii) Devletin bizatihi kendi öz çıkarları peşinde koşması (Eroğul, 2014: 17-43).

Üçüncü olarak Lenin'in tüm çabalarına rağmen Stalin'in S.S.C.B. devlet aygıtını ele geçirmesi (Gurian, 1950: 383) ve Troçki gibi sürekli devrim teorisyenlerini saf dışı bırakması (Deutscher, 2003) Marks ve Marksizm'in Sovyet sınırlarına hapsedilmesine sebebiyet vermiştir. Zira özellikle Lenin ve Troçki'nin "sürekli devrim" ve "dünya devrimi" yaklaşımlarının aksine (Bailey, 1987: 4-35) Stalin tarafından deklare edilen "tek ülkede sosyalizm" mottosu, Marksizm'in küresel politik pratiğe dair kuramsal çerçevesini daraltıcı bir etki yaratmıştır (Ramirez, 2014: 2). Her ne kadar bu durum Lenin'in emperyalizm tartışmalarıyla, (Lenin, 2009) Hilferding'in *Finanz Kapital*'iyle, (Hilferding, 1981) Rosa Luxemburg'un *Sermaye Birikimi*'yle, (Luxemburg, 2004) Kautsky'nin çeşitli yazılarıyla ve Bukharin'in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*'yle (Bukharin, 1972) aşılına çalışılsa da sonucun değiştiği söylenemez. Dolayısıyla Stalin tarafından bürokratik bir baskı aygıtına dönüşen S.S.C.B. devlet aygıtı ve onun temel mottosu olan "tek ülkede sosyalizm", Marks ve Marksizm'e geriye doğru ket vurmuştur.

Dördüncü olarak kapitalist sistemin özellikle 1945-1973 aralığında yakaladığı iktisadi büyüme kapitalist sistemin kendi iç çelişkileriyle sona ereceği ve kapitalist devletlerin nihayetinde iktisadi çıkarları hasebiyle yoğun bir savaşa tutuşacakları tezinin yanlışlanmasına sebebiyet vermiştir (Gaddis, 2008: 20-22). Marks'ın düz bir okumasına dayandırılan bu ekonomik deterministik yaklaşım ise gerek kitleler gerekse de akademi nezdinde Marksizm'e yönelik ilgiyi azaltmıştır. Oysaki Marks'a göre insanlar kendi tarihlerini yaparlar ve fakat kendi yarattıkları koşullar altında değil. Bizatihi geçmişte yine insan tarafından yaratılan iktisadi, sosyal ve politik çerçeve bu tarihsel devrimin sınırlarını belirlemektedir (Marx, 2013: 30). Bu çerçevede kapitalizmin bahse konu tarihsel aralıkta yakaladığı iktisadi büyüme, II. Dünya Savaşı'ndan miras kalan savaş ekonomisiyle ve Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma yarışıyla yakından ilintilidir ve 1973 akabinde ortaya çıkan ekonomik kriz bu büyümenin dönemsel olduğunu ortaya koymuştur (Beaud, 2015: 286-357). Özetle Marks'a yönelik kendiliğinden bir okuma Marksizm'in kuramsal güvenilirliğine şüphe düşürmüştür.

Beşinci olarak Bertell Ollman'ın diyalektiğin dansı olarak nitelendirdiği Marksist araştırma yöntemi (Ollman, 2015: 45-135) ve bunun Marks'ın öğretilileri tarafından bile tam anlamıyla kavranamaması, Marksizm'e yönelik düz okumaları beraberinde getirmiştir. Zira örneğin Marksist sınıf tasnifi ele alınırken Marks'ın eserlerini inceleyen bir kimsenin Marks'ın yöntemini kavrayamadığını gösteren yegâne ifade, onun çalışmalarını gençlik, olgunluk ve son dönem olarak tasnif etmesidir. Buna göre Marks bir eserinde kapitalizme ilişkin proleterya, burjuvazi, köylü olmak üzere üç, bir başka eserinde proleterya ve burjuvazi olmak üzere iki, başka bir eserinde de proleterya, burjuvazi, köylü, ideolojik sınıflar, bürokrasi sınıfı olmak üzere niceliksel olarak daha fazla bir sınıfsal tasnife gitmiştir (Marx, 2015b; Marx, 2013). Oysaki Marks'ın çalışmalarında sıklıkla karşılaşılan kavramlardan ikisi soyutlama ve uğraktır. Buna göre Marks her soyutlama düzeyinde mevcut uğrağını değiştirerek araştırmasına devam etmiştir. Örneğin başlangıçta ikiden fazla sayılan sınıfların nihayetinde proleterya ve burjuva olarak iki ana sınıfsal kategoriye ayrılması, Marks'ın kapitalizme dönük yakın gelecek tasvirini yansıtmaktadır ve bu niceliksel azalma sermayenin özellikle kriz zamanlarında merkezileşmesi ve yoğunlaşmasıyla ilintilidir. Başka bir anlatımla sermayenin bu eğilimi sebebiyle küçük burjuvazi bile onun tarafından yutulacak ve kapitalist sistem bu şekilde devam ederse karşılıklı konumlanacak iki sınıf proleterya ve burjuvazi olacaktır (Şenalp ve Şenalp, 2012: 191-192).

Sıralanan tüm bu unsurlar, genelde sosyal bilimler, özelde ise Uluslararası İlişkiler nezdinde Karl Marks ve Marksizm'e yönelik teorik formülasyon ilgisinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Ancak vurgulandığı gibi özellikle Uluslararası İlişkiler nezdinde böylesi bir göz ardı edişin hem Uluslararası İlişkiler'e hem de Marksizm'e içkin sebepleri bulunmaktadır. Yine de az gelişmişlik, büyüme, sürdürülebilir kalkınma gibi iktisadi meseleler, uluslararası politik gündemi ilgilendirmeye başladıktan sonra disiplinde Marksizm'e yönelik bir dönüş(üm) yaşanmıştır (Yalvaç, 2013: 10-11). Ancak belirtmek gerekir ki Marksizm'in özellikle iktisadi aksiyomlarına dayandırılan örneğin bağımlılık teorisi, dünya-sistemi teorisi ve emperyalizm teorisi gibi bu teorik formülasyonlar bu kez de Marksizm'in ekonomik determinizmi bir şekilde irdelenmesini beraberinde getirmiştir (Hobden ve Jones, 1999: 135). Özetle bidayette Uluslararası İlişkiler nezdinde tanımazlık problemiyle karşı karşıya kalan Marks, kısmen tanındıktan sonra anlaşılmazlık sorununun muhatabıdır.

3. Uluslararası İlişkiler’de Karl Marks Anlaşmazlığını Aşmak: Karl Marks’ı Besleyen Damarlar ve Marksizmin Temel Kavramları

3.1. Karl Marks’ı Besleyen Damarlar

Şüphesiz her düşünür gibi Karl Marks da içinde yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal koşullarından ve bu koşullarla şekillenen felsefi temellerden etkilenmiş ve teorik formülasyonunu bu şekilde ortaya koymuştur (Kauder, 1968: 269-288). Bu noktada Karl Marks’ı besleyen üç ana damardan bahsetmek mümkündür: Klasik Alman felsefesi, Klasik İngiliz ekonomi politiği ve ekseriyeti Fransız menşeli düşünürlerin çalışmalarından müteşekkil Ütopik Sosyalizm (Bilgi, 2005: 29-37). Bahse konu bu damarlar hem Marks’ın onları eleştirerek hem de bazı noktalarda onlarla aynı paydada bulunduğu yaklaşımları aşarak kuramını ortaya koymasını sağlamışlardır. Hâlihazırda Marks’ın erken dönem eserlerinde ve eserlerinin adlarında diğer düşünürlerin eserlerine cevaben yaklaşımların sergilenmesi, bu savı doğrulamaktadır. Bu çerçevede Proudhon’un *Sefaletin Felsefesi* (Proudhon, 2012) adlı eserine mukabil Marks’ın *Felsefenin Sefaleti* (Marx, 2011a) başlıklı eseri kaleme alması, Marks üzerinde özellikle materyalizm temelli olarak derin etki bırakmış olan Feuerbach’a atfen *Feuerbach Üzerine Tezler* isimli eseri ortaya koyması, (Engels, 2011) ütopik sosyalist yaklaşımı eleştirmek amacıyla Engels tarafından *Bilimsel Komünizmin İlkeleri* adlı eserin (Engels, 2012) yayımlanması ve yine Marks ile birlikte Engels’in *Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi* (Marx ve Engels, 2015b) isimli çalışmayı kaleme almaları, Marks’ın dönemindeki düşünürlerden etkilendiğinin en temel göstergelerini oluşturmaktadırlar.

Bu çerçevede Marks’ın beslendiği ilk damar Kant, Fichte, Schelling, Feuerbach ve Hegel gibi önemli temsilcilerle felsefi yaklaşımda dönemin zirvesini temsil eden klasik Alman felsefesidir (Feenberg, 1986: 87-92). Bu düşünürlerden özellikle Hegel ve Feuerbach, diğerlerine nazaran Marks üzerinde daha fazla etkide bulunmuşlardır. İlk olarak Hegel’in felsefesi Fransız Devrimi sonrası dönemde tedricen dağılmaya başlayan feodal düzene ait toplumsal ilişkilerin ve dolayısıyla bu ilişkileri aşmaya çalışan burjuvazinin bir yansıması niteliğindedir. Zira Hegel’e göre toplumsal gelişimin nihai noktasını Prusya’da karşılığını bulan sınırlı monarşik sistem yansıtmaktadır. Bu noktada Hegel sistem içinde burjuvaziye yönelik bir takım iyileştirmeler yapılarak mevcut düzenin sürdürülmesi yönünde bir tavır takınmaktadır. Hegel’in böylesi bir arzuda olması ise vurgulandığı üzere dönemin görece yeni ve kendi için devrimci gücü olan burjuvazinin içinde bulunduğu ikircikli tutumu yansıtmaktadır. Zira bu dönemde burjuvazi feodal düzeni aşmak istemekte ve fakat bunun için devrimci bir tavır

takınmak yerine feodalizmin gerici güçlerinden olan örneğin aristokrasi ile ittifak halinde bulunmaktadır (Eroğul, 1966: 286-288).

Hegel'e yönelik ikinci önemli nokta da benimsediği diyalektik yönetime ilişkindir. Zira ona göre içinde bulunulan gerçeklikler, bir bütün halinde ve sürekli olarak gelişme eğilimindedir. Bu noktada bahse konu her gelişimin muhteviyatını, gelişmeye konu olan gerçekliğe yani bütüne içkin zıt kutuplara konumlanmış çelişkiler tayin etmektedir. Bir başka deyişle bütünü oluşturan çelişik kuvvetler ve bunlar arasındaki içsel ilişki bahse konu bütünün gelişim seyrini belirlemektedir. Bununla birlikte gelişimi tetikleyen ve yönlendiren çelişkiler, gelişim sonrası süreçte daha üst bir çelişik kuvvetler bütünü oluşturmak ve dolayısıyla daha üst seviyeli bir değişimi tetiklemek maksadıyla bir araya gelmekte ve bir sentez oluşturmaktadırlar (Taggart ve Taggart, 1999: 8-35). Dolayısıyla Hegel'in vurguladığı bu süreç kendisini sonsuz bir sarmala bırakmakta ve Hegel'in yaklaşımından değişimin değişmezliği, değişimin değişime konu olan bütünün çelişik yapısından hareketle ortaya çıkacağı gibi diyalektik yöntemin ön kabulleri çıkarılabilmektedir. Yine bütünün çelişik yapısının değişimin sınırlarını çizdiğine yönelik bir diğer diyalektik aksiyom da Hegel'in yaklaşımında görülmektedir (Popper, 1940: 413-421).

Ancak her ne kadar Hegel diyalektik yöntemi klasik Alman felsefesinde zirveye taşısa da benimsediği idealist tutum Marks tarafından eleştirilmiştir. Zira Hegel'e göre onun *Mutlak İdea* dediği şey her gerçekliğin temelini konumlanmaktadır. Başka bir anlatımla Hegel, materyalist gerçekliğin öncülü olarak *Mutlak İdea*'yı ileri sürmekte ve takındığı idealist tutumu bu sayede açığa çıkarmaktadır. Yine Hegel'e göre *Mutlak İdea*'nın gelişmesi, mutlak gerçek biçiminde son bulmaktadır. Yani materyal gerçeklik aslında *Mutlak İdea*'nın nihai gelişim noktasından başka bir şey değildir (Soykan, 1999: 274-275). Ancak bu noktada Hegel'in kendi benimsediği diyalektik yöntemle çelişkiye düştüğü görülmektedir. Zira Hegel bir yandan değişimin değişmezliğini ve yaşam içindeki herşeyin sürekli devinim halinde olduğunu vurgularken bir yandan da *Mutlak İdea* dediği şeyi sonul ilan etmektedir. İşte Marks'ın Hegel'e yönelik eleştirisinin temelini oluşturan bu idealist ve kendisiyle çelişen tutumdur (Hyppolite, 1973: 97-98).

Bu noktada Marks'ın Hegel'i aşan tutumunun göstergesi yine Marks'ın tabiriyle Hegel'de baş aşağı duran ve mistik kabuğuna rağmen içindeki akla uygun özü bulmak için ayakları üzerine oturtulması gereken diyalektiği, özellikle doğa bilimleri, ekonomi politik ve tarihten aldığı özlerle doldurarak ayakları üzerine oturtmasıdır (Marx, 2014: 28-29). Bununla

birlikte Hegel’de yalnızca düşüncede var olan gelişim hareketini açıklayan diyalektik; Marks ve Engels’de doğa, toplum ve insan düşüncesini ve hareketini yöneten en temel yasa olarak belirtilmiş ve bilimsel bir yöntem olarak benimsenmiştir (Arthur, 2004: 1-17). Ancak tüm eleştirilerine rağmen Marks Hegel’e bir felsefeci olarak değer verdiğini göstermiştir. Öyle ki Hegel’in ölümüne ve Marks’ın ününün artmasına müteakiben özellikle Marks’ın öğretileri tarafından Hegel’e yönelik “ölmüş eşek” gibi nitelendirmelerde bulunulmuş ve fakat Marks bu saldırılara son noktayı koymuştur: “Hegel bir hoca, ben ise onun öğrencisiyim.” (Marx, 2014: 29)

Klasik Alman felsefesinde Hegel’in ölümü ise bir bölünme yaratmış ve temelde iki ana temayül ortaya çıkmıştır: Sağ ve Sol (Genç) Hegelciler. Bunlardan önemli temsilcileri Heinrichs, Gabler ve Görschel gibi isimler olan sağ Hegelciler, Hegel’in ikircikli tutumundan hareketle Ortodoks Hristiyanlığın ve mevcut siyasal statükonun sürdürülmesini savunmuşlardır. Buna mukabil Marks’ın Berlin Üniversitesi’nde tanışma fırsatı bulduğu ve David Strauss, Bauer Kardeşler, Arnold Ruge ve Ludwig Feuerbach gibi önemli düşünürleri bünyesinde barındıran sol Hegelciler ise yine Hegel’in ikircikli tutumu hasebiyle diyalektiği yöntemsel olarak benimseyip onu Hristiyanlığı, dini ve mevcut siyasal düzeni eleştirmek için kullanmışlardır (Honneth, 2010: 2-3). Bu meyanda iki ana Hegelciler grubunun Hegel’in *Mutlak İdea*’yı ve diyalektiği aynı anda benimseyen çelişik tutumundan hareketle ayrım yaşadıkları dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bununla birlikte yakın bir zaman sonra Marks, Genç Hegelciler ile de bir kopma yaşamıştır. Zira Marks’a göre Genç Hegelciler de idealizme kaymaya başlamış ve insanın politik pratik faaliyetlerini küçümseyerek, kuramsal çerçeve ve eleştiriden kurtuluş adına medet ummuşlardır. Buna mukabil Marks ise insanın bilinçli eylemi olarak tanımlanabilecek *praksise* ontolojik bir önem atfetmektedir. Öyle ki bu yaklaşım Marks nezdinde insanların tarihi yapan yegâne unsur oldukları şeklindeki mottoya dönüştürülmüştür (Marx, 2013: 30).

Bu noktada Marks’ı derinden etkileyen bir diğer önemli düşünür Feuerbach’tır. Öyle ki Marks’ın üniversiteden mezun olduğu yılda *Hristiyanlığın Özü* adlı eseri yayımlanan Feuerbach, bu çalışmasında zihinden bağımsız gerçeklik fikrini eleştirerek insanın doğanın bir parçası ve eseri olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte Feuerbach eserinde materyalist bir yaklaşımla dini gerçekliği eleştirmiştir. Buna göre insanın Tanrı’ya atfettiği özelliklerin bizatihi insanın türsel özellikleri olması hasebiyle, insanı yaratan Tanrı değil, Tanrı’yı yaratan insandır. Buna rağmen dinlerin toplumlardaki gücünü ve etkinliğini ise insanın kendi kendine

yabancılaşması olarak betimleyen Feuerbach, Hegel'in de merkeze *Mutlak İdea*'yı koyan yeni bir teolojik yaklaşım geliştirdiğini ileri sürmüştür (Feuerbach, 1881). İleride Marks'ın yabancılaşma kuramından da aşına olunan insanın tanrısı yarattığı ve fakat insanın kendine yabancılaşmasının dinleri doğurduğu tezi, Feuerbach'ın Marks üzerinde bıraktığı etkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Marks yine de Feuerbach'ı özellikle diyalektiği benimsememesi, ateist gibi görünmesine rağmen eserinde tanrısız yeni bir dinin peşinde koşuyor gibi görünmesi ve dinin toplumdan topluma değişen ve gelişen yapısını tasvir edememesi hasebiyle eleştirmiştir. Nihayet Feuerbach'ın da yalnızca kuramsal çerçeveyi önceleyen tutumu, Marks nezdinde idealizmin Feuerbach'daki gizil varlığı olarak değerlendirilmiştir (Marx ve Engels, 2015a: 20-23).

Klasik Alman felsefesinden sonra Marks'ı besleyen ikinci önemli damar klasik İngiliz ekonomi politiği yazınıdır. Bu çerçevede Marks tarafından üzerinde dikkatle durulan iki temel teorisyen ise Adam Smith ve David Ricardo'dur. Bununla birlikte Marks'ın özellikle *Artı-Değer Teorileri* adlı eserlerinden başlayarak iktisada yöneldiği her eserinde bahse konu düşünörlere eleştirel bir eğilimle de olsa atıf yapması, Marks üzerinde ortaya çıkan etkinin en temel göstergelerinden bir tanesidir (Miliş vd., 2002: 1-13). Bu noktada Smith ve Ricardo'yu Marks nezdinde önemli kılan ise seleflerinin aksine bu düşünörlerin burjuva toplumundaki servetin kaynağı olarak meteları, yani emek içeren nesnelere görmeleridir. Bahse konu düşünörlere öncesinde, örneğin merkantilistler, servetin kaynağını kar, fizyokratlar ise tarımsal üretim etkinliği olarak görmüşlerdir. Buna mukabil Smith ve Ricardo'nun, servetin temelini meta üzerinden açıkladıktan sonra bir metanın değerini onun ortaya çıkmasını sağlayan gerekli toplumsal emek ile değerlendirmeleri, Marks'ın ekonomik eserlerinin ortaya çıkmasına teorik zemin teşkil eden artı değer teorisini formüle etmesine katkı sağlamıştır. Böylesi bir tespit, ilk bakışta basit olarak görülse de toplumsal zenginliğin gerçek kaynağının emek sahipleri olduğunu göstermesi ve bu tespitin -her ne kadar Smith ve Ricardo tarafından belirtilmese de- asıl üreticiler yokluk içinde yaşarken sermaye sahiplerinin zenginliklerinin kaynağı emekle kıyaslandığında nasıl refah içinde yaşadıkları gibi kapitalist döneme içkin bir çelişkiyi ortaya çıkarması bakımından oldukça önemlidir (Foley, 2000: 2-4).

Bu çerçevede Smith ve Ricardo aslında bu teorik formülasyonu kapitalizmde her metanın hak ettiği değer üzerinden piyasaya sürüldüğünü göstererek onun adil bir sistem olduğunu vurgulamak adına ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte bu teorik formülasyon, dönemin burjuvazisinin özellikle toprak aristokrasisine yönelik düşmanlığını da gözler önüne

sermektedir. Zira servetin kaynağı bu şekilde açıklandıktan sonra sermayenin ortaya koyduğu üretim biçimi, zenginliğin asıl kaynağı haline gelirken toprak rantı üzerinden servet biriktiren aristokrasi, asalak sınıfı konumuna gelmektedir. Dolayısıyla artı değer teorisinin Smith ve Ricardocu yorumu burjuvazinin feodal üretim ilişkileri aşmak istemesinin bir ifadesidir (Bilgi, 2005: 32-35). Ancak artı değer kaynağının açıklanması noktasında muhtemelen kasıtlı bir isteksizlik halinde olan Smith ve Ricardo'nun aksine, artı değer kaynağının üretim esnasında değer üreten tek meta olma özelliğini taşıyan emek sömürüsü üzerinden sağlandığını tespit etmek, Marks'a kalmıştır (Marx, 1998a; Marx, 1998b).

Nihayet Marks'ı besleyen bir diğer damar da ütöpik sosyalizmdir. Thomas More'un *Ütopya*, Tommaso Campanella'nın *Gümüş Ülkesi*, Morelly'nin *Doğanın Yasası ve Mellier ile Vasiyetim* adlı eserleriyle öne çıkan ütöpik sosyalist yaklaşım aynı zamanda Saint Simon, Charles Fourier ve Robert Owen gibi dönemin önemli sosyalist düşünürleri tarafından da benimsenen bir duruştur (Engels, 2012: 43-54). Bu çerçevede Marks ve Engels'in bilimsel olmayan ve fakat kitleler nezdinde ünlerini arttıran eserlerden *Komünist Manifesto*'da komünizme yapılan sürekli vurgunun bir diğer sebebini de yine bu düşünürler teşkil etmektedirler. Zira Marks ve Engels nezdinde sosyalizm ve komünizm arasında zamansal süreç ve eylem pratiği olarak bir farklılık bulunsa da onları yaşadıkları dönemde sosyalizm kelimesine nazaran daha az kullanılan komünizm kelimesine yönelten, dönemin sosyalist düşünürlerinden farklı bir yaklaşım ortaya koyduklarını gösterme kaygısı olmuştur.

Ütöpik sosyalist duruş irdelendiğinde ise bahse konu düşünürlerin temel bazı karakteristik özellikleri ortaya çıkmaktadır. İlk olarak bu düşünürler eserlerinde sömürünün, fakirliğin olmadığı, toplumsal eşitliğin ve refahın hâkim olduğu bir dünya tasvirinde bulunmuşlardır. İkinci olarak ise bu düşünürler tarif ettikleri bu sosyalist düzene geçiş noktasında en önemli unsurlar olarak sınıflar arası işbirliğinin ve sınıfsal eğitimlerin gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine sosyalizme geçişin kendiliğindenlik arz ettiği gibi kitleleri eylemsizliğe sürükleyen bir yaklaşım da bu düşünürlerin ortak noktasıdır (Engels, 2012: 43-46). Günümüzde bile bazı sosyalist-komünist muhalefetin içinde, sosyalizmin nihai aşama olarak kapitalizm içinden kendiliğinden ortaya çıkacağına yönelik algının varlığı göz önüne alındığında, bahse konu düşünürlerin etkisi gözler önüne serilmektedir. Nihayet söz konusu düşünürlerin eserleri, özellikle Fransız Devrimi ile ortaya çıkan eşitlik, özgürlük, adalet gibi sloganların politik pratiğe yansımamasından ve emek sömürüsünün şiddetlenmesinden rahatsız olmuş kitlelerin yeni bir düzen hayalini yansıtmaktadırlar. Marks ise bu düşünürleri sınıfsal

mücadeleyi hasıraltı ederek sınıflar arası işbirliği gibi bir hayali yaklaşımı ön plana çıkarmaları ve yine kitleleri eylemsizliğe sürüklemeleri hasebiyle gerici olarak nitelendirmiştir (Marx ve Engels, 2010: 41-50). Hâlihazırda bilimsel komünizm ve onun ilkelerini ortaya koymak Marks ve Engels'e kalmıştır.

3.2. Marksizm'in Temel Kavramları

Marks'ın kuramını inşa etmek noktasında Hegel'den devraldığı önemli kavramlardan bir tanesi bütünlüktür. Vurgulandığı üzere Hegel gerçekliğin bir bütünlük olarak kavranabileceğini belirterek bahse konu gerçekliğin ele alınması noktasında içsel ilişkiler felsefesine atıf yapmakta ve bütünün bileşenleri arasında ve bileşenlerin bütünlüğe, bütünün de bileşenlerle ilişkiselliğini irdelemek gerektiğini vurgulamaktadır (Vouros, 2014: 174-177). Aynı kavrayışı Marks'da da görmek mümkündür. Buna göre Marks tarihi-sosyal gerçekliği bir bütün olarak kavramakta ve bütünün mevcudiyetini irdelemek noktasında içsel ilişkiler felsefesinden yararlanarak bileşenler, bileşenler arası ilişkiler, bileşenlerinin bütünlüğe ve bütünün de bileşenlerle olan ilişkiselliğini tarihsel bir bakışla ele almaktadır (Jay, 1986: 222). Birçok Marksist nezdinde bile Marks'ı anlaşılmasız kılan işte bu durumdur. Zira Marks, araştırma sorunsalına göre ve araştırmanın temel vurgusu çerçevesinde, örneğin bütüne veya bütünün bileşenlerinin biri üzerine odaklanırken soyutlama düzeyini ve uğraklarını sürekli olarak değiştirmektedir. Bu çerçevede örneğin Marks, kapitalist sistem düzeyinde sermayeyi irdelerken sermayeyi kapitalistin elindeki üretimi sağlayan unsurlar olarak tanımlamakta ve fakat kapitalist üretim ilişkilerine odaklanırken sermayeyi kapitalistin bizatihi kendisi olarak tanımlamaktadır (Marx, 2014: 149-303). Bununla birlikte vurgulanması gereken önemli noktalardan biri, bütünün bileşenlerinin de bütünün mahiyetini bünyelerinde barındırmalarıdır. Başka bir anlatımla örneğin bütünün tasviri noktasında bütünün bileşenine odaklanılabilmesi için bileşenin bütüne dair özellikleri bünyesinde taşıması gerekmektedir. Hâlihazırda Marks da kapitalizmin ikili çelişik yapısını onun bir bileşeni olarak değerlendirdiği meta üzerinden incelemeye başlamaktadır ve bahse konu meta, kullanım değeri ve değişim değeri ekseninde kapitalizmin çelişik yapısını yansıtmaktadır. Zira Marks nezdinde kapitalizmin çelişkilerinden biri, sistemin üretim için üretime, yani değişim değerine odaklanarak varlığını sürdürmesi ve diğer tarihi sosyal formasyonların aksine kullanım değeri üretmeyi odak noktasına almamasıdır (Marx, 2014: 49)

Marks nezdinde bütünlüğe dair bir diğer önemli nokta da bütünün antagonistik ve çelişik bileşenlerden oluşmasıdır. Marks'ın yine Hegel'den devraldığı bu yaklaşım çerçevesinde ise

bütüne ilişkin kaçınılmaz ve sürekli olduğu savlanan değişimler, bahse konu çelişik yapıların aralarındaki mücadele ekseninde açıklanmaktadır. Bir başka deyişle, bütünün çelişik bileşenlerinin birbirlerine yönelik konumlanmaları, bütünün tarihsel süreç içerisindeki devinimini belirlemektedir (Doğan, 2007: 200). Diyalektik hareket yasası üzerine temellenen bu durum da özellikle Marks irdelendiğinde kafa karışıklığına sebebiyet vermektedir. Buna göre temel iddialarından birisi Marks'ın vurguladığı üzere üretim, tüketim, mübadele ve bölüşüm bileşenlerinden oluşan bir bütün olarak kapitalist sistem, mademki çelişik bileşenlere sahip ise varlığını hala daha nasıl sürdürdüğü üzerinedir. İlk olarak belirtmek gerekmektedir ki insanın en temel özelliklerinden birisi içinde yaşanılan dönemin hiç bitmeyeceğine yönelik algısıdır. Ancak örneğin feodal bir bey için de feodal sistemin sonsuza kadar süreceğine yönelik algı, kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla birlikte ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte diğer tarihi-sosyal formasyonlar gibi kapitalizmin de bir oldubitti ile var olduğunu ve yok olacağını düşünmek, şüphesiz bütünsel bir tarih anlayışından yoksunlukla ilişkilendirilir.

İkinci olarak bütünün çelişik yapısının olması onun kendiliğinden bir şekilde değişime uğrayacağı ve daha yüksek bir senteze dönüşeceği anlamına gelmemektedir. Vurgulandığı üzere bütünün bileşenleri arasındaki mücadele, bütünün değişim sürecini etkilemektedir (Politzer, 2010: 109-112). Kapitalizm örneğine dönecek olursa, kapitalizm için çelişik ikililer olan üretici güçler (proleterya) ile üretim ilişkileri (burjuvazinin tahakkümü) arasındaki mücadeleye odaklanılmadan değişim üzerinde öngörüle bulunmak mümkün değildir. Bu çerçevede örneğin üretim ilişkileri kapsamında burjuvazi, ideolojik aygıtlarla, proleterya ile yani üretici güçlerle olan mücadelesinde şuan başarılıysa, kapitalist sistemin devrimci bir şekilde yok oluşunu beklemek tabii ki mümkün değildir. Bununla birlikte değişimin her zaman ileriye doğru olacağı inancı Rosa Luxemburg'un "ya sosyalizm ya barbarlık" mottosunda vurgulandığı üzere beklenemez. Bu noktada örneğin üretici güçler aleyhine olan, mevcut çelişkiler arası mücadele, üretim ilişkilerinin sürdürülmesi yönündeki başarısı hasebiyle, 20. yüzyılın "aşırılıklar çağı" olarak nitelendirilmesine sebebiyet veren dünya savaşlarına ve nükleer terör dengesine yol açmıştır (Hobsbawn, 2012). Üçüncü olarak ise bütünün çelişik yapısı değişimi tetikleyebilir ve fakat bu mevcut bütünün sınırları dâhilinde olmaktadır. Marks'ın da insanın tarihi, kendi yarattığı koşullar altında yapmadığı savı ve ölünün diriye yapışık olduğu (yani insanlığın geçmişinin geleceğin inşasının üst sınırını yarattığı) vurgusu bu minvaldedir (Marx, 2014: 19).

Marks'ın değişimi bütünün dâhilinde tanımlaması, aslında onun yöntemini, değişimi arzulayan diğer yaklaşımlardan ayırmaktadır. Zira Marks değişimi bütün dâhilinde tanımladıktan sonra soyutlama düzeyini ve uğrağını sürekli değiştirerek kapitalizmin sona erebileceği(!) iddiasında bulunmuştur. Marks'ı böylesi bir varsayımına götüren ise bütüne ilişkin yaklaşımını diyalektik çerçevede ele almasıdır. Buna göre Marks, ilk olarak mevcut kapitalist sistemi çözümlenmekte ve kapitalizme ait karakteristik özelliklerin önkoşullarını geçmişte aramaktadır. Bu noktada Marks'ın sorduğu soru şudur: Geçmişte ne olmuş olmalı ki bugünün sistemi ortaya çıksın? Marks bugünün koşullarının sağlamasını geçmiş üzerinden yaptıktan sonraki adımda bugün artık çelişki dediği nitelikleri geçmişle olan tarihsel evrimi noktasında geleceğe doğru yakın öngörüsünde kullanmaktadır. Yine aynı şekilde Marks geleceğe yönelik sağlamasını da benzer bir soruyla yapmaktadır: Geçmişte ve bugün ne olmuş ve olsun ki tarih yarının sistemi olan sosyalizme evrilebilsin? Dolayısıyla Marks'ın bütüne dair ortaya koyduğu bu süreç ne kendiliğindenlik ne de kesinlik arz etmektedir. Marks'ın yakın gelecek öngörüsü olan sosyalizme dair eserlerinde parça parça tasvirlerin bulunması ve fakat uzak gelecek öngörüsü olan komünizme dair görece daha az bir tasvirde bulunması işte bu sebeplerdir (Ollman, 2011b: 29).

Marks'ın anlaşılması için bir diğer önemli kavram da alt yapı ve üst yapıdır. Buna göre Marks *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* isimli eserinin önsözünde üretim ilişkilerinin tümünü yani toplumun ekonomik yapısını, toplumsal bilincin belirli biçimlerine tekabül eden hukuki ve siyasi bir üst yapının üzerinde yükseldiği somut bir altyapı olarak tanımlamaktadır (Marx, 2011b: 37-42). Mikro düzeydeki karşılığını yine Marks'ın bilincin maddi koşulları değil, maddi koşulların bilinci belirlediği mottosunda bulan bu yaklaşım da Marks'ın yönteminin deterministik, mekanik ve pozitivist olarak nitelendirilmesine sebebiyet vermiştir (Marx, 2011b: 37-42). Oysaki Engels'in de vurguladığı üzere Marks nezdinde ekonomik unsurlar son kertede belirleyicidirler (Engels, 2014: 52-61). Bununla birlikte Marks'ın eserlerinde sıklıkla geçen karşılıklı belirlenim ifadesi, özellikle alt yapı ve üst yapı noktasında da anlam kazanmaktadır. Başka bir anlatımla Marks'a göre alt yapı üst yapıyı belirlediği gibi üst yapı tarafından belirlenir de (Eroğul, 2014: 8).

Dolayısıyla alt yapı ve üst yapı arasındaki belirlenim örneğin kapitalist üretim tarzının burjuva devrimine yol açması gibi yalnızca doğrudan ve olumlu değildir. Zira bu doğrudan etki olumsuz da olabilir ve bunun en temel örneği, Marks'ın *18. Brumaire* adlı eserinde örneğini verdiği, burjuvazinin, toplumsal egemenliğini koruyabilmek için siyasal üstünlüğünü feda

etmek zorunda kalışıdır. Yine bu etki edilgin ve olumlu bir şekilde de gerçekleşebilir, yani alt yapı üst yapıya belirli yollar açmakla yetinebilir. Örneğin kapitalizm krallıkla olduğu kadar cumhuriyetle de uyuşabilir. Belirleme edilgin ve olumsuz olabilir yani alt yapı belirli çözümleri üst yapı için imkânsız kılabilir. Toplumsal koşulların henüz olgunlaşmaması hasebiyle 1848 ayaklanmasının bir proleterya devrimi olarak başarısızlığa mahkûm olması bunun bir örneğidir. Bununla birlikte belirleme, etkin fakat çelişkili olabilir ve bu noktada alt yapı, üst yapıyı kendi içinde çelişen bir yöne itebilir. Burjuvazinin feodal beylerin toplumsal dayanağını yıkmak için toprak reformuna başvurması ve fakat bunun proleteryaı güçlendirmesi bunun bir örneğidir. Yine belirleme, edilgin ama çelişkili olabilir yani alt yapı üst yapıya yalnızca çelişkili olanaklar açınca ortaya çıkar. Ulusal savaşla karşı karşıya kalan burjuvazinin iki düşmanından yani yabancı burjuvazi ile kendi proleteryasından birini güçlendirecek bir eylemde bulunamaması bu durumun örneğidir. Nihayet belirleme etkin, olumlu ve kısmi olabilir ve bu noktada alt yapı üst yapının diğer bölümlerini etkilemeden yalnızca bir bölümünü belirli bir yöne itebilir. Üretim ilişkilerinde yeni bir tehditle karşılaşan burjuvazinin Kilise ile savaşım siyasetini kökünden değiştirip dinsel eğitime devlet yardımı yapmaya zorlanması, bunun en temel örneklerinden biridir (Eroğul, 2014: 8-9). Özetle alt yapı üst yapı arasında deterministik, mekanik ve pozitivist bir belirlenim ilişkisinden söz etmek mümkün değildir.

Marksizm'in bir diğer önemli kavramı da tarihin maddeci yorumu yani tarihsel materyalizmdir. Böylesi bir yaklaşım ise Marks'ın idealizm, eylemin idealist analizi, idealist tarih ve idealist diyalektik eleştirilerinde temellerini bulmaktadır (Dumenil vd., 2012: 115). Bununla birlikte Marks'ın tarihi maddeci bir bakışla yorumlaması onun insanın türsel varlığına dair yaptığı üretim soyutlamasıyla yakından ilintilidir (Marx ve Engels, 2015a: 39). Yine insanın Marks tarafından tarihin yapıcı unsuru olarak değerlendirilmesi ve Marks'ın bilinçli insan eylemi olan praksise verdiği önem, tarihe yönelik maddeci bakışı Marks nezdinde anlamlı kılmaktadır (Çelik, 2010: 13). Yazılı insanlık tarihini sınıf savaşımından ibaret olarak varsayan Marks'ın sınıfsal mücadeleye biçtiği önem de materyalist tarih anlayışının bir unsurudur (Marx ve Engels, 2010: 22). Nihayet tarihsel devinimin düşüncede gerçekleştiği yönündeki Hegelci idealist anlayış yerine, tarihsel devinimin kaynağını insan etkinliğinde bulan Marks nezdinde materyalist tarih anlayışı bir zorunluluktur (Lewis, 1944: 8). Tüm bu noktalardan hareketle Marks *Alman İdeolojisi* adlı eserinde belirttiği gibi tek bir bilim olarak tarih bilimini tanıdığını belirtmektedir (Marx ve Engels, 2015a). Şüphesiz Marks nezdinde tarihi bilim yapan ise tarihin maddeci yani materyalist yorumudur. Son olarak tarih biliminin insanlık tarihinin geçirdiği

değişim süreçlerini ortaya koyarak değişimin değişmezliği prensibini kitleler nezdinde ortaya koyabilecek yegâne bilim olması, Marks'ın tarihe biçtiği bu önemli rolün bir diğer sebebidir.

Marksizm nezdinde bir diğer önemli kavram da üretim ilişkileridir. Buna göre hayvanlar ve insanlar arasındaki en temel farklılık, insanların değişmeyen ve değişmeyecek olan en kadim özelliği olan üretimdir. İnsan var oluşundan yok oluşuna kadar üretmek, üretimini sağlayacak üretim araçlarını da icat etmek mecburiyetindedir. Marks bu soyutlamadan hareketle insan ve ona dair her sosyal organizasyonun, her ilişkiselliğin temelinde; örneğin sınıf mücadelesine ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak gelişen üretim tarzını ve bu üretim tarzının beraberinde getirdiği üretim ilişkilerini görmektedir. Başka bir anlatımla Marks insanı, onun tarihini ve onun oluşturduğu tarihi-sosyal formasyonları, insanın ayırt edici özelliği olarak gördüğü üretim soyutlaması üzerinden irdelemektedir (Marx ve Engels, 2015a: 39). Bu çerçevede yaşanan en temel kavramsal karmaşa üretim, üretim biçimi, üretim ilişkileri ve üretici güçler eksenindedir. Aralarındaki farkı belirtmek gerekirse, üretim insanın türsel farklılığı olarak insanın var oluşundan yok oluşuna kadar sürdüreceği bir eylemi ifade etmektedir. Bununla birlikte insanlık tarihi boyunca yaşanan sınıf mücadeleleri ve teknolojik gelişmeler, üretimi üretim biçimi olarak nitelendirilen asyatik, antik, feodal ve kapitalist formlara sokmuştur. Bahse konu bu formlar içindeki toplumsal ilişkiler ise üretim ilişkileridir. Nihayet söz konusu üretim biçimlerinde, bir diğer üretim biçimi safhasına geçişi sağlayacak olanlar ise üretici güçlerdir. Bu çerçevede feodalizmin üretici ve dolayısıyla devrimci gücü (Marks'ın kapitalizmi ve burjuvaziyi yer yer olumlaması bu sebepledir) burjuvazidir. Ancak mevcut kapitalist sistem içinde burjuvazi, devrimci rolünü terk ederek sınıfsal yapıyı yıkmak yerine, onu sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu çerçevede kapitalizmin üretici güçleri ise sınıfsız topluma geçişi sağlayabilecek ve böylece kendi sınıfsal varlığını da sona erdirecek olan proleterya'dır. Bu meyanda üretici güçler kategorizasyonu içine üretici güçlerin üretim eyleminde kullandıkları her türlü araç-gereç ve teknolojik düzey de girmektedir (Bottomore, 2005: 604-606; 608-613).

Marks'ın bir diğer önemli kavramları olan sınıf ve yazılı insanlık tarihini indirgediği sınıfsal mücadele de işte bu üretim ve ona ilişkin kavramlarla yakından ilintilidir (Öngen, 1994: 331). Buna göre varoluşundan itibaren insanoğlu, emek gücünü iç içe yaşadığı doğaya yönelterek hem kendisi için gerekli olan tüketim maddelerini hem de bu süreçte kullanabileceği üretim araçlarını icat etmiştir. Başka bir anlatımla insanı insan yapan ve onu diğer türlerden ayıran türsel farklılığı bu üretimdir (Çelik, 2010: 11-32). Her üretim ise belli bir tarz ekseninde şekillenmektedir ve bu üretim tarzı da insanlar arasında üretim ilişkisini ortaya çıkarmaktadır.

Bununla birlikte üretim tarzı mevcut teknolojik gelişmelere bağıtlı bir şekilde geliştiği ve değiştii için üretim ilişkileri de bahse konu değişim sürecinden nasibini almaktadır (Corrigan vd., 2001: 204). Ancak insanlık tarihinin başlangıcından beri değişen ve dönüşen üretim tarzı ve üretim ilişkilerinde her daim ezen bir kesim ile ezilen bir yığın bulunmaktadır. Bu bağlamda Marks için bütün tarihin genelde ezen ve ezilen sınıfların mücadelesi tarafından şekillenmesi bu sebeptir (Öngen, 2002: 13). Bu noktada akla gelen en temel soru şudur: Hangi kıstas çerçevesinde insanlar ezen ve ezilen sınıflar şeklinde bölünmektedir?

Marks'a göre bu sorunun akla gelen ilk cevabı, üretim araçlarına sahiplik veya üretim araçlarından yoksunluktur. Buna göre başlangıçta tüm topluma ait olan üretim araçları, zamanla belli kesimlerin elinde toplanmış, üretim araçlarından yoksun olan kesimler yaşamlarını sürdürmek için özel mülkiyet esasınca üretim araçlarını sahiplenen kesime muhtaç olmuştur. İşte sınıfları ezen ve ezilen yapan budur (Öngen, 1994: 331). Bu meyanda belirtmek gerekir ki ne sınıf kavramını ortaya atan ilk ve tek düşünür Marks'tır ne de sınıf, kapitalizm ile ortaya çıkmış bir fenomendir (Dworkin, 2012: 41-77). Bilakis kapitalizm olarak nitelendirilen tarihsosyal formasyon, tarihe gömülü bu sınıf mücadelesini farklı koşullarda ve farklı boyutlarda yaşatmaya başlamıştır. Çünkü vurgulandığı üzere kapitalizm kadim üretim eyleminin bir üretim tarzıdır ve kendi üretim ilişkisini yaratmıştır. Bu çerçevede ezen-ezilen sınıflar tarihin tüm safhalarında vardır, fakat üretim tarzları ve üretim ilişkileri çerçevesinde farklı adlar almışlardır: Yurttaş-köle, patrisien-pleb, baron-serf, lonca ustası-kalfa, burjuvazi-proleterya (Marx ve Engels, 2010: 22). Kapitalizm yarattığı kendi üretim ilişkilerinde temele konumlanan iki sınıf sermaye ve emektir (Marx ve Engels, 2010: 22).

Marksizm temelinde sınıfı tanımlayan ikinci önemli gereklilik sınıf bilincidir. Şüphesiz bu şart, üretim araçları gibi somut bir kategorizasyona göre daha soyuttur. Yine de gevşek bir tanım yapmak gerekirse sınıf bilinci, başlangıçta sınıfsal ayrımın hâlihazırda mevcut olduğunu kabul etmeyi gerektirmektedir. Akabinde ise böylesi bir sınıfsal kategorizasyonda kendini konumlandırma, yani bir sınıfa aidiyet hissetme ve mevcudiyetini o sınıfla tanımlama gerekli şarttır. Yine bu eksende kendi çıkarlarını sınıfsal bir çıkar temelinde tanımlama, sınıfsal bir güdülenme ile hareket etme gibi unsurlar sınıf bilinci için ve sınıfsal bir varlık için gereklidir. Görüldüğü üzere sınıf bilinci oldukça soyut ve ölçülemeyen bir şeyi refere ediyormuş gibi görünse de sınıfsal bazda hareketi beraberinde getirdiği için aslında kısmen de olsa somuttur (Ollman, 2011a: 216-269).

Sınıfsal varlığın son şartı da mücadeledir. Yani bir sınıfın varlığından bahsetmek için o sınıfın üretim ilişkilerindeki konumundan hareketle ve sınıfsal mücadelenin bilincinde olarak şu soruları sorması gerekmektedir: “Çıkarlarımın çatıştığı ve karşıda konumlanmış diğer sınıf hangisidir? Bu noktada sınıfsal kazanımlarımı arttırmamın yolları nelerdir? Bu mücadelede kullanabileceğim araçlar nelerdir?” Bu sorular ve bunlara verilen muhtemel cevaplar ekseninde mücadeleye girişmenin önemi, hâlihazırda mevcut olan bir sınıfın kendi için sınıf olmasını sağlamasıdır. Bir başka deyişle yalnızca üretim ilişkilerine nasıl konumlanıldığı ve bu çerçevede kazanılan sınıf bilinci eyleme, yani mücadeleye dökülmedikçe anlamsızdır (Aron, 1973: 22). Böylesi bir şart, aslında Marks’ın ontolojik duruşunu yansıtan praksise verdiği önemi göstermektedir (Kosik, 2015: 190-201). Bilinçli insan eylemi veya belirli bir bilinç eksenindeki insan eylemi olarak tasvir edilebilecek olan bu kavram, (Atılğan, 2001: 32) aslında insanlık tarihinin sınıf mücadelesi tarihi olmasının da sebebidir. Zira belli bir üretim tarzından diğerine geçişi sağlayan bu sınıfsal mücadele, yani tarihsel devinimi sağlayan sınıfsal mücadeleler neticesinde yaşanan alt-üst oluşlar iken, (Marx, 2012b: 11) sınıfsal bilinç ile yetinmenin hiçbir kıymet-i harbiyesi olmadığı gibi bu eylemsizlik mevcut üretim tarzının devamını sağlamaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki sıralanan unsurları bünyesinde barındıran sınıfsal duruşların ve sınıfların ortaya çıkması, örneğin bu sınıfların mevcudiyetini göstermek adına nicel verilere başvurmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü gerek sınıfın bizatihi kendi oluşumu gerekse de onu oluşturan şartların mevcudiyetleri bir oldu-bittiden ziyade bir süreci gerektirmektedir (Ollman, 2011a: 216-269).

Marks’ın sınıf tasnifi ve sınıf savaşımı yaklaşımı göz önüne alındığında belirtilmesi gereken birkaç nokta bulunmaktadır. İlk olarak Marks nezdinde sınıflar yalnızca materyal unsurla ortaya çıkan kategorizasyonlar değildir. Dolayısıyla örneğin dünya genelinde proleteryanın niceliğinin azaldığı gibi bir yorumdan ziyade mevcut proleteryanın (artı değer sömürüsüne maruz kalan işçi, avukat, akademisyen, hakim, doktor vb.) büyük bir bölümünün sınıfsal bilinç ve mücadeleden geri durduğunu ve dolayısıyla Marks’ın deyişiyle kendinde sınıf olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmek daha doğru bir tespittir. Başka bir anlatımda proleteryanı mücadele içine çekecek ve onu kendinde sınıf olmaktan çıkarıp kendi için sınıf konumuna getirecek bilincin azaldığı vurgusu, materyalist bir sınıf okumasından ve tasnifinden daha doğru gözükmektedir. İkinci olarak Marks’ın eserlerinde sınıfsal kategoriyi örneğin bürokratik sınıf, ideolojik sınıf gibi kategorizasyonla arttırması ve fakat nihayetinde sermaye ve emek olarak iki sınıftan bahsetmesi sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimi taşıdığını vurgulamak içindir. Dolayısıyla sermaye özellikle kriz durumlarında yoğunlaşım

merkezileşerek örneğin Marks'ın küçük burjuva dediği sınıfı bile proleterleştirmektedir. Özetle mevcut kapitalist sistemin devamı noktasında tam anlamıyla ortaya çıkan iki sınıf Marks nezdinde sermaye ve emektir. Üçüncü olarak Marks nezdinde sınıf savaşımı ve çatışma insanlık tarihine içkin olmakla birlikte onun hiç değişmeyecek özelliği değildir. Başka bir anlatımla sınıflı toplumu nihayete erdirebilecek yegâne sınıf olan proleteryanın, sosyalizm akabinde sınıfsız toplumu refere eden komünizmi tesis etmesi, sınıf savaşımını da ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla çatışmacı bir anlayışın Marksizm'e içkin olduğu yönündeki bir tespit sorgulanmaya muhtaçtır.

Nihayet Marksizm'in kavranması noktasındaki son önemli kavram Marks'ın kapitalist toplumdaki insan doğasını tasvir etmek için kullandığı yabancılaşma kavramıdır. Buna göre kapitalist toplumda insan, sıralanan unsurlara yabancılaşmakta ve yabancılaşmış bir bireye dönüşmektedir: Üretime, ürettiği ürüne, diğer insanlara ve insan olarak türsel varlığına. İlk olarak üretici güçlerin kendi ürettikleri metalara yabancılaşarak hayatlarını idame ettirmek noktasında ona muhtaç hale gelmeleri ve bu muhtaçlık durumunun mevcut kapitalist sistemin devamını sağlaması, insanın ürettiği ürüne yabancılaşması manasına gelmektedir. Öyle ki kapitalist dönemde insan kendi ürettiği ürünü elde edebilmek için neredeyse ömrü boyunca artı-değer sömürüsüne maruz kalmak durumundadır. İkinci olarak insan kapitalist üretim tarzında bizatihi üretim faaliyetinin kendisine yabancılaşmaktadır (Ollman, 2012). Öyle ki kapitalist sistem, diğer tarihi-sosyal formasyonlardan farklı olarak, insan ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmaktan ziyade kar elde etmek için üretim yapılan bir formasyondur. Piyasaya arz edilecek ürünlerin insan ihtiyaçlarına göre değil de piyasa şartlarınca belirlenmesi ve yüksek teknoloji ürünlerinin insan ihtiyaçlarını karşılamaktan daha fazla örneğin emperyal savaşların silah teknolojileri için kullanılması, bu durumun örneğidir.

Üçüncü olarak kapitalist toplumda insan diğer insanlarla olan ilişkisini, salt nakdi ilişkiler şeklinde algılayarak diğer insanlara yabancılaşmaktadır. Bu çerçevede örneğin alışveriş merkezlerinde çalışan ve fakat para üstü alıp vermekten başka diğer insanların pek de muhatap olmadığı işçiler, bahse konu yabancılaşmanın bir örneğini teşkil etmektedirler. Dördüncü olarak insanın tüm bu yabancılaşma süreçleriyle başlangıçta eşit koşullarda hayatını idame ettirmek için israf etmeden giriştiği üretim faaliyetine yabancılaşması, Marks'ın yabancılaşma kuramının nihai ayağını temsil etmektedir. Zira başlangıçta hayatını idame ettirmesini sağlayacak olan ürünleri, sahip olduğu üretim araçlarıyla sağlayan insan, kapitalist dönemde sermayenin onu kendisine muhtaç bırakması ve -yapısal şiddet uygulayarak- onu kar için

üretime zorlamasıyla üretir hale gelmiştir (Ollman, 2012). Ancak belirtmek gerekir ki Marks'ın yabancılaşma kuramı kapitalist toplumdaki insanı tasvir etmek için geliştirilmiştir. Dolayısıyla Marks nezdinde tüm zamanlara hâkim bir insan tasvirinden bahsetmek mümkün değildir ve komünist toplum inşa edilebilirse insan da türsel varlığının özüne dönüş yaparak yabancılaşmış bir birey olmaktan kurtulacaktır.

4. Sonuç

Karl Marks'ın düşünceleri, eserleri ve teorisi ya da daha genel anlamda Marksizm, Uluslararası İlişkiler'de uzun yıllar göz ardı edilmiştir. Disiplinin teorik formülasyonunun Anglo-Sakson merkezli olması ve yine bununla ilintili olarak Soğuk Savaş döneminin genel atmosferi, Marks'ın ve Marksizm'in görmezden gelinmesinin en önemli sebeplerdendir. Marksizm'in tali bir alan olarak görülen ekonomi odaklı bir teori olduğu; güç, güvenlik ve savaş gibi neorealistlerin "yüksek politika" alanı olarak gördükleri temel meselelere eğilmediği varsayımı; iktisadi meselelerin ulusal çapta ele alınması gerektiğine yönelik yaygın kanı; Uluslararası İlişkiler'de özellikle davranışsalcığın etkisini artırmasıyla hakim hale gelen ve ahistorik analiz yapma iddiasında bulunarak Marks'ın yöntem anlayışında kilit öneme sahip tarihselliği dışlayan pozitivist yöntem anlayışı, Marks'ın dikkate alınmamasının diğer nedenlerindedir. Ancak Uluslararası İlişkiler'in Marks'ı uzun yıllar görmezden gelme konusundaki "başarısı", disiplinin açıklama ve anlama kabiliyetinin gelişmesine engel olmuş (Maclean, 1998: 295); ontoloji, epistemoloji ve metodoloji konusundaki tartışmalar Marks'ın yaklaşımlarından mahrum kalmıştır.

1970'lerle birlikte Marks'ın düşünceleri disiplinde daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Marksizm'in, iktisadi olanla politik olanı, ulusal olan uluslararası olanı birbirine bağlayan bütüncül yaklaşımının, tarihsel olarak evrilen yapı ve pratikler hakkında –ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerin sosyal üretimi hakkında- söyleyecek çok şeyinin olduğu anlaşılmıştır (Rupert, 2007: 35). Günümüzde halen mitlerle (Westphalia vb.) ayakta durduğu iddia edilen devletçi bir ontolojiye ve değişimi dışlayan statükocu bir yapıya sahip olmakla itham edilen disiplin, Marks'ın kapsamlı görüşlerinden faydalanmaya başlamıştır. Marks ve Marksizm, yalnızca "bağımlılık teorileri", "emperyalizm teorileri" ya da "dünya sistemleri teorisi" gibi az gelişmişlik sorunuyla ilgilenen teoriler bağlamında etkili olmakla kalmamış, disiplinde son yıllarda ağırlığını artıran eleştirel ve postmodern teorilere de ilham kaynağı olmuştur. Linklater'ın da belirttiği gibi Uluslararası İlişkiler'de eleştirel teorilerin yükselişi, Marksizm'in artan öneminin tecellisidir (Linklater, 1990: 4). Postyapısalcılık, postkolonyalizm, feminizm ve

yeşil teori gibi son dönem yaklaşımların Marks'tan ve Marksizm'den az ya da çok beslendikleri bugün artık genel kabul gören bir gerçektir.

1970'lerden günümüze Marks ve Marksizm, Uluslararası İlişkiler'de artık daha yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Dolayısıyla tanımazlık sorunu büyük oranda aşılmıştır. Ancak bu durum, Marksizm'in disiplinde hak ettiği yeri elde ettiği anlamına gelmemektedir. Marks ve Marksizm, halen Uluslararası İlişkiler'in periferisinde yer almaktadır. Disiplinde hakim olan "Amerikan Hegemonyası" (Smith, 2002), önde gelen uluslararası dergiler ve ders kitaplarında kendisini göstermekte, Marksizm ile ilgili yayınlar, "ideolojik" ve "değer yüklü" oldukları gerekçesiyle (Smith, 2000: 379) pozitivistin süzgecinden geçememekte ve oransal olarak çok az yer işgal etmektedirler. Bu engeli kırabilmek ise Marks'ın teorisinin ve kavramlarının anlaşılmasıyla mümkün olabilecektir. Marks'a ve kavramlarına yönelik aceleci ve genellemeci yargılar, Marksizm'in disipline yapabileceği potansiyel katkıları engellemektedir. Söz konusu kavramların anlaşılması hem Marks'a yönelik önyargıların kırılması hem de Marksizm'in Uluslararası İlişkiler'de daha sağlıklı bir zeminde değerlendirilmesinin önünü açacaktır.

Uluslararası İlişkiler'de Marks'ın anlaşılabilirliğinin aşılabilmesi, onun kavramlarının anlaşılmasında karşılaşılan birtakım yapısal zorlukların aşılmasına bağlıdır. İlk olarak Marks'ın çalışmalarının tümüne yön veren yöntemi kavranmadan Marks'ın çalışmalarından hareketle Uluslararası İlişkiler'e dair çıkarımlarda bulunmak mümkün değildir. Zira örneğin Marks hem yöntemi hem de ele aldığı kapitalist sistemin değişimi sürekli hale getiren yapısı hasebiyle uğrak, belirlenim, soyutlama, geçiş halinde sınıflar, kendinde sınıf, kendi için sınıf, sınıf bilinci gibi kavramları oldukça dikkatli kullanan bir düşünürdür. Sıralanan tüm bu kavramlar sayesinde Marks değerlendirmelerini güncel tutabilmekte ve ele aldığı fenomenleri bir oldubittiden ziyade süreçsel olarak açıklayabilmektedir. Dolayısıyla örneğin Marks'ın işçi, köylü burjuvazi üçlüsünü ve onların niteliklerini andırır şekilde merkez-çevre-yarı çevre tasnifini yaparak Uluslararası İlişkiler'i açıklamaya çalışmak; merkez ile çevre arasındaki uçurum kapandığında veya merkez kendi içinde bir merkez daha ürettiğinde hem arkaik hale gelmekte hem de Marksizm'in çağdışı bir kuram olarak nitelendirilmesine sebebiyet vermektedir.

İkinci olarak Marksizm'i Uluslararası İlişkiler'in egemen kavramları üzerinden açıklamaya çalışmak, yine disiplinde Marksizm'in anlaşılmasını engellemektedir. Zira Marks disiplinel bölünmeye karşı çıktığı için temel sorunsalı, Uluslararası İlişkiler'in örneğin savaş, güvenlik, çatışma ve insan doğası gibi fenomenleri olmamıştır. Dolayısıyla Marks'ın eserlerinden bahse konu kavramlara dair yaklaşımlar çıkarsamaya çalışmak Marksizm'in temel

sorunsalının ve yönteminin anlaşılmasını engelleyebilir. Bu çerçevede örneğin çatışma, Marks'ın anlatısına içkin bir fenomen olmaktan ziyade sınıfsal ayrımın varlığına bağıtlı bir olgudur. Yine Uluslararası İlişkiler'de örneğin realizm gibi ana teorilerin yoğunlaştıkları insan doğası meselesi, Marks'ta karşılığını yalnızca kapitalist düzende insan doğası tasviri şeklinde bulmaktadır. Dolayısıyla evvel-ezel bir insan doğası tasviri Marks nezdinde bulunmamaktadır denilebilir. Üçüncü olarak Marks kapitalizmi tarihi-sosyal bir formasyon olarak ele almışken yalnızca küresel iktisadi işleyişe dair analizlerde Marks'a başvurmak disiplin nezdinde Marks'ın eksik anlaşılmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada tarihsel materyalizmin, diyalektiğin ve eleştirel bakışın disipline hâkim kılınması, Marks'ın daha doğru bir temsilini beraberinde getirebilecektir.

Marks'ın Uluslararası İlişkiler'deki durumu Derrida'nın haykırışını akıllara getirir:

“Marksizm'in pratikte ve teoride kaybolmaya yüz tuttuğu günümüzde daha fazla mazeret üretemeyiz... Marks'ı okumamak ve tartışmamak hatasına düşemeyiz. Marks'sız olmaz. Marks'sız bir gelecek olmaz. Marks'ın hatırası ve mirası olmadan hiç olmaz. (Derrida, 1994: 14)”

Marks'ın Uluslararası İlişkiler'den dışlanması ve marjinalize edilmesi, disiplin için bir kayıp olacaktır. Marksizmin genç bir disiplin olan Uluslararası İlişkilerin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sorunlarına farklı bakış açıları, çözümler ve öneriler ile muhtelif katkılar sunabileceği açıktır. Söz konusu katkılar, eskiye göre daha fazla dikkate alınmasına ve tartışılmasına rağmen, Marks'ı disiplinde daha görünür kılmaya engel çeşitli direnç noktaları bulunmaktadır. Bu direnç noktaları ise Marks'ın, onun kavramlarının ve teorisinin daha gerçekçi bir düzlemde anlaşılmasıyla mümkündür. Bahse konu teori ve kavramların anlaşılması, teorisyenlerin ve genel anlamda disiplinin onlardan maksimum verimi almasını sağlayacak ve bu sayede uluslararası ilişkiler fenomeninin anlaşılmasına ve değişimine yönelik yeni çözümler üretebilecektir. Düşünceleriyle hem düne hem bugüne, hem de yarına dair önemli tespit ve öngörülerde bulunmuş olan Marks'ın görmezden gelinmesi, dikkate alınmaması ya da anlaşılmasının, disiplin için maliyetli olacaktır.

Kaynakça

ARIFFIN, Yohan (1996), “The Return of Marx in International Relations Theory”, *Economy and Society*, Cilt: 25, Sayı: 1, ss. 127-134.

ARON, Raymond (1973), *Sınıf Mücadelesi*, çev. Erol Güngör, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

ARTHUR, Christopher J. (2004), *The New Dialectic and Marx's Capital*, Brill Publishing, Boston.

- ATILGAN, Gökhan (2001), “Marx’ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Bir Eleştirisinin Olanacağı”, *Praksis*, Sayı: 4, ss. 11-34.
- BACIK, Gökhan (2007), *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- BAILEY, Chris (1987), “Theory of Permanent Revolution and Post-War Stalinism a Critique of Tim Wohlforth’s Theory of Structural Assimilation”, League (Ed.), *Permanent Revolution and Post-War Stalinism: Two Counterposed Views On The Russian Question*, Socialist Voice Publishing, New York, ss. 4-35.
- BEAUD, Michel (2015), *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010*, çev. Fikret Başkaya, Yordam Kitap, İstanbul.
- BİLGİ, Alaattin (2005), *Kapital Okuma Kılavuzu*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- BLUM, William (2013), *Emperyalizmin En Ölümcül Silahı Demokrasi Yalanı*, çev. Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul.
- BOSTANOĞLU, Burcu (2008), *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- BOTTOMORE Tom (2005), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, çev. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BROSIUS, Bernhard (2008), *Tarihin Yapıları: Tarihsel Materyalizme Giriş*, Çev. Nejat Ağırsanlı, Yordam Kitap, İstanbul.
- BROWN, Chris ve AINLEY, Kirsten (2013), *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, çev. Mehtap Gün Ayrıl, Sümer Kitabevi, İstanbul.
- BUECKER, Regina (2003), “Karl Marx’s Conception of International Relations”, *Glendon Journal of International Studies*, Cilt: 3, ss. 49-58.
- BUKHARIN, Nikolai I. (1972), *Imperialism and World Economy*, Martin Lawrence Limited, Londra.
- BULL, Hedley (1966), "International Theory: A Case For a Classical Approach", *World Politics*, Cilt: 18, Sayı: 2, ss. 361-377.
- BURAWOY, Michael (2000), “Marxism After Communism”, *Theory and Society*, Cilt: 29, ss. 151-174.
- BURCHILL, Scott; LINKLATER, Andrew; DEVETAK Richard; DONNELLY, Jack; PATERSON, Matthew; REUS-SMIT Christian ve TRUE, Jacqui (2005), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York.
- CARVALHO, Benjamin; LEIRA, Halvard ve HOBSON, John M. (2011), “The Big Bangs of IR: The Myths That Your Teachers Still Tell You About 1648 and 1919”, *Millennium Journal of International Studies*, Cilt: 39, Sayı: 3, ss. 735-758.
- CORRIGAN, Philip; RAMSAY, Harvie ve SAYER, Derek (2001), “Üretim İlişkisi Olarak Devlet”, *Praksis*, Sayı: 3, ss. 203-227.
- ÇALIŞ, Şaban ve ÖZLÜK, Erdem (2007), “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, ss. 225-243.
- ÇELİK, Nur Betül (2011), “Marx’ın Ontolojisi ve Siyasal Öznellik Sorunu”, *Doğu Batı*, Cilt: 14, Sayı: 55, ss. 11-32.
- DEMİR, Gökhan ve ÖZTOĞAY, Dünya Ahtem (2011), “Hegel ve Marx’ta Sivil Toplum”, *Doğu Batı*, Cilt: 14, Sayı: 55, ss. 111-138.
- DERRIDA, Jacques (1994), *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International*, çev. Peggy Kamuf, Routledge, New York.
- DEUTSCHER, Isaac (2003), *The Prophet Outcast: Trotsky 1929-1940*, Verso, New York.

- DOĞAN, İrfan (2007), “Karl Marx, İnsan, Toplum ve İletişim”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı: 25, ss. 199-228.
- DUMENIL, Gerard; LÖWY, Michael ve RENAULT, Emmanuel (2012), Marksizmin 100 Kavramı, çev. Gözde Orhan, Yordam Kitap, İstanbul.
- DWORKIN, Dennis (2012), Sınıf Mücadeleleri, çev. Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ENGELS, Friedrich (2010), Anti-Dühring, çev. Kenan Somer, Sol yayınları, Ankara.
- ENGELS, Friedrich (2014), Doğanın Diyalektiği, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara.
- ENGELS, Friedrich (2011), Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.
- ENGELS, Friedrich (2012), Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara.
- ENGERMAN, David (2010), “Ideology and the Origins of The Cold War 1917-1962”, LEFFLER, Melvyn P. ve WESTAD, Odd Arne (Ed.), The Cambridge History of The Cold War, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 20-43.
- EROĞUL, Cem (2014), Devlet Nedir?, Yordam Kitap, İstanbul.
- EROĞUL, Cem (1966), “Diyalektiğe Giriş”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 3, ss. 282-301.
- FAULKNER, Neil (2014), Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberalere, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul.
- FEENBERG, Andrew (1986), Lukacs, Marx and The Sources of Critical Theory, Oxford University Press, Oxford.
- FEUERBACH, Ludwig (1881), The Essence of Christianity, çev. Marian Evans, Ludgate Hill, London.
- FOLEY, Duncan K. (2000), “Recent Developments in the Labor Theory of Value”, Review of Radical Political Economies, Cilt: 32, Sayı: 1, ss. 1-28.
- GADDIS, John Lewis (2008), Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek, çev. Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2014), Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori, çev. Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GURIAN, Waldemar (1950), “From Lenin to Stalin”, The Review of Politics, Cilt: 12, Sayı: 3, ss. 379-388.
- HARMAN, Chris (2013), Halkların Dünya Tarihi: Taş Devri’nden Yeni Binyıla, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, İstanbul.
- HARTUNG, Frank E. (2013), “Pozitivizmin Sosyolojisi”, Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3: Pozitivizm, çev. Taylan Şahbaz, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- HARVEY, David (2010), “160 Yıl Sonra Komünist Manifesto”, MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (Ed.), Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar, çev. Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen ve Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, ss. 239-259.
- HILFERDING, Rudolf (1981), Finance Capital: A Study of The Latest Phase of Capitalist Development, çev. Morris Watnick ve Sam Gordon, Routledge, Londra.
- HOBDEN, Steve ve JONES, Richard Wyn (1999), “Marxist Theories of International Relations”, BAYLIS, John ve SMITH Steve (Ed.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press, Oxford, ss. 130-148.
- HOBBSBAWN, Eric (2012), Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul.

HOFFMAN, Stanley (1977), "An American Social Science: International Relations", Daedalus, Cilt: 106, Sayı: 3, ss. 41-60.

HONNETH, Axel, The Pathologies of Individual Freedom: Hegel's Social Theory, çev. Ladislaus Löb, Princeton University Press, Princeton.

HÜLAGÜ, Funda (2014), "Marksizm ve Eleştirel Teoriler", BALTA, Evren (Ed.), Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 175-203.

HYPOLITE, Jean (1973), Studies on Marx and Hegel, Harper Torchbooks, New York.

İPEK, Volkan ve OYMAN, Çağlar (2014), "Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler", GÖZEN Ramazan (Ed.), Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 405-443.

JAY, Martin (1986), Marxism and Totality: The Adventures of a Concept From Lukacs to Habermas, University of California Press, Los Angeles.

KAPLAN, Morton (1966), "The New Great Debate: Traditionalism vs Science in International Relations", World Politics, Cilt: 18, Sayı: 1, ss. 1-20.

KARTAL, Zeki (2015), "Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları ile Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, ss. 231-244.

KAUDER, Emil (1968), "The Intellectual Sources of Karl Marx", International Review for Social Sciences, Cilt: 21, Sayı: 2, ss. 269-288.

KHALIL, Elias L. (1992), "Marx's Understanding of The Essence of Capitalism", History of Economics Review, Sayı: 32, ss. 19-32.

KHAN, Sajjad Ali (2009), "The Fall of Soviet Union: The Fall of a State or The Fall of an Ideology", Journal of Political Studies, Cilt: 15, ss. 81-99.

KOSIK, Karel (2015), Somutun Diyalektiği İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Bir inceleme, çev. Ezgi Kaya, Yordam Kitap, İstanbul.

KURKI, Milja ve WIGHT, Colin (2007), "International Relations and Social Sciences", DUNNE, Tim; KURKI, Milja ve SMITH, Steve(ed.), International Relations Theories: Discipline and Diversity, Oxford University Press, İstanbul, ss. 14-36.

LENIN, Vladimir I. (2009), Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, çev. Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, İstanbul.

LENIN, Vladimir I. (2006), Marx, Engels ve Marksizm, çev. Vahap Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara.

LENIN, Vladimir I. (2013), Karl Marx ve Marksizm Üzerine, çev. Mazlum Beyhan, Sol Yayınları, Ankara.

LEWIS, John (1944), Marxism and Modern Idealism, Lawrence&Wishart Ltd., Londra.

LEYS, Colin (1977), "Underdevelopment and Dependency: Critical Notes", Journal of Contemporary Asia, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 92-107.

LINDEN, Marcel van der (2007), Western Marxism and the Soviet Union: A Survey of Critical Theories and Debates Since 1917, çev. Jurriaan Bendien, Brill Publishing, Boston.

LINKLATER, Andrew (1990), Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations, St. Martin's Press, New York.

LITTLE, Richard (1980), "The Evolution of International Relations as a Social Science", KENT, Randolph ve NEILSSON, Gunnar (Ed.), The Study and Teaching of International Relations, Francis Pinter, Londra.

LUXEMBURG, Rosa (2004), Sermaye Birikimi, çev. Tayfun Ertan, Belge Yayınları, İstanbul.

MACLEAN, John (1988), "Marxism and International Relations: A Strange Case of Mutual Neglect", *Millenium Journal of International Relations*, Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 295-319.

MALO, Egni (2015), "What Should Marxism Propose to International Relations?", *Academicus International Scientific Journal*, Sayı: 10, ss. 131-169.

MARX, Karl (1998a), *Artı Değer Teorileri Birinci Kitap*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl (1998b), *Artı Değer Teorileri İkinci Kitap*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl (2011a), *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl (2011b), *Ekonomi Politüğın Eleştirine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl (2012a), *Fransa'da İç Savaş*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl (2012b), *Fransa'da Sınıf Savaşları 1848-1850*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl (2013), *Louis Bonaparte'nın On Sekiz Brumaire'i*, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.

MARX, Karl (2014), *Kapital I*, Cilt, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul.

MARX, Karl (2015a), *1844 El Yazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl (2015b), *Kapital III*, çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp, Yordam Kitap, İstanbul.

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (2009), *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, çev. Mihri Belli, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (2010), *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, çev. Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen ve Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul.

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (2015a), *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (2015b), *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (2016), *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara.

MILIOS, John; DIMOULIS, Dimitri ve ECONOMAKIS, George (2002), *Karl Marx and The Classics: An Essay on Value, Crisis and The Capitalist Mode of Production*, Ashgate, Hampshire.

NARSKI, I. S. (2013), "Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3: Pozitivizm*, Çev. Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

OLLMAN, Bertell (2011a), *Diyalektik Soruşturmalar*, çev. Cenk Saraçoğlu, Yordam Kitap, İstanbul.

OLLMAN, Bertell (2011b), *Marksizme Sıra Dışı Bir Giriş*, çev. Ayşegül Kars, Yordam Kitap, İstanbul.

OLLMAN, Bertell (2012), *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, çev. Ayşegül Kars, Yordam Kitap, İstanbul.

OLLMAN, Bertell (2015), *Diyalektiğın Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, Çev. Cenk Saraçoğlu, Yordam Kitap, İstanbul.

ÖNGEN, Tülin (2002), "Marx ve Sınıf", *Praksis*, Sayı 8, ss. 9-28.

ÖNGEN Tülin (1994), "Tekelci Kapitalizm ve Sınıf Yapısı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 3, ss. 303-349.

ÖZLÜK, Erdem (2009), "Gelenekselcilik Davranışsalılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 3, ss. 197-220.

- POLITZER, Georges (2010), *Felsefenin Temel İlkeleri*, çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara.
- POPPER, Karl R. (1940), "What is Dialectic?", *Mind New Series*, Cilt: 49, Sayı: 196, ss. 403-426.
- PROUDHON, Pierre-Joseph (2012), *Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi*, Kaos Yayınları, İstanbul.
- RAMIREZ, Lydia (2014), "World Revolution vs. Socialism in One Country", *Athene Noctua: Undergraduate Philosophy Journal*, Sayı: 2, ss. 1-4.
- RUPERT, Mark (2007), "Marxism", GRIFFITHS, Martin (Ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, Oxon, ss. 35-47.
- SAAD-FIHO, Alfredo (2002), *The Value of Marx: Political Economy for Contemporary Capitalism*, Routledge, Londra.
- SARKAR, Saral (2014), *The Crises of Capitalism: A Different Study of Political Economy*, çev. Graciela Calderon, Counterprint, California.
- SCHUTRUMPF, Jörn (2008), *Rosa Luxemburg ya da: Özgürlüğün Bedeli*, çev. Murat Çakır, Karl Dietz Verlag, Berlin.
- SMITH, Steve (1985), *International Relations: British and American Perspectives*, Blackwell, Oxford.
- SMITH, Steve (2000), "The Discipline of International Relations: Still an American Social Science?", *British Journal of Politics and International Relations*, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 374-402.
- SMITH, Steve (2002), "The United States and the Discipline of International Relations: Hegemonic Country, Hegemonic Discipline", *International Studies Review*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 67-85.
- SOYKAN, Ömer Naci (1999), "Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi: Betimleyici Eleştirel Bir Giriş", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 40, Sayı: 1, ss. 271-289.
- ŞENALP, Mehmet Gürsan ve ŞENALP, Örsan (2012), "Ulusötesi Kapitalizm: Sermayenin ve Devletin Ulusötesileşmesi ve Türkiye’de Ulusötesi Tarihsel Blok Oluşumu", *Praksis*, Sayı: 19, ss. 191-240.
- TABB, William K. (2010), "Marxism, Crisis Theory and The Crisis of The Early 21st Century", *Science&Society*, Cilt: 74, Sayı: 3, ss. 305-323.
- TAGGART, John Mc ve TAGGART, Ellis Mc (1999), *Studies in The Hegelian Dialectic*, BatocheBooks, Kitchener.
- TESCHKE, Benno (2003), *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, Verso, New York.
- THALHEIMER, August (2013), *Diyalektik Materyalizme Giriş*, çev. Sevinç Altınçekiç, Yordam Kitap, İstanbul.
- TONAK, E. Ahmet (2012a), "Kapital’de Anlatılan", SATLIGAN, Nail; SAVRAN, Sungur ve TONAK, E. Ahmet (Ed.), *Kapital’in İzinde*, Yordam Kitap, İstanbul, ss. 47-51.
- TONAK, E. Ahmet (2012b), "Kapital’in Planı ve Kapitalist Devlet Üzerine Bir Not", SATLIGAN, Nail; SAVRAN, Sungur ve TONAK, E. Ahmet (Ed.), *Kapital’in İzinde*, Yordam Kitap, İstanbul, ss. 41-47.
- VOUROS, Dimitri (2014), "Hegel, Totality and Abstract Universality in the Philosophy of Theodor Adorno", *Parrhesia*, Sayı: 21, ss. 174-186.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2003), "Dünya Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri", FRANK, Andre Gunder ve GILLS, Barry K.(Ed.), *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara, ss. 527-535.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2013), *Sosyal Bilimleri Düşünmek*, çev. Özgür Çiçek ve Taylan Doğan, Bgst Yayınları, İstanbul.

WOOD, Ellen Meiksins (2014), Sermaye İmparatorluğu, çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul.

YALVAÇ, Faruk (2012), “Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi”, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 10, Sayı: 38, ss. 3-28.

YALVAÇ, Faruk (2012), “Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçekçilik”, ARI, Tayyar (Ed.), Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler I, MKM Yayıncılık, İstanbul, ss. 1-39.

YORK, Richard ve CLARK, Brett (2006), “Marxism, Positivism and Scientific Sociology: Social Gravity and Historicity”, The Sociological Quarterly, Cilt: 47, Sayı: 3, ss. 425-450.

İşletme Problemlerinin Çözümünde Kaikaku ve Değişim Mühendisliği' nin Karşılaştırmalı Analizi

Dilan AYDIN¹

M. Mustafa YÜCEL²

Öz

Gelişen teknoloji, ticarete uluslar arası sınırların ortadan kalkması ve daha bilinçli müşteri profili işletmeleri değişime sürüklemiştir. Bu gelişmelere ayak uydurabilen işletmeler, yaşamlarına devam ederken, bazı işletmeler sürecin gerisinde kalarak kan kaybetmeye başlamıştır. Bu tür işletmeleri tekrardan hayata dönmeleri için radikal bir değişime uğramaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu gibi durumlarda etkili olan iki faktör ise “Kaikaku” ve “Değişim Mühendisliği” dir. Her iki yöntem de yok olmaya başlayan işletmelere sektörde tekrardan lider konuma gelme imkanı sunmaktadır. Bunun yanı sıra düşük maliyetle, yüksek kalitede ve iyi bir hizmetle üretim yapma imkanı yaratarak rakiplerine karşı rekabet avantajı elde etmelerini de sağlamaktadır. Bu yönetim teknikleri sayesinde hayata dönen firmalar, tekniklerin uzman kişiler tarafından ve doğru bir şekilde uygulandığı takdirde başarı ile sonuçlandıklarının bir göstergesidir.

Anahtar kelimeler: Değişim Mühendisliği, Kaikaku, Kaizen

Comparative Analysis of Kaikaku and Change Engineering in the Solution of Business Problems

Abstract

The developing technology, disappearance of international limits in trade and conscious customer profile have driven businesses to change. While the businesses that can keep pace with these developments move on, some others have fallen behind the process and started to lose blood. As a result, the necessity for a radical change in coming to life again has emerged. “Kaikaku” and “Reengineering” are two factors effective in such situations. Both of these methods enable the business that have started to disappear to become a leader in the sector. Besides, they enable them to get the edge on competition with their rivals in manufacturing goods with a high quality and a good service despite low price. The businesses that have been able to come to life by means of these management techniques show that success can be achieved when the techniques are applied correctly by experts.

Key words: Reengineering, Kaikaku, Kaizen

¹ İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, aydinndilann@gmail.com

² İnönü Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, mustafa.yucel@inonu.edu.tr

1.Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojinin gelişmesiyle birlikte ticarete ulusal sınırlar ortadan kalkmış ve işletmeler daha önceleri bölgesel alanda gerçekleştirdikleri faaliyetlerini uluslar arası pazarlarda sürdürmeye başlamışlardır. Bu durum müşteri profilini de etkilemiş ve istedikleri standarttaki ürünlere birçok mecradan ulaşma şansı ve seçim tercihi olan bilinçli müşteriler oluşmuştur. Pazardaki işletme sayılarının artması ve mevcut olan işletmelerin büyümesiyle birlikte yoğun bir rekabet ortamı oluşmuştur. Bu değişen ve sürekli gelişen dünyaya ayak uydurabilen işletmeler hayatlarına devam ederken gelişmelerin gerisinde kalan işletmeler kan kaybetmeye başlamıştır. Normal imkanlarla geri dönüşü mümkün olmayan bu tür işletmelerin üretim ve yönetimlerinde radikal değişiklikler yapmaları kaçınılmaz olmuştur. Bu radikal değişikliklerden en önemli ve etkili olanları Kaikaku ve Değişim Mühendisliği'dir.

Radikal değişime başlanmadan önce işletmeler mevcut süreçlerini kontrol etmeliler ve eğer iyileştirilebilecek durumda iseler yapılacak küçük çaplı faaliyetlerle iyileştirmelidirler. Radikal değişim yapmak, işletme açısından oldukça maliyetli faaliyetler olduğundan önce mevcut süreçler incelenmeli yapılacak hiçbir şey kalmadığında böyle bir değişime gidilmelidir. İşletmelerin temel hedefleri olan müşteri memnuniyetini sağlamak için yapılan bu değişimler tek seferde, geniş çaplı ve uzun süreçler gerektiren faaliyetlerdir. İşletme yöneticileri bu süreci sabırla takip etmeli ve çalışanları da bu doğrultuda motive etmelidir.

Kaikaku ve Değişim Mühendisliği teknikleri, yok olma noktasına gelmiş işletmelerin yapılan değişikliklerle tekrardan pazarda rekabet edebilir hatta rakiplerinin önüne geçebilir duruma gelmelerini sağlamaktadır. Bu yöntemlerin amacı, işletmelerin yönetimlerinde ve iş süreçlerindeki problemleri ve zaman kayıplarını ortadan kaldırarak düşük maliyette ve yüksek kalitede üretim yapmalarını sağlamak ve tekrardan pazarda aktif olarak rol oynamalarını sağlamaktır. Şu an sektörünün lideri olan zamanında yok olma noktasına gelen birçok işletme, bu iki önemli yöntem sayesinde tekrardan ayağa kalkabilmişlerdir.

2.Kaizen ve Kaikaku

Geçmiş insanlık tarihine dayanan yönetim ve işletmecilik kavramları İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bir dönüm noktası yaşamıştır. Küreselleşme ile teknoloji yaygınlaşmaya başlamış ve işletmeler önceleri ulusal alanlarda sürdürdükleri rekabetlerini uluslar arası boyutlara taşımışlardır.

Teknolojinin etkisiyle gelişen sanayi hızlı bir şekilde büyümeye ve gelişmeye başlamıştır. Ulusal rakiplerin yanı sıra uluslar arası rakipler ortaya çıkmış, işletme sayıları

artmış, mevcut olan işletmeler büyümüş ve bunun sonucunda pazar genişlemiştir. Bu gelişmeler sadece yönetimi değil üretimi de etkilemiştir. Teknolojinin etkisiyle makineleşme artmış ve önceleri insan gücüyle yapılan birçok işlem makinelerle daha hızlı ve hatasız bir şekilde yapılmaya başlanmıştır.

Gelişmelerden işletmeler gibi müşteriler de etkilenmiştir. Taleplerinin bilincinde olan, teknoloji sayesinde istedikleri kriterlerdeki ürün veya hizmetleri en hızlı sunan işlemleri seçme özgürlüğüne sahip olan müşteri profilleri oluşmuştur. Önceleri tek hedefleri kar elde etmek olan işletmeler, globalleşmeyle birlikte temel hedeflerine müşteri memnuniyetini yerleştirmişlerdir.

Teknoloji ve buna bağlı olarak küreselleşmenin getirdiği değişim ve gelişimlere ayak uydurabilen işletmeler mevcut müşterilerini korumayı ve yeni müşteriler kazanmayı başaramışlardır. Ancak değişen çevreye adapte olamayan işletmeler sektörün gerisinde kalarak kan kaybetmeye başlamışlardır. Yönetimin gelişmeleri takip edemeyerek mevcut yönetim tarzını devam ettirmek istemesi bu durumun temel nedenidir. Mevcut otoritesini kaybetmekten korkarak bireysel çıkarlarını gözeten yönetici, değişimden kaçınarak işletmeyi sona doğru sürüklemektedir. Yine aynı şekilde değişim ile işlerini kaybedeceklerini düşünen çalışanlar da değişime karşı direnmektedirler. Bu tür işletmelerde yönetim değişimi kabullenip süreçleri bu doğrultuda düzenlese de çalışanların performansında ciddi kayıplar meydana gelmektedir. Bu tür durumlar işletmelerde ciddi sorunlara neden olmaktadır. Eğer önlem alınmaz ise bu sorun giderek büyüyecek ve içinden çıkılmaz hale gelecektir.

Pazarda rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen işletmeler, değişen çevreyi takip etmek zorundadırlar. Yöneticiler, çalışanların da katılımı ile bu gelişmeler çerçevesinde yönetimden üretime tüm süreçleri kapsayan hedefler belirlemeli ve tüm işletmeyi bu hedefler doğrultusunda koordine etmelidirler. Bu aşamada çalışanların katılımın sağlanması, onlara gerekli yerlerde yetki ve sorumluluk verilmesi işletmeye ve hedeflere olan bağlılıklarını arttıracaktır. Süreçler ve özellikle yönetim ve üretimde kullanılan makineler ve programlar değişime uygun olarak iyileştirilerek geliştirilmelidir.

Hatalarının farkına çok geç olmadan varan ve gerekli önlemleri alan işletmeler faaliyetlerine birkaç iyileştirme aşamasından sonra devam edebilmektedirler. Ancak hatalarını kabullenmeyip değişime uzun süre direnen işletmeler için aynı durum söz konusu değildir. Bu tür işletmeler artık geri dönüşü olmayan bir yola girmişlerdir. Gittikçe sona yaklaşan bu işletmelerin radikal bir değişiklik yapmaktan başka şansları yoktur. İşletme ya yok olup gidecek

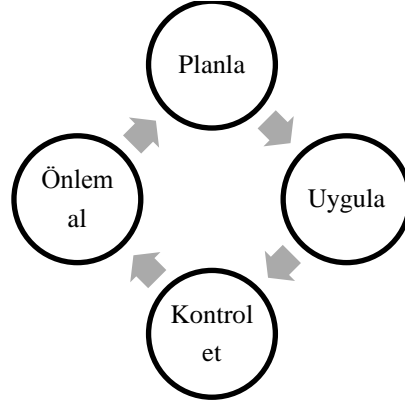
ya da radikal değişikliklerle süreçlerini yeniden yapılandıracaktır. Bu tür durumlarda işletmelerin karşısına çıkan en etkili iki yöntem Kaikaku ve Değişim Mühendisliği'dir.

2.1.Kaizen

TKY unsurlarından olan Kaizen, bir işletmedeki küçük ama sürekli iyileştirme ve geliştirme faaliyetlerini ifade etmektedir. Küreselleşme ve teknolojinin etkisiyle üretim ve yönetim faaliyetleri ulusal sınırları aşarak değişim ve gelişime uğramıştır. Faaliyetlerini devam ettirmek isteyen işletmeler bu gelişmeleri takip etmeli ve süreçlerini bu doğrultuda iyileştirmelidirler. İşte bu aşamada devreye Kaizen girmektedir. Kaizen işletmelere, süreçlerini küçük adımlarla ancak sürekli olarak iyileştirmeyi sağlayarak oluşabilecek hata veya zaman kayıplarını ortadan kaldırmaktadır.

Kaizen değişim anlamına gelen “kai” ve iyi, daha iyi anlamına gelen “zen” sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur ve “herkesi ilgilendiren sürekli çalışma” anlamına gelmektedir (Yatkın, 2004: 38). Kaizen sadece üretimi ya da yönetimi değil tüm işletmeyi kapsamaktadır. Sürekli gelişimin sağlanması için sürece tüm çalışanların dahil edilmesi gerekliliğini savunur. Kaizen’de amaç süreçleri iyileştirmektir. Sürece tam katılımın sağlanması ile yöneticilerin göremediği bir takım sorunlar çalışanlar tarafından fark edilebilir ve geç kalınmadan çözüme ulaştırılabilir. Ve böylece süreçler hatasız bir şekilde sonuca ulaşır. Amaç hatasız süreçler olduğundan, karşılaşılan herhangi bir sorun göz ardı edilmemelidir. Çünkü başlangıçta önemsiz gibi görünen bu sorunlar daha sonraları çok daha büyük sorunlar haline gelebilmektedir.

Kaizen uygulamalarında sorun çözmek ve süreçleri iyileştirmek için çok yaygın olarak kullanılan bir döngü vardır. “PUKÖ” , “PDCA” veya “Deming Döngüsü” olarak adlandırılan bu döngü, bir problem çözme sürecidir. Walter Shewart tarafından geliştirilen PDCA döngüsü, yıllar içinde Deming, Juran ve Ishikawa PDCA uygulamaları esnasında toplanan bilginin analizinde yardımcı olacak araçlarını katarak PDCA yaklaşımının daha düzenli işlemesi için geliştirmişlerdir. Shewart, problemleri başarılı olarak çözmek için bir sistem yaklaşımının gerekliliğinin bilincinde olmuştur. Bu döngüde ilk olarak süreç geliştirme yaklaşımı planlanmalı, sonra planlanan iş yapılmalı ve iyileştirme çalışması denetlenmelidir. Son olarak da öğrenilen doğru bilgilere dayanarak süreçler düzeltilmelidir. Bu adımlar istenen sonuçlar elde edilinceye kadar tekrar edilir (Öztürk, 2009: 97).

Şekil 2.1. Deming Döngüsü
Kaynak: Öztürk, 2009: 39

Kaizen'nin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için "5S" diye ifade edilen beş temel ilkeye uyulması gerekir. Bu ilkeler aşağıdaki gibidir (Dereli ve Baykasoğlu, 2003: 81).

1. Seiri: Gereksiz şeyleri yok et.
2. Seifiti: Her şeyi olası en emin biçimde yap.
3. Seisa: Çalışma alanında karışıklığı önle, düzgün ve düzenli ol.
4. Seitan: Gerekli şeyleri aradığında bulacak şekilde sakla.
5. Shitsuke: Yerine yenisini koyuncaya kadar var olan standartlara uy.

Bir işletmede Kaizen uygulanması için öncelikler o işletmenin belirli amaçlarının olması ve süreçlerin bu amaçlar doğrultusunda faaliyet etmesi gerekmektedir. Üst yönetim tarafından belirlenen hedefler tüm çalışanlar tarafından benimsenmeli ve bu doğrultuda çalışmalarını sağlanmalıdır. Masaaki Imai, üst kademe yöneticilerinin zamanlarının 1/3'ünü yeniliğe, 2/3'ünü sürekli iyileştirme veya Kaizen'e; orta kademe yöneticilerin zamanlarının 1/8'ini yeniliğe, 3/8'ini Kaizen'e, 1/2'sini işe; denetçilerin zamanlarının 1/3'ünü Kaizen'e, 2/3'ünü işe; işçilerin ise zamanlarının 1/8'ini Kaizen'e, 7/8'ini işe ayırmaları önerisinde bulunmuştur (Öztürk, 2009: 125-126).

Kaizen stratejisini başarılı bir şekilde sonuca ulaştırmak için bazı temel sistemlere ihtiyaç vardır. Bunlar (Imai, 2014: 7);

- Toplam Kalite Kontrol
- Tam Zamanında (JIT) Üretim Sistemi (Toyota Üretim Sistemi)
- Toplam Verimli Bakım (TPM)
- Politika Yayılımı
- Öneri Sistemi
- Küçük Grup Faaliyetleri

Değişen ve gelişen dünya önceleri daha dar kapsamda etkili olan rekabet ortamının sınırlarını genişletmiştir. İşletmeler artık hem ulusal hem de uluslar arası pazarlarda birçok işletme ile rekabet etmektedir. Bunun yanı sıra müşteri profili de değişmiş, istediği standartlardaki ürün veya hizmete birçok mecradan ulaşabilen müşteri kavramı oluşmuştur. İşletmeler bu yoğun rekabet ortamında müşteri kaybetmemek ve yeni müşteriler kazanmak adına çaba sarf etmelidirler. Değişen ve gelişen dünyayı takip etmeli ve süreçlerini bu değişim ve gelişim doğrultusunda iyileştirmelidirler. İyileştirilen süreçler, sürekli yapılan kontroller ile doğru bir şekilde yönetilmelidir. Bu süreç yönetimi kapsamında uygulanan bir metodoloji vardır.

Tablo 2.1. Sürekli İyileştirme Metodolojisi

SÜREÇ İYİLEŞTİRME		
Süreç Değerlendirme (Process Assesment)	Süreç Çözümleme (Process Analysis)	Süreç İyileştirme (Process Improvement)
-Süreç iyileştirme grubunun ve süreç kapsamının belirlenmesi, -Süreç akışının saptanması (Akış Şeması).	-Benchmarking bilgilerinin elde edilmesi.	-Yeni çözüm için pilot uygulama yapılması ve sonuçların ölçülmesi.
-Müşteri gereksinimlerinin belirlenmesi, -Süreç performansının değerlendirilmesi.	-Süreçteki sorunların çözülmesi (İstatistiksel Yöntem).	-Yeni çözümün şirket çapında uygulamaya konulması.
	-Yeni çözümün kullanıcılara benimsetilmesi.	

Kaynak: Şimşek, 2004: 139

Kaizen, süreçlerde karşılaşılan problemlere çözüm getirmek için kullanılan bir iyileştirme metodudur. Kaizen’de problem çözme aşamasında kullanılan bir takım araçlar vardır (Masaaki, 1997: 241; Akt: Yatkın, 2004: 44-45).

- 1- **İlişki Diyagramı:** Bu diyagram birçok iç içe bağlantılı faktörün rol oynadığı kompleks bir durumda ara ilişkilere açıklık getirir ve faktörler arası sebep-sonuç bağlantılarının açıklık kazanmasına yardımcı olur.
- 2- **Yakınlık Diyagramı:** Esas itibariyle bu bir beyin fırtınası metodudur. Her katılımcının kendi düşüncelerini yazdığı ve sonra bu düşüncelerin konu ile ilişkili olarak gruplandırıldığı ve yeniden sıraya konduğu grup çalışması esasına dayanır.
- 3- **Ağaç Diyagramı:** Bu fonksiyonel analizin değer mühendisliği fikrinin bir uzantısıdır. Hedef ve önlemler arasındaki ilişkileri göstermek için uygulanır.

- 4- **Matris Diyagramı:** Bu format iki değişik faktör arasındaki ilişkiyi aydınlatmakta kullanılır. Genellikle, kalite taleplerini, birbirini tamamlayan karakteristiklerin içine ve sonra da üretim tanımlarına yerleştirmek için kullanılır.
- 5- **Matris Veri Analizi Diyagramı:** Bu diyagram matris tablosu yeterli detay ve bilgi vermediği zaman kullanılır. Bu, yedi araç içerisinde veri analizine dayanan ve sayısal sonuçlar veren tek metottur.
- 6- **Proses Karar Program Tablosu:** Yöneylem araştırmalarında kullanılan proses karar programının uygulanmasıdır. Yalnız optimum sonuçlara ulaşmak için değil, aynı zamanda sürprizlerden kaçınmak için de geliştirilmiştir.
- 7- **Ok Diyagramı:** Bu yöntem genellikle program değerlendirme ve gözden geçirme tekniğinde ve kritik yol metodunda kullanılır. Bu programı tamamlamak için gerekli basamakları göstermek amacıyla hazırlanan iş akış planıdır.

2.1.1.Kaizen Türleri

İşletmeler süreçlerinde karşılaştıkları sorunlara çözüm yolları ararken öncelikle mevcut süreci iyileştirmeye çalışmalı; ancak sonuç alınamayan durumlarda radikal değişime başvurmalıdırlar. Mevcut süreçleri iyileştirip geliştirecek en önemli kavram ise Kaizen'dir. Üretim işletmelerinde çok yoğun olarak başvurulan Kaizen farklı türlerde ve uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerde yoğun olarak kullanılan iki tür Kaizen vardır. Bunlar (<http://www.tpmrehberi.com>, 2016);

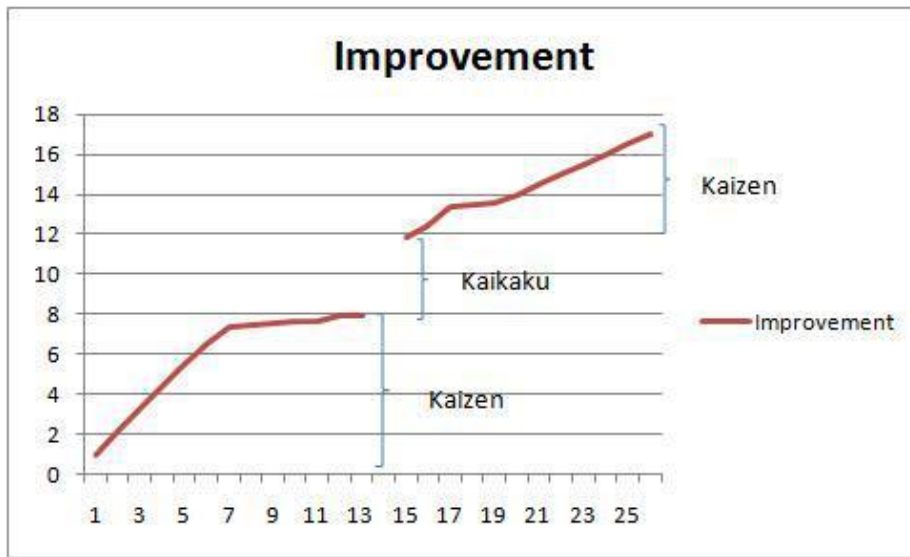
- 1- **Önce-Sonra Kaizen:** Birey öncelikli çalışmaları içeren bir Kaizen türüdür. Yapılan uygulamalar bir ekip tarafından gerçekleştirilir. Bu ekip en fazla iki kişiden oluşmaktadır. Bu Kaizen türünde tecrübe ve sağduyu olmazsa olmazlardandır. Her alanda ve her an uygulanabilen Önce-Sonra Kaizen çalışmaları kısa sürede tamamlanabilmektedir.
- 2- **Kobetsu Kaizen:** Önce-Sonra Kaizen'in aksine ekip öncelikli çalışmaları içermektedir. Kapsamlı çalışmalar gerektirdiğinden ekibi oluşturan üyeler en az üç en fazla beş kişiden oluşmaktadır. Kobetsu Kaizen uzmanlık gerektirmektedir bu nedenle ekip çalışanları kendi alanlarında uzman olan kişilerdir. Yapılan Kaizenlerin konusu on altı büyük kaybı içermektedir. Maliyeti düşük, getirisi yüksek olan iyileştirmeleri kapsamaktadır. Doğru sonuçlara ulaşabilmek için veri takibi yapılmasını gerektiren bir yöntemdir. Öncesinde ve sonrasında gözlem ve incelemeler yapılmalıdır. Sadece kendi alanında uygulanabilir ve veriler detaylı incelendiği için uygulanması üç ay ile altı ay arasında değişen uzun bir zamanı kapsamaktadır.

Kaizen'in çok fazla karıştırıldığı bir kavram ise yeniliktir. Kaizen yenilik demek değildir. Yenilikten kasıt sürecin tamamen değiştirilmesidir. Kaizen'de süreç tamamen değiştirilmez, mevcut olan süreç gelişmelere bağlı olarak iyileştirilir. Öncelikle mevcut süreçteki sorunlar ve zaman kaybına sebep olan noktalar belirlenir. Daha sonra bu sorunlara çözüm oluşturacak şekilde süreç iyileştirilir. Hataları minimuma indirilen süreç, değişimler doğrultusunda geliştirilerek faaliyetine devam ettirilir. Ancak Kaizen'in yetersiz kaldığı ve sürecin yeniden yapılandırılması gerektiği zamanlarda devreye bir Kaizen türü olan Kaikaku girer. Kaikaku, Kaizen türlerinin süreçler üzerinde etkili olmaması durumunda yapılan faaliyetler bütünüdür.

2.2.Kaikaku

Bir Kaizen türü olan ancak bildiğimiz Kaizen anlayışından çok farklı olan Kaikaku Kaizen'in yetersiz kaldığı süreçleri yeniden yapılandırmak için kullanılan bir yöntemdir. Kaizen'de olduğu gibi küçük çaplı ve uzun süreçli gelişim yerine tek seferde büyük çaplı değişimi savunan bir kavramdır. Kaizen ve Kaikaku birbirlerinin tersi gibi görünseler de Kaizen olmadan Kaikaku'nun da olamayacağı aşikardır. Kaikaku sonucunda yeniden yapılandırılan süreçler Kaizen ile sürekli takip edilerek iyileştirilmeli ve geliştirilmelidir. Son yıllarda birçok işletmede etkili olan uygulanan Kaikaku sadece üretimde değil işletmenin tamamında uygulanabilen bir yöntemdir.

Şekil 2.1. Kaizen ve Kaikaku
Kaynak: (<https://yalindanisman.com>, 2016)

Küreselleşme ile birlikte ulusal sınırlar ortadan kalkmış ve birçok işletme artık tüm dünyada faaliyet göstererek kurumsal bir kimliğe sahip olmuştur. İşletmelerin bu duruma ayak uydurabilmek için büyümeleri ve pazardan pay kapmak için pazara giren işletme sayılarının artması rekabeti yoğunlaştırmıştır. Değişen ve gelişen bu dünyada müşteri taleplerini

rakiplerinden daha hızlı bir şekilde karşılamak hedefine sahip olan işletmelerin mevcut süreçlerinde iyileştirmeler yapmaları kaçınılmaz olmuştur. Ancak iyileştirme ve geliştirmelerin yetersiz kaldığı bazı durumlarda işletmeler Kaikaku ile süreçlerinde radikal değişiklik yaparak süreçlerini yenilemeleri yoluna gitmişlerdir. Yeniliği sadece süreçlerde yapmak yeterli değildir. Kullanılan makineler, aletler, yazılımlar ve hatta çalışan ekip üyelerinde de yenilik yapılması gerekliliği de ortaya çıkmıştır.

Her yeniliğe olduğu gibi Kaikaku'ya karşı da işletme içerisinde bir takım dirençlerin olması kaçınılmazdır. Burada üst düzey yöneticiler, direnç gösteren işletme üyelerini dinleyerek ortak bir çözüm yoluna gitmelidirler. Çünkü Kaikaku'nun temelinde hedefler, planlar ve bu doğrultuda alınan kararlar vardır. Yönetim tarafından belirlenen bu hedeflere ulaşmada tüm çalışanların tam katılımı gereklidir. Çalışanlar işi gerçekleştiren ve sürekli işi takip eden kişiler olduğundan yöneticiler çalışanların fikirlerini dikkate almalıdırlar.

Kaikaku uygulayan işletmelerin yerine getirmeleri gereken bir takım kurallar vardır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır (<http://www.1000ventures.com>, 2016).

1. Hem iç hem dış müşterileriniz için “ideal bir müşteri deneyimi nasıl olur?” diye kendinize sorun ve bu ideal duruma katkıda bulunmanın yollarını arayın.
2. “İdeal bir süreç veya atölye nasıl olmalıdır?” diye kendinize sorun ve gerekli radikal iyileştirmeleri yapın.
3. Çok daha azıyla daha fazlasını yapmak için fırsatlar arayın ve uygulayın.
4. Diğer paydaşlar ve çalışanlara değişim fikrini sunun ve oluşan direnci ortadan kaldırın.
5. Yaratıcı çözümler bulmak ve sinerji oluşturmak için beyin fırtınası grupları kurun.
6. Olumlu düşünün, olumlu fikirler geliştirin ve derhal harekete geçin.
7. Sürekli küçük iyileştirmelerle radikal değişikliği takip edin.

Küreselleşen işletmelerde en küçük değişimden en radikal değişikliklere kadar tüm faaliyetler planlar dahilinde yapılmaktadır. İşletme yöneticileri değişen çevreyi takip ederek bir takım hedefler belirlemektedirler. Tüm işletme çalışanları ve yöneticileri bu hedefleri benimseyerek kendilerine bu doğrultuda bireysel hedefler belirlemekte ve ana hedeflere ulaşmak için çaba sarf etmektedir. İşletmede gerçekleşen faaliyetlerin bir düzen içerisinde gerçekleşmesi için en küçük detaylara bile planlarda yer verilmesi gerekmektedir.

Yöntem başarı ile uygulandığında verimlilikle karlılıkta ve rekabetçilikte önemli avantajlar sağladığı görülmüştür. Yalın üretim gurusu Norman Bodek uluslar arası platformda rekabet

edebilmek için bu yöntemin şart olduğunu söylemiştir ve Kaikaku'nun on ilkesini şu şekilde sıralamıştır (<http://www.capital.com.tr>, 2016).

1. Geleneksel üretime veda edin.
2. Nasıl çalışacağını düşünün. Yeni fikirleri gerçekleştirmenin yolunu bulun.
3. Mazeret kabul etmeyin.
4. Mükemmeli aramayın; anında yapıldığı sürece yüzde elli uygulama oranı iyidir. Küçük hatalar ölümcül hataları önler.
5. Hatayı anında düzeltin.
6. Kaikaku'ya para harcamayın. Öncelikle yaratıcılığınızı ve tüm çalışanlarınızın yeteneklerini kullanın.
7. Sorunlara dikkat edin.
8. “Neden” diye beş kere sorun.
9. Çok kişiye sorun; on kişinin fikri bir kişinin bilgisinden daha iyidir.
10. Kaikaku sınır tanımaz.

2.2.1.Kaikaku Uygulamaları

Bir işletmeye yalın radikal değişim diye tabir edilen Kaikaku'nun uygulanması için, o işletmede faaliyet gösteren süreçler için diğer iyileştirme veya geliştirme yöntemleri uygulanmış ancak sorunun çözülememiş olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle Kaikaku süreçler için başvurulacak son adımdır.

Radikal değişimin işletmeler üzerinde maddi ve manevi birçok maliyeti vardır. Yeni yazılımlar, yeni makineler, yeni malzemeler gibi maddi maliyetlerin yanı sıra çalışanların ve paydaşların ikna edilmesi, değişime direnenlere karşı politikalar geliştirilmesi gibi manevi maliyetler de söz konusudur. Bu nedenle işletmeler öncelikle mevcut süreçlerini iyileştirmeyi denemeli, başka alternatif kalmadığı durumlarda radikal değişimlere gidilmelidir.

Kaikaku uygulamaların en önemli örneklerinden biri olarak gösterilen Porsche; bir otomobil üreticisi firmasıdır. Temel faaliyetler departmanının kendi içinde yapılmakta, önemli kararlar bir yığın yönetim kademesinden geçerek en üstte onaya giderek tamamlanmaktaydı. Birden çok departmanı ilgilendiren işler ise bitirilip diğerine aktarılmakta, biriktir beklet felsefesiyle yapılmaktaydı. Bu da birçok gecikme ve bütünü görememeyi beraberinde getirmekteydi. Tasarımlar fabrika dışında yapıldığından tasarımların performansı yüksek ancak imal edilebilirlikleri düşüktü. Birçok kalite kontrol elemanı hatalar bulmaktaydı ve hızlandırıcılar ordusu kullanarak zamanında teslim edilmeyen parçaları temin etmek görevi

satın alma görevlerinin sorumluluğunda bulunmaktaydı. Son olarak montaj hattının sonuna yerleştirdikleri kontrolcülerle arabayı test etmektedirler. Hata sayısı olarak Mercedes Lexus ile aynı aralıkta bulunmakta ancak sorun Porsche bunu pahalıya mal etmektedir. Porsche, üstün teknoloji kullanarak günlük kullanıma uygun spor araba pazarındaki büyük boşluğu doldurmaktaydı. 1987 yılında 50.000 adetlik rekor satıştan sonra Porsche'nin bütün bu zayıf noktalarına ek olarak markın dolar karşısında yükselmesiyle zor zamanlar başlamıştır. Dolar/mark arasındaki kuru dengelemek için maliyetleri %30 azaltmak gerekmektedir. Bu durumdan sonra satışlar düzenli olarak düşmüş, 1992 yılında dünya çapında satış miktarı 14.000'e gerilemiştir ve bu aşamada şirketin başına Wiedeking geçmiştir. Firmanın yöneticisi olan Wiedeking, öncelikle tüm elemanlarının "Dünya'yı Değiştiren Makine" kitabını okumalarını sağlamış ve Japonya'ya geziler düzenlemiştir. Wiedeking, krizi aşmak için dört koldan saldırı planı gerçekleştirmiştir. Sonrasında bir şok hareket daha gerçekleştirmiş ve Japonya gezisi sırasında tanıştığı bir senseiyi, Nakao, şirkete davet etmiştir. Porsche fabrikasına girdiğinde Nakao'nun gördüğü ilk sorun stokların fazlalığı olmuştur. Böylece ilk radikal değişim stokların azaltılması olmuştur. Stoklar azaltılmış, diğer yandan kısa zaman aralıklarında gerekli parçaların doğrudan montaj alanına teslim edilmesi için önemli tedarikçilerle kanban sistemi kurulmuştur. İki yılın sonunda dış yardım almadan ekipleri yönetecek seviyeye gelmişlerdir. Beş yıllık Kaikaku dediğimiz radikal iyileştirme sonucunda Porsche'nin elde ettiği başarı olağanüstü olmuştur. Operasyon verimliliğini ikiye katlamış, tedarikçi hatalarını %90 azaltmış, parça envanterini %90 azaltmış, imalat alanını yarı yarıya azaltmış, akış süresini 6 haftadan 3 güne düşürmüştür, satışlarını 55.000 adede çıkarmış ve %17 oranında karla dünyanın en karlı şirketi haline dönüşmüştür (<https://yalinofis.wordpress.com>, 2016).

Batmak üzereyken, Kaikaku yöntemiyle tekrar hayata dönen Türkiye'de ve dünyada pek çok işletme bulunmaktadır. Bunların yaşadığı deneyimler aşağıdaki gibidir (<http://www.capital.com.tr>, 2016):

Lantech: Ambalajlama makineleri üreten Lantech, kurulduğu 1972 yılından itibaren hızlı bir büyüme sergilemiştir. Ancak büyüdükçe hantallaşan şirket, 1989 yılında batma noktasına gelmiştir. Yapılan yatırımlar fayda etmemiştir. Ürünleri pahalı; bununla birlikte piyasada ürünlerin taklitleri dolaşmaktadır. İşler beklenenden daha kötüye gitmektedir. Tam bu sırada önemli bir gelişme olmuştur. 1991 yılında yalın üretim sistemlerini iyi bilen Ron Hicks, Lantech'te yöneticiliğe başlamıştır. Şirketin radikal bir değişime ihtiyacı olduğunu gözlemleyerek en iyi çalışanlardan oluşan bir Kaikaku ekibi kurmuş ve 1992'nin sonunda

Lantech en zor ve en pahalı modelini bir haftada üretmeye başlamıştır. En çok üretilen modelin üretim süresi, 16 haftadan 14 saate düşmüştür. 1990 yılında batması beklenen şirket, dört yıl içerisinde sektörün finansal olarak en iyi performans gösteren şirketi haline gelmiştir.

Pratt&Whitney: Jet motoru üreticisi Pratt&Whitney'nin fabrikası on bilgisayarın kontrol ettiği 80 milyon dolarlık bir tesistir. Makineler bir pervaneyi üç dakika içerisinde zımparalayabilen teknolojik donanıma sahiptir. Ancak bir makineden diğerine değişim çok uzun sürmektedir. Bununla birlikte tüm zımparalama işlemi 10 günde tamamlanmaktadır. 1994 yılında Mercer'in danışmanlığındaki Kaikaku ekibi, fabrikada tamamen farklı bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Takım, tamamen otomasyona dayalı makineleri sekiz basit makineyle değiştirmiştir. Bu yeni ve daha basit makinelerin hepsi birer hücrede, bir işçi ve onun part-time çalışan yardımcısı tarafından çalıştırılmaktadır. Sonuç olarak tüm işlem için gerekli olan 10 günlük sürecin 75 dakikaya indiği gözlemlenmiştir. Makinelerin değişimi için gerekli süre %99, işin yapılması için gerekli alan %60 oranında azalmıştır. Yarı yarıya azalan üretim maliyetleri ve sermaye yatırımları sonucunda her hücre için yapılan 1,7 milyon dolarlık yatırım bir yıldan kısa sürede maliyetlerini karşılamıştır.

Uluslar arası danışmanlık kuruluşu olan Mercer'in danışmanlık verdiği bir tedarikçi firma, Kaikaku ile Kaizen'i birlikte başarı ile uygulayabilenler arasında yer almaktadır. Havacılık bakım, onarım ve kontrol tedarikçisi olan bu şirket artan filo kullanımı, fazla çalışma saatleri gibi nedenlerle verimlilikle ilgili ciddi sorunlar yaşamakta iken bu sorunların küçük ilerlemelerle çözülmeyeceğini düşünen şirket, Kaikaku ile yalın dönüşümü sağlamaya karar vermiştir. Bu kapsamda organizasyondaki anahtar kişiler için bir iletişim ve eğitim programı başlatılmıştır. Uzun teslimat sürelerini kısaltmak amacıyla yerleşim düzeni değiştirilmiş, üretimdeki aksaklıkları engellemek amacıyla mesailerde değişiklikler yapılmıştır. Buna ek olarak organizasyon yapısı yeniden tasarlanmış, ürün gruplarını oluşturan ürün müdürleri ve süpervizörlerin çalışma masaları atölyeye taşınarak üretimdeki personelle doğrudan ilişki kurmaları hedeflenmiştir. Sonuç olarak, işgücü verimliliği %39 artmış, stok oranı %85 azalmıştır. Bunun yanı sıra teslimat süresinde %91 düşme ve üretilen işte %74 oranında iyileşme yaşanmıştır.

Bir başka örnekte ise elektrik hizmeti veren büyük bir kamu şirketi, operasyonel ve bakım maliyetlerini ve teslimat sürelerini azaltmaya ihtiyaç duymaktadır. İşgücü verimliliği %40'ın altında, teslimat süreleri ise 50 günün üzerinde olan işletmede, Kaikaku çalışmaları ile on sekiz ay içinde işgücü verimliliğinde %15 gelişim, teslimat sürelerinde ise %37 azalma sağlanmıştır.

Amerikalı motor freni üreticisi Jake Brake ise bir gecede elli makinenin yerini değiştirerek yaptıkları Kaikaku ile birkaç ayda ciddi rekabet avantajı kazanmıştır.

Kaikaku ile yapılan radikal değişiklikler sonucunda büyük başarılar imza atan birçok Türk şirketi örneği de bulunmaktadır. Cem Boyner'in liderliğinde yürütülen beyin fırtınası sonucunda ortaya çıkan T-Box fikri, Boyner Grubu'nda üretim müdürü olarak çalışan mühendis Fazıl Uysal'ın geliştirdiği makine ile hayata geçmiştir.

Yenilikçi çalışmalarıyla beş yılda kapasitesini on kat arttıran Ford Otosan Otomotiv'in pres atölyesinde gerçekleştirdiği radikal değişim de yürütülen projelerin bir başka örneğidir. İstanbul fabrikasında bir pres kalıbı ortalama olarak iki saatte değişmekteydi. Kocaeli pres atölyesi aynı sistem ile kurulsaydı, bir hatta günde 6 kalıp değişikliği yapıldığından yılda yaklaşık 3360 saat kaybedilecekti. Bunu yerine Türkiye'de ilk defa tam otomasyonlu kalıp değiştirilen pres hattı yatırımı yapılarak iki saatlik kalıp değiştirme süresi on iki dakikaya indirilmiştir. İmalat kaybı yıllık 336 saate düşürülmüştür. Bu proje ile kayıplar %90 azalmış yılda %50 kapasite kazancı sağlanmıştır.

3.Değişim Mühendisliği

Açık birer sistem olan işletmeler, çevreleri ile sürekli ilişki içerisinde oldukları için çevrelerinde meydana gelen değişime tepkisiz kalamamaktadırlar. İşletmeler pazarda rekabet üstünlüğü sağlamak için çevrelerinde oluşan bu değişimlere profesyonel bir şekilde uyum sağlamalıdır. Aksi takdirde işletmeler varlığını sürdürmemeye, çalışan ve müşteri kaybetme gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

İşletmede mevcut olan sistem oluşan değişimlere uyumlaştırılabilirse öncelikli olarak yapılacak bir takım iyileştirmelerle süreçler geliştirilmelidir. Ancak süreçler tamamen yanlış veya hatalıysa sistem tamamen kaldırılıp yerine yeni bir sistem uygulanmalıdır. İşte bu noktada Değişim Mühendisliği (DM) kavramı karşımıza çıkmaktadır. DM, maliyet, kalite, hizmet ve hız açısından rekabet gücünü yükseltme amacıyla iş süreçlerinin gözden geçirilerek radikal değişiklikler yapılmasıdır (Akmüt vd., 2003: 92).

DM işi süreçlerdir. Hatalı ve yanlış süreçler maliyet ve zaman kaybına sebep olmaktadır. DM ile bu kayıplar ortadan kaldırılmış olacaktır. Ayrıca yeniden oluşturulan sistem ile süreçler daha etkin çalışacak böylece iki kat kazanç sağlanmış olacaktır.

İlk defa Michael Hammer ve James Champy adlı bilim adamları tarafından geliştirilen değişim mühendisliği kavramı maliyet, kalite, hız gibi kritik ve çağdaş performans ölçütlerinde köklü gelişmeler sağlamak için tasarımda meydana gelen radikal değişiklikleri içermektedir

(Uygur ve Göral, 2005: 178). Küreselleşme ile birlikte işletmeler istedikleri ürün veya hizmete birçok farklı noktadan ulaşabilme imkanına sahip müşterilerle karşı karşıya kalmışlardır. Sayıları artan ve büyüyen işletmelere karşı rekabet avantajı elde etmek isteyen işletmeler müşterilerinin taleplerini istenilen yer ve zamanda, istenilen kalitede ve en hızlı şekilde sunmak zorundadırlar.

Yenilenen sistemin etkili ve verimli çalışabilmesi için çalışanların desteğinin olması şarttır. Bu noktada yönetime büyük bir görev düşmektedir. Yöneticiler öncelikle değişime karşı çıkan çalışanları belirlemekle işe başlamalı ve bu çalışanlara yenilenen sistemin işletmeye sağladığı avantajlar anlatılmalıdır. Alınacak yeni kararlarda çalışanların katılımının sağlanması ve onlara yetki ve sorumluluk verilmesi sistemi daha kolay ve hızlı kabullenmelerini sağlayacaktır. Yöneticiler çalışanları değişime ikna edemedikleri takdirde, yapılan yeniliklerdeki başarı oranı düşük olacaktır. Ayrıca katılımlı bir şekilde yapılan toplantılarda yöneticilerin fark edemediği sorunlar çalışanlar tarafından fark edilebilmekte ve en kısa sürede önlem alınabilmektedir. Yeniliğin verimli olması ve sonucunda başarı getirmesi için çalışanlar ve yöneticiler dışında işletme sahipleri ve hatta müşteriler de bu değişim sürecine dahil edilmelidir.

3.1.Değişim Nedenleri

Radikal değişiklik yapmak işletmelerin başvuracağı en son yöntemdir. Eğer ki süreçler çevreye uyumlu işleyebiliyorsa yapılan bir takım geliştirme ve iyileştirmelerle sistem güncellenebilir. Ancak bazı durumlarda sistemin tamamen ortadan kaldırılıp yeni bir sistemle faaliyete devam edilmesi gerekebilir.

Değişimin nedenleri arasında içsel ve dışsal birçok faktör vardır. İşletme içindeki faktörlerin tetiklediği içsel nedenler arasında örgütün büyümesi ve genişlemesi, yöneticilerin değişmesi, örgütsel eksikliklerin ortaya çıkması gibi dış çevreden bağımsız birçok faktör sayılabilir. Bunu aksine işletme sınırlarının dışından kaynaklanan toplumsal beklenti, kural ve koşullar, teknoloji ve diğer çevre koşulları gibi dışsal nedenler de işletmeleri değişime sürüklemektedir (Çorbacıoğlu, vd., 2013: 106-107).

İşletmeler çevrelerinde bulunan ve oluşan tüm durumlardan olumlu veya olumsuz etkilendikleri için hem iç hem de dış çevrelerinde oluşan değişiklikleri benimseyip adapte olmalıdırlar. Başarı ancak bu uyum yakalandığı sürece devam edecektir.

3.2.Değişim Mühendisliği Aşamaları

İşletmenin değişime başlaması için öncelikle değişimin gerekliliğinin farkında olunması ve değişime istekli yönetici ve çalışanların olması gerekmektedir. İşletme değişimi kabullendikten sonra değişim adım adım gerçekleştirilmektedir.

Yeniden yapılanmada aşağıdaki sıra takip edilmektedir (Bolat, vd., 2008: 257-260).

1. Kritik önem taşıyan ve yeniden tasarıma konu olacak süreçlerin belirlenmesi
2. Yeniden tasarıma konu olacak süreçlerin analizi
3. Alt süreçler, faaliyetler ve görevleri içeren süreç akış diyagramlarının çizilmesi
4. Süreçlerin yeniden tasarımının tamamlanması
5. Yeniden yapılanmaya ilişkin teknik ve sosyal tasarımın gerçekleşmesi
6. Pilot uygulamalar ve yeniden yapılanma yaklaşımının hayata geçirilmesi ve sürekli gelişiminin sağlanması

Değişim gerçekleştirildikten sonra süreç standartlaştırılmış olur. Ancak bunu yapmak yeterli değildir. İşletme çevresindeki değişim ve gelişmelere göre bu süreçler sürekli olarak geliştirmeli ve iyileştirmelidir. Aksi takdirde yapılan değişim verimli olmayacaktır. Bu süreçte çalışanlara da büyük görev düşmektedir. Her çalışan kendisine verilen görevi doğru bir şekilde yerine getirerek bu sürece destek olmalıdır.

3.3.Değişim Mühendisliği Ekibi

Değişimin başarıyla tamamlanmasında bunu gerçekleştiren ekibin rolü önem arz etmektedir. Değişim ekibi oluşturulmasında ilk şart, ekip üyelerinin değişimi benimseyerek bu süreçte destek olmaya gönüllü olmalarıdır. Bunun yanı sıra ekip üyeleri yeni fikirler üretebilen, çevresiyle ilişki kurabilen, işletmenin dış çevresinde meydana gelen değişikliklere adapte olabilen kişiler olmalıdırlar. Bireysellikten çok grup gibi düşünmeleri gereken bu kişiler, dış çevreleri kadar birbirleri ile de güçlü ilişkiler kurarak sürekli fikir alış verişi halinde olmalıdırlar. Yenilenme sürecinde bir sorun veya hata ile karşılaşılması durumunda sorun hep birlikte analiz edilip en uygun sonuç bulunmalıdır.

Değişim mühendisliği ekibi aşağıdaki üyelerden oluşmaktadır (Karpuzoğlu, 2010: 188-189).

Üst Yönetim: Şirket vizyon ve hedeflerine dayalı başarılı değişim kriterlerini belirler, değişim için gerekli olan her türlü kaynağı sağlar, değişimi duyurmak ve benimsetmek için şirket içi çalışmalar yapar.

Liderler: Değişim için gerekli olan zamanı çalışanlara sağlarlar, sistemin geliştirilmesi için gerekli girdileri sağlarlar, uygulamalara liderlik ederek yaşanan aksaklıkları komiteye bildirirler.

Değişim Yöneticisi: Tanıtım toplantısı düzenler, değişim komitelerini organize eder, üst yönetime destek olur.

Performans Analisti: Bireysel ihtiyaçları belirler, takım oluşturma konusunda eğitim verir, ölçme araçlarının oluşumunu sağlar, ölçüm sonuçlarını değerlendirir ve rapor hazırlar.

İnsan Kaynakları: Değişim komitesi adaylarını değerlendirir, ölçüm ve analiz aşamasını izler, iletişime ve kurumun benimsenmesine destek olur.

Çalışanlar: Analiz anketlerinin işlenmesini sağlarlar, Eğitimlere katılırlar, bireysel gelişim alanlarını belirler ve gelişim sağlarlar, öneri geliştirerek uygulamanın geliştirilmesine katkı sağlarlar.

Değişim bir ekip işidir. Ekipteki herkes temel amaç çerçevesinde görev ve sorumluluklarını bilmeli ve bunlara uygun olarak hareket etmelidir. Doğru kararlar alınması ya da karşılaşılan sorunlarda en uygun çözümün bulunması ekip üyelerinin birbirleriyle olan pozitif ilişkilerine bağlıdır.

3.4. Değişim Mühendisliği Uygulamaları

“Yeniden yapılanma, reengineering” gibi isimlerle de telaffuz edilen değişim mühendisliği sektörel anlamda geniş bir uygulama alanına sahiptir. Bir işletmede DM faaliyetlerinin uygulanması demek işletmeyi küçültmek, yeni elemanlar veya yeni makineler almak, işletmede çalışanların pozisyonlarını değiştirmek değildir. DM, işletmenin baş etmekte zorlandığı ve artık geri dönüşü olmayan sorunlarında süreçlerinde meydana getirdikleri radikal değişimlerdir. Günümüzde hala geçerliliğini koruyan ve birçok şirkete umut olan bu yöntem otomotivden elektroniğe, gıdadan giyime birçok sektörde uygulanmaktadır.

Şu an dünya devi olan birçok işletme yaşamlarının bir bölümünde başarılı DM uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. Bunlardan bir kaç aşağıda sıralanmıştır (<http://karenstitusu.org/tr>, 2016).

Ford Motor Company: DM uygulamalarının en etkili olanlarından biri Ford Motor Company'nin muhasebe bölümünde gerçekleştirilen projedir. 1980'lerin başında ABD'de otomobil sektöründe yaşanan kriz, tüm firmaları etkilediği gibi Ford'u da etkilemiş ve yöneticilerini çeşitli bölümlerden kesintiler yapmaya zorlamıştır. Muhasebe bölümü de

bunlardan birisi olmuştur. Kesintilerden önce 500 kişinin çalıştığı bölümde, yeni edinilen bilgisayar sistemlerinin de yardımı ile %20 oranında bir kesinti yapılarak 400 kişi kalmıştır. Ford'un rakiplerinden olan Mazda'nın muhasebe bölümünde ise sadece 5 kişi çalışmaktaydı. Bu rakam farklılığı, Mazda'nın ve Ford'un satış hacimlerine göre ayarlama yapıldığında bile inanılmaz boyutlara ulaşıyordu. Ford'u rahatsız eden bu durum, yeni bir dönemin başlangıcı olarak ortaya çıkmaktaydı. Muhasebe operasyonlarını inceleyen Ford üst yönetimi, faturalama işlemlerinin büyük ölçüde zaman ve para kaybına neden olduğunu belirlemişlerdir. Yazılan faturalar her seferinde listeler ile karşılaştırılmakta, yanlış olanlar tekrar yazılmakta, iade edilen ürünlerin faturaları iptal edilmekte ve faturalar bir bölümden diğer bölüme geçerken bu işlemler tekrarlanmaktaydı. Ford bu probleme çözüm olarak "kağıtsız faturalama" fikrini ortaya atmıştır. Böylece siparişlerin veri tabanına girilmesi ve her türlü işlemin veri tabanında gerçekleşmesi sağlanacaktı. Bu değişiklik muhasebe bölümünün çalışan sayısını %75 oranında azaltmıştı.

Westinhhouse Eap: Bu şirket, 1983 yılında College Station/Texas'ta açtığı elektronik montaj fabrikası ile en ileri teknolojiye sahip bir kurumdur. Askeri projeler için ürettiği ürünlerinin %80'inin tekrardan tamire ihtiyaç duyduğunu saptanmıştır. Japon firmalarında ise bu oran %10 civarındaydı. Aldığı DM kararı ile ürün maliyetlerinde %60 düşüş ve harcanan zamanda %80 tasarruf ettiği belirlenmiştir. Stok seviyeleri %65 azalmış ve ürün üzerindeki tamir oranı yarıya inmiştir.

K Shoes Ltd.: Ayakkabı sektöründe faaliyet gösteren K Shoes, İtalya ve Japonya'nın pazara girmesiyle pazarda zorlanmaya başlamıştır. Çünkü 1955 yılında İngiltere'de %9 olan ayakkabı ithalatı 1992'de %70'e çıkmıştır. Toyota Modeli, sürekli geliştirme çalışmaları, iyileştirmeye yardımcı olmasına rağmen sorunlara çözüm olamamıştır. Böylece alınan DM kararı ve çalışmalar sonucu 40 müdür ve şefin işine son verilmiştir. Fabrikaların her biri 1 fabrika müdürü ve iki grup lideri ile yönetilmeye başlamıştır. Ve sonuçta verimlilik kişi başına %19 artmış, fire oranı 20 katı azalmıştır. Zamanında teslimat ise %80'den %97'ye yükselmiştir.

Taco-Bell: Taco-Bell değişimi bilgisayar teknolojilerini de kullanarak yönetim katlarını ortadan kaldırarak yapmıştır. Böylelikle bölgesel fast-food lokantası iken ABD çapında bilinen bir isim olmayı başarmıştır. 1982 yılında 1500 lokantaya sahip ve 500 milyon dolarlık bir şirket iken, 1992 yılında 3600 lokantası olan ve 3 milyarlık bir şirket olmuştur. Taco-Bell'in "K-minus" diye bilinen süreç yapılanmalarından biri mutfakta geçen zamanı minimuma indirmiş ve lokantalarda yemek üretimi değil yemek servisi anlayışını Taco-Bell'de yerleştirmiştir.

Hallmark: Hallmark, klasik tebrik kartı markası olmaktan, her kişiye uygun kart üretir hale radikal değişiklikler sonucu ulaşabilmiştir. ABD çapındaki satışların özetlerini anında holding yönetimine ileten karar destek sistemleri ile birlikte kartların tasarımından üretimine kadar beraber çalışan takımlar, Hallmark'ın pazara planlanandan sekiz ay önce ürün sürmesinde etkili olmuşlardır.

IBM grubu bünyesinde olan IBM kredi bölümünün görevi, IBM bilgisayarlarının satış teşkilatının faaliyetlerini desteklemek ve müşterilere finansman temin etmektir. Bu birimde işler belirli bir süreç takip edilerek 14 kişi tarafından yapılmaktadır. Sürecin ortalama tamamlanma süresi ise 6 gündür ve bazı durumlarda bu süre maksimum 15 güne kadar çıkmaktadır. Bu süreç müşterilerin bekleme süresini uzatmakta, satış elemanları kredi bölümünü sürekli aramakta ve teklif mektuplarının son durumunu takip etmeye çalışmaktaydı. Yaşanan bu sorunları ortadan kaldırmak adına birimde DM uygulanmasına karar verilmişti. Yaşanan sorunlar tespit edildikten sonra IBM, sürecin talep ettiği uzmanlar yerine tek sorumlu tayin etmiş ve tüm bilgi kütüklerine ulaşımı sağlayan bir bilgisayar sistemi kurmuştur. Değişimin sonunda ise 6 günlük süre 4 saate indirilmiş ve hatalı parça sayısı %80 azaltılmıştır (<http://www.geocities.ws>, 2016).

Türkiye'nin önde gelen elektronik ve beyaz eşya üreticilerinden biri olan ARÇELİK firmasında, artan rekabet nedeniyle yığın üretimin işletme için kar sağlamayacağı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, müşteri memnuniyetini ön plana çıkarıp üretim süreçlerini ona göre değiştirmek üzere 1995 yılında tüm işletmelerini kapsayacak değişim mühendisliği çalışmaları başlatılmıştır. Bu faaliyetlerin tüm işletmelere uygulanabilmesi için, her işletmeden yöneticiler seçilmiş ve genel müdürlükte yönetilecek çalışmaya, o işletmenin temsilcisi olarak katılmıştır. DM uygulama amaçlarının ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli aşamaların belirlenmesi, organizasyon ve süreç haritalarının çıkartılması ve işletmeler bazında süreçlere uygulanılıp performansların ölçülmesi yaklaşık üç yılı aşan bir süre almıştır. Sonuçta bu çalışma ile işletmelerde radikal değişiklikler yapılmış ve çarpıcı sonuçlar alınmıştır (Yalnız, 2006: 87).

4. Kaikaku ve Değişim Mühendisliği Kavramlarının Karşılaştırmalı Analizi

İşletmelerde radikal değişiklik kararı kolay alınan bir karar değildir. İşletmelerin öncelikle gerçekten böyle bir yeniliğe ihtiyacı olup olmadığını belirlemesi gerekmektedir. Aksi takdirde iyileştirilerek düzelecek bir problem radikal değişimle çözmeye çalışmak işletmeye yanlış adım attıracaktır. İşletmeler bu kararı verdikten sonra radikal değişimi yapabilecek güce sahip olup olmadıklarını kontrol etmelidirler. Radikal değişimler işletmelere uzun vadede

maliyet ve rekabet avantajı sağlasa da sürecin işleyiş aşaması geniş kapsamlı maddi ve manevi maliyetler gerektirmektedir. Tüm bu şartlara mevcut bulunduran işletmeler artık değişim adımını atmalıdırlar. Burada uygulanacak yenilik yönteminin de önemi büyüktür. Her değişim yönteminin kendisine ait yerine getirilmesi gereken bir takım ilkeleri bulunmaktadır. Radikal değişim unsurları olan Kaikaku ve Değişim Mühendisliği kavramları birçok ortak noktaya sahip olmalarının yanı sıra bir takım farklılıklarla birbirlerinden ayrıldıkları noktalar da bulunmaktadır.

Hem Kaikaku hem de DM tek seferde yapılan geniş çaplı değişimlerdir. Hayat kurtarıcısı olarak tanımlanan bu yöntemlerde ani kararlar alınarak hemen uygulamaya geçilmesi gerekmektedir. Mevcut süreç yerine yeni süreçleri dikkate aldığı için tek seferde uygulanan yöntemlerdir. Yenileme sadece süreçte değil makinelerde, otomasyonda, malzemelerde ve hatta çalışanlarda da yapıldığı için iyileştirme faaliyetlerine oranla çok daha geniş kapsamlıdır.

Süreçler tamamen değiştirildiği için sonuçlarının alınması uzunca bir süreci gerektirmektedir. Yenilenen sürecin hatasız bir şekilde işler duruma getirilmesi veya bir standarda kavuşturulması uzun bir süreci gerektirmektedir. Ancak bu uzun süreç sonunda elde edilen büyük rekabet avantajının getirisi uzun sürecin sebep olduğu kayıplardan çok daha büyüktür.

İşletmelerin her iki yönetime başvurmalarındaki amaç müşteri memnuniyeti sağlamaktır. Önceleri kar, kalite, maliyet, hız gibi amaçları olan işletmelerin günümüzde ise tek hedefleri müşteri memnuniyeti sağlayarak müşteri bağlılığı yaratmaktır. Bu doğrultuda değişen dünyanın gerisinde kalmak istemeyen işletmeler, başvurdukları değişim ve gelişim yöntemleriyle rekabet üstünlüğü sağlamaya çalışmaktadırlar.

Kaikaku veya DM'ni uygulayacak olan işletmelerin temel bir takım hedeflere ve bir vizyona sahip olması gerekir. DM'de yenilik kararı üst yönetim tarafından alınır, çalışanların tam katılımı sağlanır ancak süreç boyunca yöneticiler daha çok aktif rol oynar. TKY unsuru olan Kaikaku'da ise değişim kararı yöneticiler tarafından alınsa da süreç boyunca tam katılımlı daha az hiyerarşi olan bir yol izlenir. DM'de yukarı doğru, yönetimin hakim olduğu bir akış vardır, ancak Kaikaku'daki akış daha yataydır ve daha esneklerdir.

Kaikaku'nun da DM'nin de işi süreçlerdir. Her iki değişim yönteminin amacı birçok hataya ve zaman kaybına sahip olan süreçleri yeniden yapılandırarak hayata döndürmektir.

DM’de yapılan işlemler sadece o süreçle sınırlı olurken Kaikaku’da tüm işletme bir süreç gibi düşünülüp yapılan iyileştirme işletmenin genelini kapsar niteliktedir.

Kaikaku’nun işletme içerisindeki faaliyet alanı DM’den daha geniş kapsamlı olduğu için, Kaikaku’da DM’den daha çok detay bulunmaktadır ve daha fazla plana ihtiyaç vardır. DM’nin işi süreçlerle olduğu için, bu konuda yapılan planlar süreçlerle sınırlıdır. Ancak Kaikaku tüm işletmeye hakim olduğu için yapılan planlar daha fazla ve daha geniş kapsamlıdır.

Her iki teknik de işletmeye büyük çaplı maliyetler getirmektedir. Bu nedenle radikal yenilik yapmadan önce mevcut süreçlerin üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun işe yaramadığı noktada değişime karar verilmelidir. Kaikaku’nun DM’den bu noktada ayrılan farkı Kaikaku’dan önce süreçlerde Kaizen’in denenmesi gerekliliğidir. Tüm Kaizen türleri süreçler üzerinde düşünülmeli ve onlardan bir sonuç alınmadığı takdirde Kaikaku’ya başvurulmalıdır. DM’de ise yöneticiler ve uzmanlar tarafından belirlenen iyileştirme politikaları uygulanmalı, bunların yetersiz kaldığı noktada değişime gidilmelidir. Yukarıda sayılan ortak ve farklı özellikler Tablo 3.1’de özetlenmiştir.

Tablo 4.1. Değişim Mühendisliği ve Kaikaku’nun Karşılaştırılması

Özellik	Değişim Mühendisliği	Kaikaku
Değişimin kapsamı	Tek seferde, geniş kapsamlı	Tek seferde, geniş kapsamlı
Değişim süreci	Uzun fakat etkili	Uzun fakat etkili
Amaç	Müşteri memnuniyeti sağlamak.	Müşteri memnuniyeti sağlamak.
Faaliyet/etki alanı	Süreç	İşletmenin tamamı
Bilgi akışı	Yönetici merkezli ve dikey	İşletmenin tüm çalışanları merkezli ve yatay
Planlama	Daha az ve dar kapsamlı	Daha çok ve geniş kapsamlı

5. Sonuç

Küreselleşme ile birlikte, seri üretim yapan ve tek amaçları kar elde etmek olan işletmeler müşterin birbirlerinden farklı olan taleplerini karşılamak amacıyla faaliyet gösteren esnek kuruluşlar haline gelmiştir. En temel amaç müşteri memnuniyetini sağlayarak müşterinin markaya bağlılığını sağlamak olduğundan ve gittikçe artan işletme sayısı ile pazarda yoğun bir rekabet ortamı olduğundan işletmeler hayatta kalabilmek için bu değişime ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Hem yönetim hem de süreçsel boyutta değişen dünyaya uyum sağlayan işletmeler sürdürülebilirliklerini korurken, bu değişime direnen ve dış çevrede meydana gelen gelişimleri yok sayan işletmeler kan kaybetmeye başlamıştır. Bu tür işletmeler için iyileştirme ve geliştirme faaliyetlerini gerçekleştirmede geç kalındığı için radikal değişiklik yapmaktan

başka alternatif kalmamıştır. Burada devreye önemli iki radikal yenilik unsuru olan Kaikaku ve Değişim Mühendisliği girmektedir.

Her iyi teknik de işletmelerde özellikle hata payı fazla olan ve zaman kaybına sebep olan süreçleri yeniden yapılandırmaya yönelik faaliyetlerdir. Adım adım ilerleyen iyileştirme faaliyetlerinin aksine tek seferde ve geniş çaplı gerçekleştirilen kavramlardır. Süreçler, otomasyon, makine ve malzeme gibi kavramların da değişimini içerdikleri için uzun zaman alan işlemlerdir. Ancak doğru planlar çerçevesinde uygulandığında sağladıkları faydalar süreç uzunluğundan kaynaklanan kayıplardan çok daha fazladır.

İşletmenin temel amaçları doğrultusunda, müşteri memnuniyeti sağlamaya yönelik ve tam katılımlı olarak gerçekleştirilen bu iki yöntemin ortak olan birçok özelliklerinin yanı sıra farklılıkları da bulunmaktadır. Her iki yöntemde de değişim kararı üst yönetim tarafından alınmaktadır. Değişim Mühendisliği'nde süreç içerisinde yöneticiler daha aktif rol oynarken, Kaikaku'da tüm çalışanlar birlikte hareket etmektedir. Buna bağlı olarak Değişim Mühendisliği'nde hiyerarşi daha yoğunken, Kaikaku'da bu durum daha esnektir. Değişim Mühendisliği yenilik yapılan süreçle ilgilenir. Yapılan planlar süreç merkezli ve dar kapsamlıdır. Kaikaku'da ise tüm işletme sürece dahil edilir ve çok daha geniş kapsamlı planlar hazırlanır. Her iki yöntemde de süreçlerin yenilenmesiyle başlayan iş için önemli olan, bu tekniklerle ulaşılan süreçlerdeki standartlığı koruyup geliştirerek devam ettirmektir. Bu nedenle yapılan radikal değişikliklerden sonra çevrede meydana gelen değişim ve gelişimler takip edilmeli ve yenilenen süreçler sürekli kontrol edilerek bu doğrultuda iyileştirilmelidir.

Birbirlerinden ayrıldıkları noktalar olsa da hem Kaikaku hem de Değişim Mühendisliği doğru yerde ve zamanda uygulandıkları takdirde işletmelere pazarda lider olma fırsatı vermektedirler. Günümüzde otomotivden elektroniğe, gıdadan giyime kadar birçok pazarda faaliyet gösteren ve sektörlerinde lider konumda olan birçok işletme hayatlarının bir bölümünde yok olma noktasına gelmiş ve bu iki yöntem sayesinde hayata dönebilmeyi başarmıştır.

Kaynakça

AKMUT, Özdemir; AKTAŞ, Ramazan; AYKAÇ, Burhan; DOĞANAY, M.Mete; DURUKAN, Tülin; MÜFTÜOĞLU, M.Tamer; YÜKSEL, Öznur (2003), Girişimciler İçin İşletme Yönetimi, Gazi Kitabevi, İstanbul.

BOLAT, Tamer; AYTEMİZ SEYMEN, Oya; BOLAT, Oya İnci; ERDEM, Barış (2008), Yönetim ve Organizasyon, Detay Yayıncılık, Ankara.

ÇORBACIOĞLU, Sıtkı; ÖZTAŞ, Nail; ÖZDEMİR, Ali; ÇEVİK, Hasan Hüseyin; ALTUNDAL, Uğur; GÖKSU, Turgut; DEMİRCİ, Ahmet Emre; AĞLARGÖZ, Ozan (2013), Yönetim Bilimi II, (1.Baskı), Saray Matbaacılık, Ankara.

DERELİ, Türkay ve BAYKASOĞLU, Adil (2003), Kalite ve Hayata İz Düşümleri, (1.Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

KARPUZOĞLU, Ebru (2010), Kurumsal Yönetişimde Yönetim Kurulu, Hayat Yayın Grubu, İstanbul.

ÖZTÜRK, Ahmet (2009), Kalite Yönetimi ve Planlaması, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

UYGUR, Akyay, ve GÖRAL, Ramazan (2005), Yönetim ve Organizasyon, (1.Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

YALNIZ, Çiğdem Eda (2006), Değişim Mühendisliği ve Uygulaması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.

YATKIN, Ahmet (2004), Toplam Kalite Yönetimi, (2.Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

İnternet Kaynakları

www.1000ventures.com(2016),

http://www.1000ventures.com/business_guide/mgmt_kaizen_vs_kaikaku_10c.html, Erişim Tarihi: 11.12.2016.

www.capital.com.tr(2016),<http://www.capital.com.tr/yonetim/liderlik/kaikaku-mucizesi-haberdetay-4719>, Erişim Tarihi: 11.12.2016.

www.geocities.ws(2016), http://www.geocities.ws/erays_site/degisimmuh.html, Erişim Tarihi: 13.12.2016.

<http://karenstitusu.org>(2016), <http://karenstitusu.org/tr/makaleler/isletmelerde-kar-degisim-araci-olarak-degisim-muhendisligi/79>, Erişim Tarihi: 13.12.2016.

<https://yalindanisman.com> (2016), <https://yalindanisman.com/2012/07/01/kaikaku/>, Erişim Tarihi: 11.12.2016.

<https://yalinofis.wordpress.com>(2016),<https://yalinofis.wordpress.com/2012/11/19/kaikaku-nedir-kaikakuyla-olumden-donen-porsche-2/>, Erişim Tarihi: 12.12.2016.

Psikolojik Sermaye ve İş Tatmini İlişkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Bünyamin AKDEMİR¹

Ahmet Mesut AÇAN²

Öz

Son yıllarda giderek önem kazanan psikolojik sermaye kavramının performansı ile olan ilişkisi önemli bir çalışma sahası haline gelmiştir. Böyle bir ilişkinin akademik ve uzman personel için önemli sonuçlar doğurabileceği muhakkaktır. Konunun ilişki değeri araştırmanın yapılmasına esas teşkil etmiştir. Araştırma konusu ile ilgili olarak yapılan inceleme ve araştırmalar neticesinde söz konusu çalışmanın faydalı olacağı kanaati hâsıl olmuştur. Ortay çıkan kanaat ve değerlendirmelere bağlı olarak çalışmanın amacı; “çalışanların sahip oldukları psikolojik sermayeleri ile iş tatmini ilişkisini” ortaya koymaktır. Söz konusu ilişkiyi belirlemek için ülkemizde bulunan en yoğun üç havalimanında (İstanbul, Ankara, İzmir) hava trafik kontrolöründe çalışan kişiler ana kütle olarak seçilmiştir. Araştırma kapsamında ana kütle temsil eden 301 hava trafik kontrolöründen oluşan bir örneklemden veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerle yapılan analizler neticesinde, psikolojik sermayenin alt boyutları iyimserlik, umut, öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık ile iş tatmini (içsel iş tatmini- dışsal iş tatmini) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sermaye, Umut, Öz-yeterlilik, İyimserlik, Psikolojik Dayanıklılık, İş Tatmini, Hava Trafik Kontrolörü.

A Research on Determining Psychological Capital and Job Satisfaction

Abstract

In recent years the concept of psychological capital is gaining popularity and prominence and its relationship with employee performance could be considered as an important field of study. The result of such a relationship may have important implications for both academic and professionals. The feasibility of the study was conducted by considering the relational value of the subject. As a result of this investigation the researchers surmised that this study would be useful. In the light of the assesment the aim of this study is to reveal; “ The relationship with the employees’ psychological capital and job satisfaction”. With this aim, a sample of 301 air traffic controllers have been selected from three busiest airport (İstanbul, Ankara, İzmir) in Turkey. The results showed that there are positive significant relations among optimism, hope, self-efficacy and resilience the subdimensions of psychological capital and job satisfaction (intrinsic job satisfaction-extrinsic job satisfaction).

Key Words: Psychological Capital, Hope, Self-Efficacy, Optimism, Resilience, Job Satisfaction, Air Traffic Controller.

¹ İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

² İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme A.B.D. Yönetim Organizasyon B.D Doktora Öğrencisi

1. Giriş

Günümüz iş dünyasında çok yoğun değişim ve gelişmeler yaşanmaktadır. İlişkiler çok daha hızlı ve artan düzeyde mesafeler ise oldukça kısalmış durumdadır. Yaşanan değişim ve gelişmelerle birlikte işletmeler güçlü ve yoğun rekabetin yaşandığı, ilişki ve iletişimi güçlü olduğu yani interaktif nitelik arz eden pazarlarda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu interaktif iş dünyasında yaşanan rekabetin öz sermayesi ise insan kaynağıdır. olan insan kaynağını önemsemeyen örgütlerin kısa sürede yok olup gitmelerine sebep olabilmektedir. Yönetimi büyük bir titizlik ve dikkat gerektiren insanların, sürekli değişim gösteren iş hayatında yaşadıkları baskı psikolojik olarak yıpranmalarına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple zaman zaman işgörenlerde performans düşüklüğü, aidiyet duygusunda azalma, tatminsizlik, işini kaybetme korkusu gibi psikolojik davranış şekillerine daha sık rastlanmaktadır. Önemi her gün artan insan kaynağının doğru seçimi ve seçilen kaynağın doğru yönetimi ve işgörenlerin örgüt için verimli, örgüte bağlı, işinden memnun kısacası pozitif örgütsel davranışlar sergileyen bireylerden oluşması örgütün başarısı için son derece önemlidir. Bu bağlamda bu konu için çare arayışları içinde son yıllarda göze çarpan çalışmalardan bir tanesi de çalışanların “pozitif psikolojik sermayelerinin” belirlenmesi ve performanslarını arttırmak için bireylerin kişisel gelişimlerine ve pozitif örgütsel davranışlarının arttırılmasına yönelik tedbirler alınması olmuştur.

Son yıllarda bu alanla ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuçlardaki ortak görüş ise şu şekildedir: psikolojik sermayenin, örgütler açısından sürdürülebilir bir büyümeyi ve gelişmeyi sağlamak için ihtiyaç duyulan performansın sağlanmasında psikolojik sermaye kilit rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle psikolojik sermaye, değişen dünya koşullarında örgütlerin yönetim sürecinde ilişkin hedefleri gerçekleştirmede yeni perspektifler ortaya koymaya ve geliştirmeye ciddi katkılar sağlayacak nitelikte önemli bir avantajdır. (Luthans vd, 2008:224; Luthans ve Avolio, 2014).

Bu çalışmada esas amaç, Türkiye genelinde üzerinde oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunan psikolojik sermayenin, hava trafik kontrolörlerinin iş tatminleri ile olan ilişkisini inceleyerek sonuçlarını ortaya koymaktır. Bu çalışmada, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, İşletme Ana Bilim Dalı, Yönetim Organizasyon Bilim Dalında, Ahmet Mesut AÇAN tarafından hazırlanan ve 2015 yılında kabul edilen “Psikolojik Sermayenin İş Tatminine Etkisi: Hava Trafik Kontrolörleri Üzerine Bir Araştırma” isimli Yüksek Lisans Tezindeki bazı bilgi ve veriler kullanılmıştır.

2. Çalışmanın Önemi

Psikolojik sermaye kavramı örgütlerin önemli sermayesi olan çalışanlarının performanslarını arttırmak gayesiyle onların geliştirilebilen, yenilenebilen ve ölçülebilen psikolojik kapasiteleri ile alakalı uygulamalar olarak tanımlanabilir (Luthans ve Jensen 2002). Uluslararası literatür incelendiğinde örgütsel davranış değişkenleri ile pozitif psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışmaya rastlanmakla birlikte ülkemizde bu çalışmalar oldukça sınırlıdır. İşgörenlerin tutum ve davranışlarını etkilediği düşünülen psikolojik sermaye kavramı üzerine birçok araştırma mevcuttur. Psikolojik sermaye ile ilişkisi olduğu düşünülen önemli örgütsel davranış değişkenleri olan iş tatmini, iş performansı, işten ayrılma niyeti, örgütsel adalet algısı, örgütsel bağlılık, örgütsel kinizm vb. ile yapılan çalışmalar pozitif psikolojik sermaye konusunu değerli kılmaktadır.

Çalışanlara hak ettikleri değerin verilmesi ve gerçek potansiyellerinin ortaya çıkarılması örgütlerin küreselleşen rekabet ortamında üstünlüklerini devam ettirebilmeleri için büyük önem taşımaktadır. Klasik dönemden bugüne yapılan örgütsel davranış çalışmalarında genellikle çalışanların negatif yönlerine odaklanılmış ancak daha iyi olan davranışların geliştirilmesi yönünde çok az çalışma yapılmıştır. İşgörenlerin amaçları için farklı yollar araştırmaları, geleceğe umutla bakmaları ve zorluklar karşısında daha güçlü olarak mücadele etmeleri onların gerçek potansiyellerini yakalamaları için önemli araçlar olarak düşünülebilir. Bu sebeple psikolojik sermaye ile alt bileşenleri olan öz-yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık gibi pozitif özellikler, çalışanların ölçülebilir, geliştirilebilir ve performansı arttırmaya yönelik etkisi sebebiyle araştırılmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Psikolojik Sermaye Kavramı

Psikolojik sermaye kavramını “bireyin pozitif psikolojik gelişme hali” olarak tanımlamak mümkündür (Luthans, Youssef, vd. 2007a:3). Psikolojik sermayenin bireylerin kalıplaşmış ve değiştirilmesi mümkün gözükmeyen kişilik özelliklerinden farklı olarak değiştirilebilen ve geliştirilebilen yönlere odaklandığı görülmektedir. Özellikle bireylerde deneyim ve bilgi artışı ile birlikte kişinin kendisi ile ilgili oluşturduğu değerlerde artış olacağı değerlendirilmektedir (Luthans, vd. 2007b).

Pozitif Psikolojik Sermaye bir bireyin pozitif psikolojik gelişim durumu olarak tanımlanır ve (a) zorlu görevleri başarmak için gerekli özgüvene sahip olmak ve başarı için gerekli çabayı göstermek (Öz-Yeterlilik); (b) şimdi ve gelecekte başarılı olmak için olumlu nitelikler elde etmek (İyimserlik); (c) başarılı olmak için azmetmek ve gerektiğinde hedefe

ulaşmak için başka yollar denemek (umut); ve (d) etrafı problemlerle ve sıkıntılarla çevrili olduğu zaman başarıyı elde etmek için sürekliliğe sahip ve geri dönüp tekrarlamaktan korkmamak, ısrarcı olmak (dayanıklılık) olarak karakterize edilir (Luthans vd., 2007a:3). Psikolojik sermayenin dört temel alt boyutu aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

3.1 İyimserlik

Peterson (2006:119) tarafından iyimserlik kavramı “güçlendirici yapı” olarak tanımlanırken bunun sebebinin ise mutluluk, sağlık ve başarı gibi faktörlerle olan ilişkisinden dolayı olduğu düşünülmektedir. Bireylerin hedefledikleri amaçlara ulaşmaya çalışırken kendilerini şekillendirdikleri hipotezinden hareketle, Scheier ve Carver gibi araştırmacıların öncülüğünde yapılan bazı araştırmalarda, iyimserlerin hedefe ulaşırlarken zorlukla karşılaştıklarında çabalamaya devam ettikleri öte yandan kötümserlerin çabalamayı büyük oranda bıraktıkları gözlemlenmiştir (Carver ve Scheier, 1998).

İyimserlik genelde bir kişilik özelliği ya da tutum olarak değerlendirilir. Bireyin karşılaştığı olumlu olayları içsel, kalıcı ve yaygın sebeplerle ilişkilendirirken, olumsuz olayları ise dışsal, geçici ve belirli sebeplerle sınırlandırdığı düşünülür (Erkuş ve Fındıklı, 2013). Bu sebeple iyimserlik tutumunun başarıyı yakalamada ve yüksek performans elde edilmesinde önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Scheier ve Carver (1987)’a göre iyimser olan bireyler, birçok alanda başarıyı yakalayabilir ve sağlıklı bir şekilde kendilerini geliştirebilir. İyimserliğin bir başka tanımında ise bireyi kendi gelişimi için istediği sonuçlara ulaşmaya yönlendiren amaca erişme odaklı kavramsal bir süreç olduğundan bahsedilmektedir (Snyder, 2007). Snyder yaptığı bir araştırmada işyerinde başarı ile uygulanan iyimserliğin çalışanların iş performanslarını pozitif yönde etkilediğini bulmuştur.

Psikolojik sermayenin ihtiyaç duyduğu iyimserlik gerçekçi olan iyimserlik olmalı ve esnek olmalıdır. Başarıyı tamamen içselleştirmekten, yaşantısındaki her şeyin kontrolünün kendi elinde olduğu duygusundan ve yaptığı tüm hataları dışsallaştırarak sorumluluk almaktan kaçınmaktan uzak durmalıdır. Psikolojik sermayenin istenen iyimserliği öz-disiplin, geçmiş hadiselerin analizi, acil durum planlaması ve ön alıcı tedbirler alma gibi çok etkin bir ders mahiyetindedir. Psikolojik sermaye iyimserliğinin bir diğer güçlü yanı ise geçmiş kavramsallaştırmaları ve çok yönlü iyimserliği birleştiren bir niteliğe sahip olmasıdır. (Luthans, vd. 2007a:96).

3.2 Öz Yeterlilik

Öz yeterlilik bireyin bir işi yapabileceğine dair inancı olarak tanımlanırsa bu noktadan hareketle kişinin öz yeterliliği ne kadar yüksek olursa işi yapabileceğine dair inancı da o kadar yüksek olur. Bu durumda düşük seviyede öz yeterliliğe sahip bireylerin karşılaştıkları güç durumlar karşısında pes etmeye olan yatkınlıklarının tersine yüksek seviyede öz yeterliliğe sahip bireylerin daha fazla çabalayarak görevi başarmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir (Robbins, 2001:167).

Başka bir tanımla bir örgütte işgörenlerin örgütçe karar verilmiş belirli bir hedefe ulaşmak için ihtiyaç duydukları motivasyon, hareket biçimini ve bilimsel kaynağı belirlemek için yeteneklerine olan inanç ve güvene öz yeterlilik denir (Stajkovic ve Luthans, 1998:66-67). Bu inanca ve güvene yüksek seviyede sahip olan bireyler, zorlu görevleri seçme noktasında istekli olurlar ve kesinlikle geri adım atmazlar, hedeflere ulaşmak için ise tüm güçlerini kullanmaktan çekinmezler (Larson ve Luthans, 2006:50). Stajkovic ve Luthans (1998:73) öz yeterliliğin iş performansı üzerine etkisi ile alakalı 20 yıllık süreçte yapılan 114 ampirik çalışmayı incelemişler ve öz yeterliliğin, iş performansı üzerinde güçlü pozitif etkisi olduğunu bulmuşlardır.

3.3 Umut

Umut, bireylerin başarma hissine ilişkin olumlu motivasyon durumunu, planlı amaçlarına ulaşma yolunda bireyin gösterdiği çaba ve kararlılık ile bu amaçlar için kullanabilecekleri farklı seçenekleri belirlemesidir (Jensen ve Luthans, 2006:261). Umut, arzu edilen hedeflere ulaşmak için alternatif yollar bulma ve bu yolları kullanmak için kişinin kendini motive etmesi olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde umut; somut amaçlar belirleme, bu amaçları gerçekleştirmek için alternatif yollar bulma ve belirlenmiş amaçlara ulaşmak için irade gücünü kullanmayı kapsayan bilişsel bir etkinliktir (Snyder, 2002: 249-252). Bu tanımdan hareketle, umudun iki yönü bulunmaktadır. Bunlar bir işi yapmak için gerekli azim ve takip edilen yoldur. Azim gayeye yönelten bir enerji iken, takip edilen yol gayeleri gerçekleştirmek için planlanan alternatif yolları temsil etmektedir (Akçay, 2011). Farklı bir ifadeyle umut; başarıya giden yolun belirlenmesini, netleştirilmesini ve devamlılığını sağlayacak niyeti ifade etmektedir (Akçay, 2011).

Araştırmacılar tarafından umut ve performans ilişkisi ilgi çekici görüldüğünden farklı değişkenlerle de ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Genelde umut, araştırmalarda bir duygu çeşidi olarak ele alınmış ve akademik ve sportif performans üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu

görülmüştür (Erkuş ve Fındıklı, 2013:305). Yapılan araştırmalarda umut düzeyi yüksek bireylerin zorluk derecesi yüksek hedeflere talip oldukları ve bunun için hedefe ulaşmaya çalışırken alt hedefler oluşturarak amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir (Hefferon, Boniwell, 2014:108).

3.4 Psikolojik Dayanıklılık

Dayanıklılık ile ilgili literatürde birçok tanım yapılmıştır örneğin Wilkies (1979) dayanıklılığı hastalık veya zorluklardan hızlı bir şekilde kurtulmak olarak tanımlarken, Bernard (1993) ise bireyin ciddi risklere maruz kalmasına rağmen başarılı bir şekilde kendini toplaması olduğunu belirtir ancak psikolojik sermayenin bileşeni olarak "psikolojik dayanıklılık", sarsıcı bir değişim, belirsizlik, çatışma, sıkıntı, risk, başarısızlık gibi durumların yanı sıra olumlu değişimlerin yaşandığı anlarda dahi, üstlenilen görevin gerektirdiği çabayı göstermek ve bu durumlarla baş edebilme yeteneği olarak tanımlanır (Luthans ve Jensen 2002:702). Pozitif örgütsel davranış açısından ise benzer şekilde sıkıntı, belirsizlik hali, başarısızlık, çatışma ve olumlu değişim hallerinde dahi kendini tekrar toplama olarak tanımlanmaktadır (Luthans vd. 2007b:546).

Bu tanımlardan hareketle psikolojik dayanıklılık seviyesi yüksek olan kişilerin sorumlu oldukları işlerde emsallerine göre daha yüksek verim sağladıkları ve bunun neticesinde yüksek performans gösterdikleri gözlemlenmiştir (Akçay, 2011). Erkuş ve Fındıklı (2013:314) yaptıkları incelemelerde, psikolojik dayanıklılığın iş performansı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu tespit etmişler ve özellikle dayanıklılık seviyesindeki artışın, iyimserlik, öz yeterlilik ve umut seviyelerinin artışı ile mümkün olabileceği vurgulamışlardır.

4. İş Tatmini

1935 yılında Hoppock'un iş tatminini kavramsal olarak ilk kullanımı "İş Tatmini" isimli çalışması ile olmuş daha sonra ise ilgi odağı olmuştur. Bu çalışmada Hoppock 500 öğretmen ve yaşadığı şehirdeki yetişkinler ile röportaj yaparak çalışanların mutlu olup olmadıkları ve bazılarının diğerlerinden daha fazla mı mutlu olduğu sorularından faydalanarak iş tatminini tanımlamaya çalışmıştır. Kendisi tanımında "kişiye işinden memnunum dedirtecek fizyolojik, psikolojik ve çevresel koşulların birleşimi" iş tatmini olarak tanımlamıştır. (Buchanan ve Bryman, 2009:198).

İş tatmini tanımı nedir sorusuna Locke, "kişinin iş ya da iş tecrübesinden değerlendirilmesinden kaynaklanan tatmin edici ya da pozitif duygusal durum" olarak cevap

vermektedir. İş tatmini işgörenin kendince önemli gördüğü şeylerin çalıştığı işte ne kadarını bulduğuna dair algısından kaynaklanır (Luthans, 1992:113).

Smith, Kendall ve Hulin'e göre işin beş boyutundan birincisi, işin kendisi; işin bireye sağladığı görevler, fırsatlar ve sorumluluk üstlenme şansısıdır. İkincisi, ücret; ücret olarak alınan miktar ve örgütteki diğerlerine göre eşit işe eşit ücret durumudur. Üçüncüsü, terfi imkânları, dördüncüsü, gözetim ve denetim; üstlerinin teknik yardım desteği ve davranış desteğidir. Beşincisi ise iş arkadaşları, çalıştığı iş arkadaşlarının mesleki bilgisi ve sosyal desteğidir. Bu noktada iş tatmininin üç boyutundan bahsedilebilir. İş tatmininin birinci boyutunda işin durumuna duygusal bir cevap niteliği taşıdığı söylenebilir. İkincisinde kazançların ne kadarına ulaşılabilirdiği ya da beklentilerin ne kadar ötesinde olduğuna bakılır. Üçüncüsünde ise işe karşı sergilenen tutumlardır (Luthans, 1992:114). İş tatmini birçok yazar tarafından farklı şekillerde tanımlanan bir kavram olmasının altında yatan neden, çalışanın işinden tatmin olmasını sağlayan birçok unsurun var olması ve tanımlarında bu unsurlar çerçevesinde yapılmış olmasındandır denilebilir. Bozkurt'a göre ise (2008:2) iş tatmini, en basit ifadeyle çalışanın işinde ne kadar mutlu olduğunu gösterir.

İş tatminini bireysel açıdan içsel ve dışsal tatmin olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bu sınıflandırmada içsel faktörler Herzberg'in güdüleyici faktörlerini, dışsal faktörler ise hijyen faktörlerini temsil etmektedir. İçsel iş tatminine başarı, tanınma, takdir edilme, işin kendisi, işin sorumluluğu, yükselme gibi işin içsel niteliğine ve çalışanların işin kendisi ile ilgili neler hissettikleri örnek olabilir. Dışsal iş tatmininde ise işletme politikası, denetim şekli, yönetici ve astlarla ilişkiler, iş yerine ilişkin çalışma koşulları, ücret gibi işin çevresine ve çalışanların işletmeyle ilgili neler hissettikleri örnek gösterilebilir. (Öztürk, 2007:114-116; Kaya, 2013). Başka bir bakış açısıyla ücret; ekonomik ödüller gibi çalışmanın sonucunda elde edilen tatmin "dışsal tatmin"; başarıma duygusu gibi çalışma sırasında hissedilen doyum ise "içsel tatmin" olarak ifade edilmektedir (Deniz, 2005:311). Genellikle bireylerin işlerinde ulaşmak istedikleri nokta ya da hayal ettikleri seviyeler ile iş çevresinden beklendikleri arasında uyum olduğunda tatmin ortaya çıkar. Bireyin çalışması neticesinde elde ettiği tatmin ile çalışma esnasındaki tatmin farklıdır. Başka bir tabir ile çalışma neticesindeki tatmin "dışsal tatmin", çalışırken hissettiği tatmin ise "içsel tatmin" olarak değerlendirilir (Şimşek, vd. 2003:138).

5. Psikolojik Sermaye İle İş Tatmini İlişkisi

İş tatminini oluşturan birçok faktörden bahsetmek mümkündür ancak bireysel ve örgütsel faktörler başta gelmektedir. Örgütsel faktörler; mevcut çalışma koşulları, ücret, mali ödüller, iş arkadaşlarıyla ilişkiler, yönetim biçimi, işin yapısı ve yükselme olanakları şeklinde tanımlanabilir (Robbins, 2003). Bireysel faktörler ise, yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, kıdem, kişilik özellikleri, inanç, değerler ve temel yetenek düzeyi olarak sıralanabilir (Luthans ve diğ., 2005). Çalışma hayatındaki bireylerin meşgul oldukları işin niteliği ve çalıştıkları ortam ile ilgili bazı ihtiyaçları mevcuttur. Bireyin karakter özelliği, eğitimi ve tecrübesi, demografik özellikleri ve değerlerinin oluşturduğu bu ihtiyaçlar ile yaptığı işin uyumlu olması durumunda iş tatmini ortaya çıkar (Ivancevich ve Matteson, 1996).

İşletmeler açısından iş tatmininin önemi, sahip olduğu potansiyel davranış değişikliklerini barındırmasından dolayı çok yüksektir. İşgörenler iş tatmin düzeylerine göre, işe kayıtsız kalma ve geç gelme, devamsızlık davranışı gösterme, işten ayrılma, örgütsel kinizm, sadakat, bağlılık vb. gibi birçok davranış sergileyebilmektedir. İş tatmini ile ilgili önemli bir diğer ilişkili tutum da çalışanların performansıdır (Akçay, 2011).

Luthans iş tatmininin duygusal yönüne dikkat çekmiştir ayrıca iş tatmininin genelde çıktılarının ve beklentilerin ne seviyede karşılandığı ve iş tatmininin beraberinde ücret, terfi olanakları, çalışma arkadaşları vb. gibi birbiri ile ilintili tutumu ortaya çıkardığını ifade etmiştir (Luthans 1995:170-172). Psikolojik sermaye ile iş tatmini ilişkisi açıklanırken dört bileşenin (öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık) bir aradaki etkisinin her birinin tek başına olan etkiden daha büyük bir etkiye sahip olacağı düşünülmüş ve iyimserlik ve öz yeterliliğin sadece öz yeterliliğe nazaran daha büyük etkisi olduğu vurgulanmıştır (Luthans vd. 2007a). Larson ve Luthans 2006 yılında üretim işçileri üzerinde yaptıkları 74 kişilik küçük fabrika çalışmasında psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında pozitif yönde ilişki tespit etmişlerdir. Herhangi bir olumsuzlukta, Umut, Öz yeterlilik ve iyimserlik ile desteklenen esneklik daha yüksek bir tatmin oluşturacak ve bundan dolayı da çalışan performansı ve tatmini en üst düzeye çıkacaktır (Luthans vd. 2007b).

Psikolojik sermayenin örgütsel ardıllarla olan ilişkisine ağırlık verilerek yapılan literatür incelemesi neticesi psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında anlamlı düzeyde ilişkiler olduğu görülmüştür (Erkuş ve Fındıklı, 2013). Psikolojik sermaye alt boyutlarından olan umut ve iyimserlik ile iş tatmini arasında da pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir (Erkuş ve Fındıklı, 2013). Yapılan bir araştırmada psikolojik sermayenin iş tatminini olumlu yönde etkilediğini,

ayrıca iş tatmini ile umut ve dayanıklılık arasında da pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Larson ve Luthans, 2006). Luthans ve arkadaşları (2008) üç farklı örneklem ile yaptıkları araştırmada psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Farklı bir araştırmada ise psikolojik sermayenin alt boyutlarından olan iyimserlik ile iş tatmini arasında pozitif yönde ilişki olduğu ortaya konulmuştur (Youssef ve Luthans, 2007).

6. Araştırmanın Amaç, Yöntem ve Değerlendirilmesi

Bu başlık altında araştırmanın amacı ve sınırları, ana kütle ve örneklem, araştırma modeli ve hipotezler, veri toplama araçları ve analiz yöntemi, işlem ve verilerin analiz ve bulguları konularına yer verilmektedir.

6.1 Araştırmanın Amacı ve Sınırları

Ülkemizde sınırlı sayıda çalışma bulunan psikolojik sermaye ve alt bileşenlerini tanıtarak iş tatmini ile olan ilişkisini teorik olarak değerlendirilmiş ve psikolojik sermaye bileşenleri olarak değerlendirilen; iyimserlik, özyeterlilik, umut ve psikolojik dayanıklılık ile iş tatmini ilişkisini incelemek araştırma amacı olarak belirlenmiştir. Ayrıca psikolojik sermaye ile önemli iş tutumlarından olan iş tatmini ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Ancak farklı bağımlı değişkenler bulunarak da bunların psikolojik sermaye ile olan ilişkisi de inceleme altına alınabilir. Bu amaç kapsamında yapılan çalışmanın yöneticilerin örgütlerde psikolojik sermayeye neden önem verilmesi gerektiğine dair ışık tutması ise nihai amaç olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada ana kütle Türkiye’de çalışan 1261 hava trafik kontrolörü oluşturmaktadır. Ancak ülke genelindeki tüm personele ulaşmanın çok zor olacağı değerlendirildiğinden Türkiye’nin en yoğun üç havalimanı; İstanbul, Ankara, İzmir ile alan sınırlandırılmasına gidilmiştir.

Araştırmadaki bir başka kısıt ise, deneklerin araştırma değişkenlerine ilişkin tutumları, öz değerlendirme yöntemi ile sübjektif olarak ölçüldüğünden ortak yöntem varyansı ve sosyal beğenirlik etkisinin varlığı söz konusu olmasıdır (Gürbüz ve Bekmezci, 2012). Bu tür araştırmalarda çalışanların davranışlarının sadece belirli bir zaman diliminde toplanmış olması, değişkenler arasındaki ilişkide bu durumdan etkilemektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Bundan sonraki çalışmalarda, belirli bir zaman diliminde verilerin toplanması yerine farklı dilimleri içeren bir zaman sürecinde tekrar aynı kişilerden verilerin toplanması (longitudinal study) bu sınırlılığın etkisini azaltabilir.

6.2. Anakütle ve Örneklem

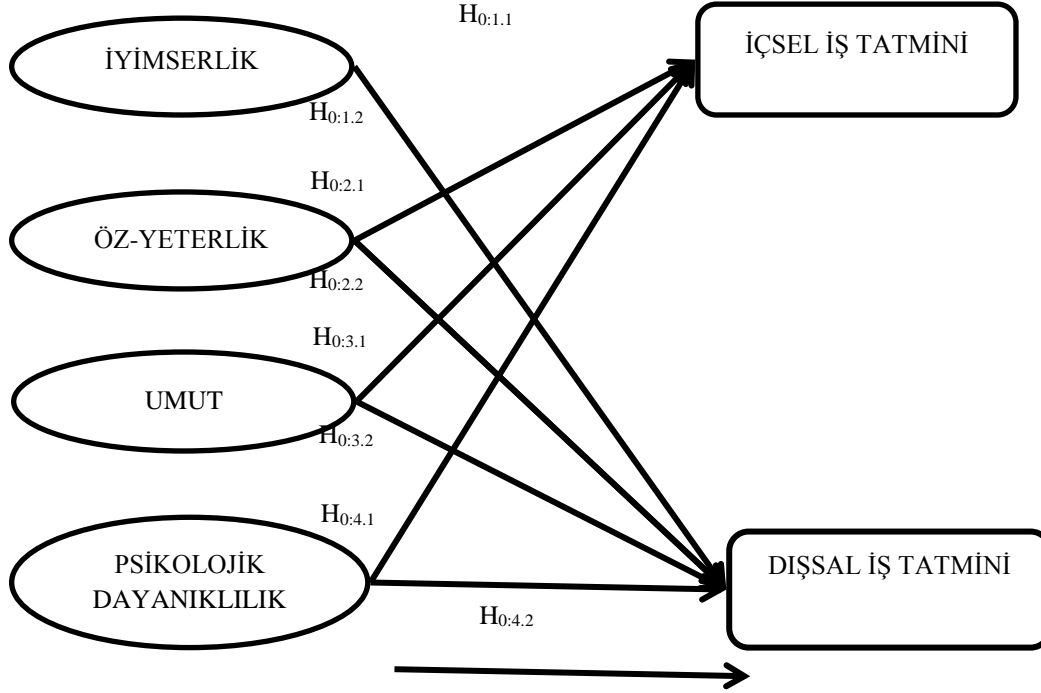
Bu çalışmanın ana kütlelerini, Türkiye’de Hava Trafik Kontrolörlüğü yapan personel oluşturacaktır. Devlet Hava Meydanları İşletmesinin web sayfasında Türkiye’de görev yapan Hava Trafik Kontrolörü sayısının 24 Mayıs 2014 tarihi itibarıyla 1261 olduğu ifade edilmiştir (<http://www.dhmi.gov.tr>). Çalışma ana kütlelerinin geniş olması ve her bir kişiye ulaşmadaki zorluk sebebiyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda her deneğin araştırmaya katılma şansının eşit olabilmesine imkân veren olasılığa dayanan örnekleme tekniklerinin kullanılması daha uygun olacaktır (Gürbüz ve Şahin, 2014:124).

%95 güven seviyesinde veri elde etmek için hesaplanan örneklem değeri 301’dir (Gürbüz ve Şahin, 2014:126). Deneklerden dönmeyecek anket miktarını ve geri dönen anketlerin bir kısmının da eksik doldurulacağından veri analizi için uygun olmayacağı ihtimalini gözeticilerle ihtiyat payı olarak (Gürbüz ve Şahin, 2014:124) bu sayı 330 olarak belirlenmiştir. Bu maksatla gönüllü katılımcılardan oluşan 400 denekten oluşan bir örneklemin yeterli olacağına karar verilmiştir. Anketlerden 315’i geri dönmüş olup geri dönüş oranı % 79’dur.

6.3 Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma, psikolojik sermaye bileşenleri olarak değerlendirilen; iyimserlik, özyeterlilik, umut ve psikolojik dayanıklılık ile iş tatmini ilişkisini tespitine yönelik olduğundan tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır. Bu araştırmada, benzer konuda daha önce yapılan çalışmalarda elde edilen bulgulardan hareket ile test edilmek üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir. Bu kapsamda, araştırmada ele alınacak değişkenler arasındaki ilişki Şekil-1’de ortaya konulan araştırma modeli çerçevesinde incelenecektir.

Aşağıdaki model, psikolojik sermaye bileşenleri olarak değerlendirilen; iyimserlik, özyeterlilik, umut ve psikolojik dayanıklılık ile iş tatmini ilişkisini tespitine yönelik geliştirilen bir model olarak değerlendirilebilir. Psikolojik sermaye bileşenleri hem etkinlik hem de ilişkisel yapı açısından iş tatminin devamıyla ilgilidir. Daha önce yapılan teorik inceleme veya değerlendirmeler ışığında ve bu modele uygun olarak aşağıdaki ana ve alt hipotezler geliştirilmiştir.

Şekil-1: Araştırmanın modeli.

1. Ana Hipotez

H_0 : İyimserlik ile iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

Alt Hipotezler:

1.1. H_0 : İyimserlik ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

1.2. H_0 : İyimserlik ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

2. Ana Hipotez

H_0 : Öz-Yeterlilik ile iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

Alt Hipotezler:

2.1. H_0 : Öz-Yeterlilik ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

2.2. H_0 : Öz-Yeterlilik ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

3. Ana Hipotez

H_0 : Umut ile iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

Alt Hipotezler:

3.1. H_0 : Umut ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

3.2. H_0 : Umut ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

4. Ana Hipotez

H_0 : Psikolojik Dayanıklılık ile iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

Alt Hipotezler:

4.1. H_0 : Psikolojik Dayanıklılık ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

4.2. H_0 : Psikolojik Dayanıklılık ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.

6.4. Veri Toplama Araçları ve Analiz Yöntemi

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Anket formunda demografik sorular ile aşağıda belirtilen ölçekler yer almaktadır. Anket çalışması 2 bölüm ve 44 sorudan oluşmaktadır. Ankette yer alan ölçekler için beşli Likert formatı esas alınmıştır. Araştırmada kullanılan anket Ekler bölümünde sunulmuştur. Birinci bölümde psikolojik sermaye ölçeği, ikinci bölümde iş tatmini ölçeği, yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise demografik özellikler yer almaktadır. Demografik özellikler hanesinde bulunan “Çalıştığınız kurumun sermaye mülkiyeti bakımından türü.” sorusu ankete katılan tüm deneklerin kamu personeli olması sebebiyle veri analizlerinden çıkarılmıştır.

6.4.1. Psikolojik Sermaye Ölçeği

Çalışmada, hava trafik kontrolörlerinin psikolojik sermaye düzeyleri, Luthans arkadaşları (2007a) tarafından geliştirilen ve Çetin ve Basım (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan Psikolojik Sermaye Ölçeğinde yer alan toplam 24 madde ile ölçülmüştür. 5’li Likert tipinde olan ölçeğin yanıtlama seçenekleri (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Ortadayım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde hazırlanmıştır. Basım ve Çetin (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları Tablo-1’de görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Güvenirlilik (Alpha Testi) Analizi

Soru Grubu	Alpha Değeri
Psikolojik sermaye (24soru)	,7634
İş tatmini(20)	,7151
Toplam (44 soru)	,7884

Araştırmada kullanılan psikolojik sermaye ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. LISREL 8.8 programı ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçları Tablo-2’de sunulmuştur. Toplanan verilerin normal dağılım

göstermesi nedeniyle maximum likelihood hesaplama yöntemi kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuştur (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Tablo 2: Ölçeklere Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları.

ÖLÇEK/MODEL	X ²	df	X ² /df	RMSEA	CFI
1.Psikolojik sermaye(dört faktörlü)	428.47*	138	3.10	.071	.94

Not: p=*p<0.05; X² (Ki-kare), df (Serbestlik Derecesi), X²/df (Ki-kare İstatistiğinin Serbestlik Derecesine Oranı), RMSEA (Kök Ortalama Kare Yaklaşım Hatası), CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi).

Tablo-2’de birinci düzey DFA neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, psikolojik sermaye ölçeğinin dört faktörlü yapısı toplanan veri ile doğrulanmıştır ($\chi^2 [138, N =301] = 428.47; p<.05; \chi^2/df= 3.10; RMSEA=.071; CFI= .94$). Bu sonuç, ölçeğin dört boyut yapısının geçerli olduğuna işaret etmektedir.

6.4.2. İş Tatmin Ölçeği

Weiss, vd., (1967) tarafından geliştirilen Minnesota Satisfaction Questionnaire (MSQ)-Minnesota İş tatmini Ölçeği, Baycan, (1985) tarafından uyarlanan ve daha sonra Hacettepe Üniversitesinden Deniz ve Güliz Gökçora tarafından da çevrilen ölçek 5’li likert tipinde 20 madde olarak kullanılacaktır. Bu ölçeğin seçilmesinin sebebi, Türkiye’de yapılan bir araştırmada belirtildiğine göre, literatürde bulunan yüksek lisans ve doktora tezlerinin büyük çoğunluğunda MSQ ölçeği kullanılmış ve ayrıca Türkçeye uyarlanmış ölçek olarak ise yine aynı çoğunlukla Aslı Baycan ve Deniz ve Güliz Gökçora tarafından çevrilen ölçekler kullanılmıştır (Özsoy, vd. 2014). Yanıtlama seçenekleri “Hiç Memnun Değilim” (1), “Memnun Değilim” (2), “Ortadayım” (3), “Memnunum” (4), ile “Çok Memnunum” (5) şeklinde ifade edilmiştir. Ölçeğin yapılan güvenirlik analizlerinde maddelerin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı 0,78 bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach alfa güvenirlik katsayısı içsel iş tatmini için 0,862, dışsal iş tatmini için 0,818 ve genel iş tatmini güvenirliği 0,897 bulunmuştur.

6.5. İşlem ve Verilerin Analiz Ve Bulguları

Örnekleme ilişkin demografik veriler Tablo-3’te verilmiştir.

Örnekleme oluşturan deneklerin 100’ü (% 33,2) kadın 201’i erkektir (% 66,8), bunlardan 185’i (% 61,5) evli ve 116’sı (% 38,5) bekârdır. Deneklerin ortalama hizmet süresi 10,81 yıldır. Denekler arasındaki en düşük hizmet süresi 1, en yüksek hizmet süresi ise 44 yıldır. Deneklerin yaş ortalaması 34,01’dir. Ayrıca denekler büyük oranda (% 80,1) lisans mezunudur.

Tablo3: Örneklem İlişkin Demografik Veriler Tablosu

Demografik Değişkenler		Sayı	Oran (%)
Cinsiyet Durumu	Kadın	100	33,2
	Erkek	201	66,8
Eğitim Durumu	Lise	1	0,3
	Ön Lisans	17	5,6
	Lisans	241	80,1
	Yüksek Lisans	42	14,0
Yaş	20-27	73	24,3
	28-33	82	27,2
	34-39	70	23,3
	40-45	62	20,5
	46 ve Üstü	14	4,7
Medeni Durum	Evli	185	61,5
	Bekâr	116	38,5
Hizmet Süresi	0-5	100	33,2
	6-11	68	22,6
	12-17	72	23,9
	18-23	39	13,0
	24-29	16	5,3
	30 ve Üstü	6	2,0

Tablo 4: Araştırmanın Değişkenlerine Ait Ortalama, Standart Sapma, Korelasyon ve Güvenilirlik Değerleri

Değişkenler	Ort	SS	1	2	3	4	5	6
İyimserlik	3,45	0,50	(.465) α					
Dayanıklılık	3,84	0,60	,500**	(.776) α				
Umut Boyutu	3,84	0,55	,538**	,778**	(.787) α			
Öz yeterlilik	3,89	0,65	,454**	,721**	,767**	(.875) α		
İçsel İş Tatmini	3,76	0,59	,465**	,429**	,496**	,440**	(.862) α	
Dışsal İş Tatmini	3,11	0,72	,432**	,274**	,321**	,242**	,636**	(.818) α

*, Korelasyon katsayısı.05 düzeyinde anlamlı.

** ,Korelasyon katsayısı.01 düzeyinde anlamlı.

Psikolojik sermayenin alt boyutları da dâhil olmak üzere, bağımlı değişken olan iş tatmini incelenmiştir. Ölçeklerde yer alan maddelere verilen cevaplar toplu şekilde değerlendirmeye alınarak aritmetik ortalaması alınmış ve Tablo-4'te gösterilmiştir. Alınan aritmetik ortalamaların yorumlanmasında 3 orta değer olarak alınmakta ve yorumlar buna göre yapılmaktadır. Boyut ortalamaları ayrıntılı olarak incelendiğinde içsel iş tatmini ortalamasının 3,76, dışsal iş tatmini ortalamasının 3.11; psikolojik sermayenin alt bileşenleri olan iyimserlik ortalamasının 3,45; psikolojik dayanıklılığın ortalamasının 3,84; umut ortalamasının 3,84; öz yeterlilik ortalamasının 3,89 olduğu görülmektedir.

Alınan aritmetik ortalamalardan hareketle çalışanların, psikolojik sermaye seviyelerinin (Ort.:3,45, 3,84, 3,84 ve 3,89) ortalamasının üstünde olduğu tespit edilmiştir. İçsel iş tatmini algılarının dışsal iş tatmini algılarına göre daha yüksek olduğu ancak her ikisinin de ortalamasının

üstünde (Ort.:3,76, 3,11) olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan yola çıkarak, çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin ve iş tatminlerinin Tablo-4'e göre incelendiğinde orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Psikolojik Sermayenin Alt Bileşeni İyimserlik ile İçsel İş Tatmini ve Dışsal İş Tatmini Arasındaki İlişki

İyimserlik		İçsel_tatmin	Dışsal_tatmin
İşimde benim için belirsizlikler olduğunda, her zaman en iyisini isterim	Pearson Correlation	,212**	,151**
	Sig. (2-tailed)	,000	,009
	N	301	301
Eğer işimde bir şeyler benim için yanlış gidecekse, o şekilde gider	Pearson Correlation	,322**	,239**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	301	301
İşimle ilgili şeylerin daima iyi tarafını görürüm	Pearson Correlation	,271**	,311**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	301	301
İşimle ilgili gelecekte başıma ne geleceği konusunda iyimserimdir	Pearson Correlation	,395**	,320**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	301	301
İşime "her şeyde bir hayır vardır" şeklinde yaklaşıyorum	Pearson Correlation	,018	,033
	Sig. (2-tailed)	,757	,565
	N	301	301

Tablo 5'te psikolojik sermayenin alt bileşeni olan iyimserlik ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Ölçeğin birinci sorusu ters soru olması sebebiyle ölçekten çıkarılarak Tablodaki iyimserlik ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini ilişkisi incelendiğinde;

İşinde kendisi için belirsizlikler olduğunda her zaman en iyisini isteyen işgören, eğer işinde bir şeyler yanlış gidecekse, o şekilde gideceğine inanan işgören, işiyle ilgili şeylerin daima iyi tarafını gören işgören, işiyle ilgili gelecekte başına ne geleceği konusunda iyimser olan işgören ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini arasında anlamlı ve doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İşine "her şeyde bir hayır vardır" şeklinde yaklaşan işgörenlerde ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 6'da psikolojik sermayenin alt bileşeni olan psikolojik dayanıklılık ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Tablodaki psikolojik dayanıklılık ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini ilişkisi incelendiğinde;

Daha önceleri zorluklar yaşadığı için, işindeki zor zamanların üstesinden gelebileceğine inanan işgören, genellikle, işindeki stresli şeyleri sakın bir şekilde halledeceğine inanan işgören, işinde bir terslikle karşılaştığında, onu atlatma konusunda sıkıntı yaşayan işgören, eğer zorunda kalırsa, işinde kendi başına yeteceğine inanan işgören, işinde birçok şeyleri halledebileceğini

düşünen işgören, işindeki zorlukları genellikle bir şekilde halledeceğine inanan işgörenlerin içsel iş tatmini ve dışsal iş tatminleri arasında anlamlı ve doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 6: Psikolojik Sermayenin Alt Bileşeni Psikolojik Dayanıklılık İle İçsel İş Tatmini ve Dışsal İş Tatmini Arasındaki İlişki

Psikolojik Dayanıklılık		İçsel_tatmin	Dışsal_tatmi n
Daha önceleri zorluklar yaşadığım için, işimdeki zor zamanların üstesinden gelebilirim	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,280** ,000 301	,171** ,003 301
Genellikle, işimdeki stresli şeyleri sakın bir şekilde hallederim	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,232** ,000 301	,242** ,000 301
İşimde bir terslikle karşılaştığımda, onu atlatma konusunda sıkıntı yaşıyorum	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,235** ,000 301	,171** ,003 301
Eğer zorunda kalırsam, işimde kendi başıma yeterim	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,298** ,000 301	,182** ,001 301
İşimde birçok şeyleri halledebileceğimi hissediyorum	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,388** ,000 301	,195** ,001 301
İşimdeki zorlukları genellikle bir şekilde hallederim	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,350** ,000 301	,173** ,003 301

Tablo 7: Psikolojik Sermayenin Alt Bileşeni Umut İle İçsel İş Tatmini ve Dışsal İş Tatmini Arasındaki İlişki

Umut		İçsel_tatmin	Dışsal_tatmin
Bu aralar kendim için belirlediğim is amaçlarımı yerine getiriyorum	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,333** ,000 301	,320** ,000 301
Herhangi bir problemin çözümü için birçok yol vardır	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,261** ,000 301	,120* ,038 301
Eğer çalışırken kendimi bir tıkanıklık içinde bulursam, bundan kurtulmak için birçok yol düşünebilirim	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,281** ,000 301	,088 ,126 301
Şu anda, işimde kendimi çok başarılı olarak görüyorum	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,295** ,000 301	,168** ,003 301
Su anda is amaçlarımı sıkı bir şekilde takip ediyorum	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,477** ,000 301	,409** ,000 301
Mevcut is amaçlarıma ulaşmak için birçok yol düşünebilirim	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,426** ,000 301	,205** ,000 301

Tablo 7'de psikolojik sermayenin alt bileşeni olan umut ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Tablodaki umut ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini ilişkisi incelendiğinde;

Son zamanlarda kendisi için belirlediği is amaçlarını yerine getirdiğini düşünen işgören, herhangi bir problemin çözümü için birçok yol olduğuna inanan işgören, eğer çalışırken kendisini bir tıkanıklık içinde bulursa, bundan kurtulmak için birçok yol düşünebilen işgörenlerin içsel iş tatmini ile anlamlı ve doğru yönde ilişkisi varken dışsal iş tatmini ile bir ilişki bulunamamış, işinde kendisini çok başarılı olarak gören işgören, iş amaçlarını sıkı bir şekilde takip eden işgören, mevcut is amaçlarına ulaşmak için birçok yol düşünebileceğine inanan işgörenlerin içsel iş tatmini ve dışsal iş tatminleri arasında anlamlı ve doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 8: Psikolojik Sermayenin Alt Bileşeni Olan Öz-Yeterlilik İle İçsel İş Tatmini ve Dışsal İş Tatmini Arasındaki İlişki

Öz-yeterlilik		İçsel tatmin	Dışsal tatmin
Bir grup is arkadaşına bir bilgi sunarken kendime güvenirim	Pearson Correlation	,322**	,138*
	Sig. (2-tailed)	,000	,016
	N	301	301
Çalışma alanında, hedefler/amaçlar belirlemede kendime güvenirim	Pearson Correlation	,234**	,096
	Sig. (2-tailed)	,000	,096
	N	301	301
Yönetimin katıldığı toplantılarda kendi çalışma alanımı açıklarken kendime güveniyorum	Pearson Correlation	,414**	,287**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	301	301
Uzun dönemli bir probleme çözüm bulmaya çalışırken kendime güvenirim	Pearson Correlation	,337**	,217**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	301	301
Organizasyonun stratejisi konusundaki tartışmalara katkıda bulunmada kendime güvenirim	Pearson Correlation	,405**	,259**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	301	301
Organizasyon dışındaki kişilerle (tedarikçi, tüketiciler vb.) problemleri tartışmak için temas kurarken kendime güvenirim	Pearson Correlation	,348**	,126*
	Sig. (2-tailed)	,000	,029
	N	301	301

Tablo 8’de psikolojik sermayenin alt bileşeni olan öz-yeterlilik ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Tablodaki öz-yeterlilik ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini ilişkisi incelendiğinde;

Bir grup is arkadaşına bir bilgi sunarken kendisine güvenen işgören, çalışma alanında, hedefler/amaçlar belirlemede kendine güvenen işgörenin içsel iş tatmini ile anlamlı ve doğru yönlü ilişkisi bulunmuş ancak dışsal iş tatmini ile ilişkisi bulunamamıştır. Yönetimin katıldığı toplantılarda kendi çalışma alanını açıklarken kendine güvenen işgören, uzun dönemli bir probleme çözüm bulmaya çalışırken kendine güvenen işgören, organizasyonun stratejisi konusundaki tartışmalara katkıda bulunmada kendine güvenen işgören, organizasyon dışındaki kişilerle (tedarikçi, tüketiciler vb.) problemleri tartışmak için temas kurarken kendine güvenen

işgörenlerin içsel iş tatmini ve dışsal iş tatminleri arasında anlamlı ve doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Psikolojik sermayenin alt boyutları olan iyimserlik, psikolojik dayanıklılık, umut ve öz yeterlilik ile içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini arasındaki ilişkide dikkat çekici hususlardan bir tanesi de psikolojik sermayenin alt boyutlarının içsel iş tatmini ile ilişkisinin, dışsal iş tatminine göre daha yüksek seviyede olduğudur.

Yapılan istatistiksel korelasyon analizi sonuçlarına bağlı olarak psikolojik sermayenin iş tatmini ile olan ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu analize ilişkin sonuçlar neticesinde Tablo 9’da araştırma hipotezlerin kabul ve red durumu verilmiştir.

Tablo 9: Hipotezlerin Desteklenme Durumu

Hipotez	Sonuç
1.1 H ₀ : İyimserlik ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur	Red
1.2 H ₀ : İyimserlik ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur	Red
2.1 H ₀ : Öz-yeterlilik ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur	Red
2.2 H ₀ : Öz-yeterlilik ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur	Red
3.1 H ₀ : Umut ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.	Red
3.2 H ₀ : Umut ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.	Red
4.1 H ₀ : Psikolojik dayanıklılık ile içsel iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.	Red
4.2 H ₀ : Psikolojik dayanıklılık ile dışsal iş tatmini arasında bir ilişki yoktur.	Red

Araştırmada yapılan analizlerde psikolojik sermayenin iş tatmini üzerindeki etkisi ile ilgili sonuçta psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu söylenebilir. Erkuş ve Fındıklı yaptıkları benzer çalışmada (2013) psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ve psikolojik sermayenin alt boyutlarından umut ve iyimserlik ile iş tatmini arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Kaplan ve Biçkes otel çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada (2013) psikolojik sermayenin alt boyutları olan öz yeterlilik ve umut ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuşlardır.

Diğer yandan dayanıklılık ve iyimserlik ile iş tatmini arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Benzer şekilde dayanıklılık ve iyimserlik boyutlarının iş tatminini pozitif yönde etkilediği araştırmalarındaki bulguları arasında yer almaktadır. Psikolojik sermaye ile ilgili Luthans ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmada psikolojik sermayenin iyimserlik ve öz yeterlilik ile iş tatmini arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir (Luthans vd., 2008). Yapılan bir araştırmada psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında pozitif

ve anlamlı bir ilişki olduğunu, ayrıca iş tatmini ile umut ve dayanıklılık arasında da pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Larson ve Luthans, 2006).

Yapılan başka bir araştırmada psikolojik sermayesi yüksek olan çalışanların iş tatminlerinin de artacağı sonucuna ulaşılmıştır (Luthans vd., 2007b). Özellikle Erkuş ve Fındıklı'nın (2013) bulmuş oldukları iyimserlik ve umut ile iş tatmini arasındaki ilişki açısından bu araştırmayla örtüşmektedir. Çalışmamızın bulguları da literatürdeki bulgularla benzerlik göstermektedir. Bu sonuç ile araştırmanın hipotezlerinden ($H_{0.1}$), ($H_{01.1}$), ($H_{01.2}$), ($H_{0.2}$) ($H_{02.1}$), ($H_{02.2}$), ($H_{0.3}$), ($H_{03.1}$), ($H_{03.2}$), ($H_{0.4}$), ($H_{04.1}$) ve ($H_{04.2}$) hipotezleri reddedilmiştir. Bu sonuçlara bağlı olarak psikolojik sermayenin alt boyutları olan iyimserlik, psikolojik dayanıklılık, umut ve öz-yeterlilik ile iş tatmini (içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini) arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

7. Sonuç ve Öneriler

Önemi günden güne artan psikolojik sermayenin ülkemizde çok az çalışılmış olması şimdilik şanssızlık gibi gözükse de konu ilgi çekiciliği sayesinde ve yurtdışındaki birçok araştırmanın konusunu oluşturması sebebiyle ülkemizde de değerini arttırmaktadır. Bu noktada bu çalışmanın psikolojik sermaye üzerine yapılmasını anlamlı kılmaktadır. Ayrıca Türkiye kapsamında havacılık sektöründe çalışan hava trafik kontrolörleri üzerinde test edilmesi havacılık sektörü için de bir kazanım olacaktır.

Araştırma ile literatüre iki konuda önemli katkı sağlandığı düşünülmektedir. Bunlardan birincisi psikolojik sermaye ölçeğinin uygulanabilirliğinin belirli bir örneklem üzerinden bir kez daha Türkiye bağlamında test edilmesi ve desteklenmesidir. İkinci olarak ise literatürde üzerinde çalışılmamış havacılık sektörünün en önemli unsurlarından olan hava trafik kontrolörlerinin psikolojik sermaye düzeyleri ve bunun iş tatminlerine olan etkisinin analiz edilerek literatüre katkıda bulunulmasıdır. Literatürde vurgulanan psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında olan ilişki, araştırmanın sonuçları ile de örtüşmektedir. Hava trafik kontrolörlerinin psikolojik sermaye seviyeleri arttıkça iş tatminlerinin de arttığı ve iyimserlik boyutu, psikolojik dayanıklılık boyutu, umut boyutu ve öz-yeterlilik boyutu ile iş tatmini arasında olumlu bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Nihai olarak psikolojik sermaye alt bileşenleri ile çalışanların iş tatmini arasında ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmış ve bu sonuca göre çalışmamız amacına ulaşmıştır.

Ayrıca psikolojik sermayenin çalışanların bireysel gelişimlerine yönelik bir konu olması ve geliştirilebilir özellikler bütünü olarak değerlendirdiğimizde, bu çalışmada çalışma yaşamının

geliştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Bununla birlikte psikolojik sermayenin iş tatmini ile önemli ilişkiler içerisinde olduğu görülmüştür. Bu çalışmayı daha önceki çalışmalardan ayıran farklı yönler olduğunu söylemek mümkündür; çalışmanın havacılık sektöründe yapılmış olması literatürde bu sektörde yapılmış olan çalışma sayısının çok az olması sebebiyle katkı sunmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçlar itibarıyla da literatürdeki genel sonuçlardan farklılaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında psikolojik sermayenin geliştirmesine katkı sağlayacak bir çalışma olduğu değerlendirilmektedir.

Bandura (1997)'nin öz yeterlilik teorisine göre zor görevler ya da yeni görevler üstlenecek bireyler öncelikle öz güvene ihtiyaç duyarlar. Bu durumda hava trafik kontrolörlerinde öz yeterliliğin önemi ortaya çıkmaktadır. Umut yeni çözümler bulmak için gerekli yeteneği içinde barındırır işte bu sebeple hava trafik kontrolörlerinin de problemlerin üstesinden gelmesinde umut önemli bir faktör olarak öne çıkabilmektedir. Sıfır hata ile çalışma zorunluluğu, zaman baskısı, yönetim baskısı gibi sebeplerden dolayı hava trafik kontrolörleri aynı zamanda psikolojik dayanıklılık seviyesi yüksek çalışanlardan olmalıdır. Hava trafik kontrolünün doğal bir yönünü ise, yapılan işin doğasında olan kritik uçuş emniyeti ve sürekli tekrarlayan ama hala stres yüklü olan işin, gerçekçi bir iyimserlik ile yapılması zorunluluğudur. Hava trafik kontrolörlerinde diğer meslek gruplarında olduğu gibi yüksek düzeyde psikolojik sermayeye sahip çalışanlar olması emniyetli ve sağlıklı uçuşların gerçekleşmesinde önem taşımaktadır.

Tüm havacılık ilgili birimler, kritik ve zor görevler yapan personelinin, zor durumlarla baş edebilmesi için ruhsal durumlarını ve morallerini kontrol altında bulundurarak bu süreci yönetmeyi bilmeleri gerekmektedir. Bu noktada psikolojik sermayenin önemi bir kat daha artmaktadır. Yapılan çalışmaların birçoğunda psikolojik sermayesi yüksek çalışanların pozitif örgütsel davranışlarının da genellikle yüksek olduğu ve yüksek psikolojik sermayeli çalışanların örgüte daha fazla fayda sağladığı düşünülmektedir. Bu kapsamda psikolojik sermayenin önemli iş tutumlarından olan iş tatminini üzerinde nasıl etkisi olacağı yönünden bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın havacılık sektöründe hava trafik kontrolörleri üzerine yapılması, psikolojik sermaye hakkında yapılan araştırmaların farklı sektör ve örgütlerde de uygulanabildiğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda elde edilen bulgular hem literatüre hem de örgüt ve çalışanlara anlamlı ve olumlu katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma ile elde edilen sonuçlar sayesinde havacılık sektöründeki hava trafiğinin kontrolü ile alakalı yöneticiler hava trafik kontrolörlerinin psikolojik sermayeleri üzerine farklı bir bakış açısına sahip olabileceklerdir. Hava trafik kontrolörlerinin psikolojik sermayeleri ile iş tatminlerinin nasıl bir ilişki içinde

olduklarını anlama konusunda yardımcı olacaktır. Yüksek psikolojik sermayenin, çalışanların iş tatmini üzerinde olumlu izler bıraktığı görülmüştür. Ayrıca psikolojik sermaye alt boyutlarından; iyimserlik boyutu ve umut boyutunun iş tatmini ile doğru orantılı ve pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Her kurumda ve örgütte çok önemli bir öneme sahip olan çalışanların iş tutumlarının artırılmasında bu araştırmada da tespit edildiği üzere psikolojik sermaye önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabetin en sert düzeyde hissedildiği havacılık sektöründe başarılı olmak isteyen yöneticilerin çalışanlarının psikolojik sermaye düzeylerini yüksek tutmaya çalışmaları doğru bir tutum olacaktır. Bunu sağlamak için çalışanlarına psikolojik rehberlik ve danışmanlık sağlamak faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra işgörenlerine anket ya da mülakat gibi farklı yöntemlerle testler uygulayarak onların psikolojik sermaye seviyelerini ölçmeli ve neticelerin düşük çıkması durumunda nedenlerini araştırmalıdır.

Çalışanların psikolojik sermayelerini arttırmak amacıyla eğitim programları hazırlanabilir, bu konu üzerine uzmanlaşmış profesyonel bir ekiple iş birliği içerisinde bulunup belli dönemlerde bu eğitimlerin devamlı hale gelmesi sağlanmalıdır. Çalışanların psikolojik sermayelerinin kontrol altında tutulabilmesi ve personelin bu eğitimlere inanması ve sıkılmaması için daha eğlenceli bir halde de sunum yapılabilir. En önemli hususlardan birisi ise daha işe alma safhasında personelin psikolojik sermaye düzeyleri ölçülerek değerlendirilmesi sayesinde personel temini daha sağlıklı ve efektif yapılabilir. Psikolojik sermayesi düşük personeli alıp yükseltmeye çalışmaktansa psikolojik sermayesi yüksek personel ile daha verimli ve tatmini yüksek çalışanlar elde edilebilir.

Bu çalışmada psikolojik sermayenin iş tatmini ile olan ilişkileri incelenmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda hava trafik kontrolünün farklı birimlerinde çalışanlar ile karşılaştırma yapılabilir. Çalışma hava trafik kontrolörleri ile sınırlandırılmayarak havacılık sektöründe görev yapan diğer elemanlar olan pilotlar, teknisyenler, yer birimleri ile farklı dallarda çalışanlar ile araştırma yapılmak suretiyle literatüre katkı yapılabilir. Çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin sayıları artırılarak psikolojik sermayenin farklı etkilerini araştırmak faydalı olabilir.

Gelecekte psikolojik sermaye ile ilgili araştırma yapacak araştırmacılara bir diğer tavsiye ise psikolojik sermayenin henüz netlik kazanmamış konularından olan çok yönlü değişkenler ile olan ilişkisi, psikolojik sermayenin birey, takım ve örgütlerin çıktılarına yaptığı etkinin

mekanizmalarının neler olduğu ve psikolojik sermayenin farklı faktörlerle olan ilişkilerindeki moderatör rolü incelenebilir.

Yapılan araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Sonraki çalışmalarda yararlı olacağı düşünülen farklı yöntem teknikler (görüşme tekniği, gözlem, vb.) kullanılabilir. Değişik meslek dalları seçilerek ve özellikle psikolojik sermayesinin düşük olabileceği düşünülen meslek dalları ile çalışmalar yapılabilir. Araştırmada psikolojik sermayenin ardılları ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Daha sonra yapılacak olan çalışmalarda psikolojik sermayenin öncülleri ile alakalı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- AKÇAY, H.V. (2011). Pozitif psikolojik sermaye kavramı ve işletmelerde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamadaki rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13/1 73-98.
- BANDURA, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: Freeman.
- BAYCAN, A. (1985). "Analysis of Several Aspects of Job Satisfaction Between Different Occupational Groups", Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- BOZKURT, Öznur, BOZKURT, İlhan (2008). İş Tatminini Etkileyen İşletme İçi Faktörlerin Eğitim Sektörü Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, s.1-18.
- BUCHANAN, D. A. ve A. BRYMAN, *The Sage Handbook of Organizational Research Methods*, Sage Publications Ltd., Londra, 2009.
- CARVER, C.S. ve SCHEİER, M.F. (1998). "On The Self Regulation Of Behavior." Newyork: Cambridge Univesity Press.
- ÇETİN, F. ve BASIM, H.N. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45, 1, 121-137.
- DENİZ, M. (2005) "Bir Tutum Çeşidi Olarak İş Doyumu", Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler, Ed. Mehmet TİKİCİ, Ankara, Nobel Yayını.
- ERKUŞ, A. ve FINDIKLI, M.A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42, 2, 302-318.
- GÜRBÜZ, S. ve BEKMEZCİ, M. (2012). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının bilgi işçilerinin işten ayrılma niyetine etkisinde duygusal bağlılığın aracılık ve düzenleyicilik rolü. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41(2), 2012, 189-213.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Seçkin Yayıncılık, Ankara*.
- HEFFERON, Kate ve BONİWELL, Ilona (2014). Pozitif Psikoloji Kuramı, Araştırma ve Uygulamalar (Positive Psychology Theory, Research and Applications), Çev.Doğan, Tayfun, 1.basımdan çeviri, Nobel Akademik Yayıncılık.
- IVANCEVİCH John. M. ve Michael T. MATTESON (1996). *Organizational Behavior and Management*, 4. Baskı, New York: Irwin / Mc Grow Hill.
- Jensen, S.M. ve Luthans, F. (2006). Relationship between entrepreneurs psychological capital and their authentic leadership. *Journal of Managerial Issues*.
- KAPLAN, Metin ve BİÇKES, M.Durdu (2013). The relationship between psychological capital and job satisfaction: a study of hotel businesses in Nevşehir, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, c.20 s.2, s.233-242.
- KAYA, Nilay (2013). İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Bir Uygulama, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LARSON, M. ve LUTHANS, F. (2006). Potential added value of psychological in predicting work attitudes. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 13, 44-61.

- LUTHANS, F. (1992). *Organizational Behavior*, New York, Mc Graw Hill.
- LUTHANS, F. (1995). *Organizational behavior*. 3rd. Edition. New York: *Mc. Graw Hill Publishing*.
- LUTHANS, F. ve JENSEN, S.M. (2002). Hope: a new positive strength for human resource development. *Human Resource Development Review*, 1, 304-322.
- LUTHANS, F., AVOLÍO, B.J., WALUMBA, F.O. ve WEIXING, L. (2005). The psychological capital of chinese workers: exploring the relationship with performance. *Management and Organization Review*, 1, 2, 249-271.
- LUTHANS, F., YOUSSEF, C.M. ve AVOLÍO, B.J. (2007a). Psychological capital: *Developing the Human Competitive Edge*, Oxford University Press NY.
- LUTHANS, F., AVOLÍO, B.J., AVEY, J.B. ve NORMAN, S.M. (2007b). Psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction. *Digital Commons, University of Nebraska – Lincoln*.
- LUTHANS, F., NORMAN, S.M., AVOLÍO, B.J. ve AVEY, J.B. (2008). The mediating role of psychological capital in the supportive organizational climate–employee performance relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 219-238.
- LUTHANS, F., AVOLÍO, B.J., (2014) Brief Summary of Psychological Capital and Introduction to the Special Issue. *Journal of Leadership & Organizational Studies* 21: 125-129
- PETERSON, C. (2006). “A primer in positive psychology.” New York.
- ROBBİNS, S.P. (2001), *Organizational behavior*, ninth edition, *Prentice Hall*, New Jersey.
- ROBBİNS, S.P. (2003), *Organizational behavior*, ninth edition, *Prentice Hall*, New Jersey.
- SCHEİER, M. F. ve CARVER, C. S. (1987). Dispositional Optimism and Physical Well-Being: The Influence of Generalized Outcome Expectancies on Health. *Journal of Personality*, 55 (2), 169-210.
- SNYDER, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13 (4), 249-276.
- SNYDER, C.R. ve Lopez, S.J. (2007). *Positive psychology: the scientific and practical explorations of human strengths*.
- STAJKOVİĆ, A.D. ve LUTHANS, F. (1998). Self-efficacy and work-related performance: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 124, 240-261.
- ŞİMŞEK, Ş., AKGEMCİ T. ve ÇELİK, A. (2003). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Konya: Adım Matbaacılık.
- YOUSSEF, C.M. ve LUTHANS, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: the impact of hope, optimism, and resilience, *Journal of Management*, 33, 774-800.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Selma KARATEPE¹

Mehmet Seyda OZAN²

Öz

Toplumla etkileşimde bulunmak ve kurumların uygulamalarında toplum çıkarını gözetmesiyle yakından ilişkili olan kurumsal sosyal sorumluluk, kurumların mevcut itibarlarını sürdürmeleri ve geliştirmeleri açısından gerekli ve önemlidir. Emsallerinden ve rakiplerinden farklı olduklarını topluma hissettirmeyi amaçlayan kurumlar için itibarlarını geliştirmek kaçınılmazdır. Bir kurum, toplumsal problemlere sunduğu çözüm önerileri ile kurumsal itibarını sürdürebilmekte ve geliştirebilmektedir. Sosyal sorumluluk, ahlaki açıdan bir kuruluş veya bireyin kendi çıkarlarını gözetmesi kadar toplum çıkarlarını da gözetmesi anlamında kullanılmakta olup; kurumlar, sosyal sorumluluk faaliyetleriyle aynı zamanda topluma karşı duyarlı birer kurumsal vatandaş oldukları bilgisini çevresine sunmaktadır. Çevreye sunulan bu bilgiler ise uzun vadede kurum itibarına etki etmektedir. Bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal itibar arasındaki ilişki irdelenmiştir. Çalışmanın sonucunda sosyal sorumluluğa sahip ve bu doğrultuda faaliyetler gerçekleştiren kurumların itibar düzeylerinin de bundan pozitif anlamda etkilendiği, kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal itibar arasında pozitif bir ilişki olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal İtibar, Kurumsal Vatandaşlık

A Review Regarding the Relation of Corporate Social Responsibility and Corporate Reputation

Abstract

The concept of corporate social responsibility, which has close ties with interaction of society and also looks out for the society's interest, is very significant and necessary aspect for institutions in order to sustain and develop their corporate reputation. For the companies which aim at making society feel differently about themselves, it is inevitable to try to enhance their reputation compared to their compeers and competitors. An institution can maintain and foster its reputation by proposing solutions for societal problems. The concept of social responsibility is also used as looking after society's interest morally while an individual or institution looks out for its own interest; and through social responsibility activities, institutions present themselves as institutional citizens who are sensitive to societal issues as well. That information which companies have presented to public would affect their corporate reputation in the long run. In this study, the association between corporate social responsibility and corporate reputation has been examined. As a result of this study, it has been determined that institutions which are embracing social responsibilities and performing activities for this aim, have affected their

¹Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, selma.karatepe@inonu.edu.tr

²Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, mseydaozan@gmail.com

institutions' corporate reputation in a positive way and it has been deduced that corporate social responsibility and corporate reputation inherit a positive correlation amongst themselves.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Corporate Reputation, Corporate Citizenship

1. Giriş

Günümüzde sosyal sorumluluk kavramı ve itibar ilişkisi genellikle özel kurumlar bağlamında ele alınmasına karşın, varlıklarını devam ettirmeyi arzulayan kamu kurumlarının da toplumla bağ kurması ve bu olgulara önem vermesi kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu kapsamda, çalışmada “kurum” ifadesi hem kamu kurumlarına hem de özel kurumlara/kuruluşlara ithafen, kapsayıcı bir anlam yüklenerek kullanılmıştır. Sosyal sorumluluk ve itibar ilişkisinde sürdürülebilirlik hedefi hem kamu hem özel sektör için ortak bir hedef iken, kamu kurumları özelinde toplumsal takdir ve fayda, özel kurumlarda ise ekonomik getiri olarak ön plana çıkmaktadır. Toplum taleplerine karşı hassas olma, çevreyi ve insan sağlığını koruma, toplumsal problemlere karşı sorumlu bir tavır sergileme gibi davranışlarda bulunan, kısacası insan unsuruna önem verip, gözetilen kurumların emsallerine ya da rakiplerine göre daha avantajlı olduğu bir gerçektir. Ayrıca toplum gün geçtikçe daha da bilinçli bireylerden oluşmakta ve insana, yaşanan çevreye, ahlaki değerlere karşı hassasiyet artışına bağlı olarak kurumların bu unsurlara ne denli önem verip vermediği, toplum ve gruplar adına önemli bir tercih sebebi olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk son dönemlerde kurum değerleri açısından güç ve önem yönünden başta gelen, hâkim bir kavram olarak göze çarpmaktadır (Kerr vd., 2008: 155). Bu nedenle gerek kurum yöneticileri gerekse akademik camiada ilgi ve dikkat çeken temel kavramlardan biri haline gelmiştir. Aynı şekilde kurumsal itibar da kurumlar için önemli temel değerlerin başında gelmektedir. İtibar, kurum hakkında iç ve dış paydaşlara yönelik izlenimler sunmanın yanında, emsal veya rakip kurumlardan farklı olma algısı açısından da oldukça mühim ve bir o kadar da üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Kurumsal itibar, kurumlardaki çoklu unsurların toplamı sonucu oluşur. Bu kapsamda sayısız unsurun kurumsal itibarın ortaya çıkışında temel olarak rol oynadığını söylemek mümkündür. Kurumların olumlu bir itibara sahip olması ise yalnızca hizmet, nitelikli mal üretmek, fayda ya da uygun fiyatla sınırlı değildir. Bununla beraber kurumların iç ve dış çevresine karşı sorumluluk bilincine, yani sosyal sorumluluğa sahip olmasıyla da ilgilidir.

Bu çalışmada, kurumlara gerek manevi gerekse de maddi değer katma anlamında fayda sağlayan ve kurumların emsalleri/rakipleri karşısında fark yaratmasına katkıda bulunan

kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar kavramları arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda öncelikle kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar kavramları irdelenmiş olup, ardından kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal itibar arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Kurumsal sosyal sorumluluğun teorik anlamda ilk kullanımı 1953 yılında yayınlanan Howard Bowen'in "*İş Adamlarının Sosyal Sorumlulukları*" (Social Responsibilities of the Businessman) adlı kitabında yer almıştır. Bowen iş adamlarının, toplumun değerleri ve hedefleriyle örtüşen sosyal sorumluluk faaliyetleriyle ilgilenmeleri gerektiğini belirtmiştir (Bowen, 1953: 6). Literatürde çok farklı tanımlamaları olmakla birlikte; örgütlerin sadece resmi beklentileri yerine getirmesinden ziyade gönüllü olarak insan unsuruna, doğaya ve paydaşlarla olan ilişkilere daha çok yatırım yapması olarak tanımlanabilir (Commission of the European Communities, 2001: 6). Bu tanım kısmen doğru olmakla birlikte tanıma örgütün gerek içsel gerekse dışsal çevresine karşı ahlaki davranması ve bu doğrultuda hareket etmesi de eklenebilir.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, kurumların etrafındaki topluluklara, şahıslara olan davranış şekliyle doğrudan ilgilidir. Kurumlar faaliyetlerini gerçekleştirip devam ettirirken toplum çıkarlarını da gözetmek zorundadır. Günümüzde kurumlar toplum takdirini kazandıkları ve kâr elde ettikleri sürece varlıklarını sürdürebilmektedirler. Fakat kurumlar iktisadi hedeflerini gerçekleştirirken, çalışanların, hissedarların, toplumun yani sosyal paydaşların da çıkarlarını korumak durumundadırlar. Ahlaki açıdan bir kuruluş veya bireyin kendi çıkarlarını gözettiği kadar toplum çıkarlarını da gözetmesi anlamını taşıyan sosyal sorumluluk kavramının da bu doğrultuda ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Şimşek, 1999: 68). Toplumun giderek bilinç kazanması ve kurumların yanlış hamlelerine karşı tepki koyabilmeleri kurumların bu bilince sahip olmasını sağlamıştır.

Kurumlar adına 21.yüzyılda ortaya çıkan skandallarla birlikte vatandaş ve müşterilerin kurumlara, liderlere karşı güvenleri sarsılmış, bu doğrultuda "iş etiği" ve "kurumsal yönetim" konularına yönelik ilgi artmış sonuç olarak da "kurumsal sosyal sorumluluk" kavramı ön plana çıkmıştır (Joyner ve Payne, 2002: 302). Diğer yandan bazı uluslararası organizasyonlar (Birleşmiş Milletler, OECD, Avrupa Birliği) öncülüğünde insan haklarına, çevreye, çalışan işgücüne yönelik korumacı yaklaşımlar ve bu konuda geliştirilen standartlar kurumların sosyal sorumluluk anlamında daha bilinçli davranmaları gerekliliğini ortaya koymuş ve bu konudaki

bilincin artması kurumlar için rekabet unsuru dahi olmuştur (Aktan ve Börü, 2007: 11). Bunların yanında örgütlerin kurumsal sosyal sorumluluk kavramına bakış açıları da değişkenlik göstermektedir. Kimi örgüt sosyal sorumluluğa sadece ekonomik getiri gözüyle bakarken kimisi de bunu gerçekten sorumlu hissettiği için yerine getirmektedir. Genel olarak kamu kurumlarının, sosyal sorumluluğa toplumsal fayda odağında, özel sektör kurumlarının/kuruluşlarının ise iktisadi anlamda öncelik verdiğini söyleyebilmekle birlikte, bu kavramı niteliğine göre sınıflandırmak da mümkündür.

Nitekim, Carroll'a göre kurumsal sosyal sorumluluk dört aşamada incelenebilir. Bunlar; iktisadi, hukuki, ahlaki ve gönüllülük esaslı sorumluluklardır. *İktisadi sorumluluklar*, örgütlerin müşterilerinin taleplerine karşın ürettikleri mal ve hizmetlerden kâr elde etmeleridir. *Hukuki sorumluluklar*, kurumların iktisadi faaliyetlerinin bazı hukuki denetimlere tabi tutulmasıdır. Kurumlar iktisadi anlamda faaliyet gösterirken tabii olduğu hukuki kurallara uymak zorundadırlar. *Ahlaki sorumluluklar*, hukuki anlamda bir zorunluluk olmamasına karşın toplum tarafından beklenen etik davranışlardır. *Gönüllülük esaslı sorumluluklar* ise kurumların toplumla kurmuş olduğu bağı güçlendirecek faaliyetlerde bulunmasıdır. Kurumların eğitimle, sanatla, toplumla ilgili faaliyetlerde bulunması bu sorumluluk kapsamına girmektedir (Carroll, 1991: 5). Carroll burada bir sosyal sorumluluk piramidi geliştirerek kurumsal sosyal sorumluluk kavramını sınıflandırmıştır. Carroll iktisadi sorumlulukları piramidin en alt kısmında kurumların kâr elde etmeleri adına zorunlu bir katman olarak ifade etmiştir. Bir üst katman olan hukuki sorumluluklar ise yine zorunlu olmakla birlikte kurumların yasal olma gerekliliği üzerinde durmaktadır. Üçüncü katmanda ahlaki sorumluluklar yer alırken etik olma vurgusu yapılmaktadır. Bu sorumluluk zorunlu değildir fakat beklenmekte ve arzu edilmektedir. Son katman olan gönüllülük esaslı sorumluluklarda ise iyi bir kurumsal vatandaş olma, toplumun takdirini kazanma gibi kavramlar üzerinde durulmaktadır. Bu katman da zorunlu değildir fakat arzu edilmektedir. Carroll bu piramitle toplumun, kurumlardan beklentilerini aşağıdan yukarıya doğru “zorunlu” ve “arzu edilen” şeklinde sınıflandırmıştır.

Kurumsal sosyal sorumluluk, bir kurumun sürdürülebilirliğine ve ekonomik anlamda gelişmesine yönelik çalışmalar yaparken dış paydaşlarının çıkarlarını gözetenek tedbirler alması, faaliyetlerde bulunmasıdır. Fakat kurumlar doğrudan veya dolaylı olarak kurumsal kararlardan ve faaliyetlerden etkilenebilecek tüm paydaşlara karşı da sorumludur.

Kurumsal sosyal sorumluluk tek taraflı, tek yönlü bir sorumluluk olmaktan ziyade iç ve dış çevreyi de kapsamına dâhil eden kapsayıcı bir kavramdır. Kurumsal sosyal sorumluluk

uygulamalarında başarıya ulaşmış öncü veya ekol kurumların da tüm aktörlerle etkileşimci bir politika izlediği görülmektedir. Bu kurumlar daha başarılı sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmek adına öncelikle çalışanlarına yönelik sosyal sorumluluğu aşılama uygulamaları ve eğitim programları uygulamaktadırlar (Matten ve Moon, 2008: 413). Ayrıca yapılan faaliyetlerin toplum duyarlılığı ve değerleriyle ilişkisinin bulunması, faaliyetin bölgeye ve coğrafyaya göre planlanması, gerektiğinde diğer örgütler ile işbirliğinin sağlanması gibi konular faaliyetlerin başarısına doğrudan etki eden önemli kriterlerdir (Kadıbeşegil, 2006: 325).

Kurumlar sosyal hayatın bir zorunluluğu olarak kurulmakta ve işlevlerini sürdürmektedirler. Bu sebeptendir ki içinde bulunduğumuz toplum, kurumlara belli ölçüde sorumluluklar yüklemektedir. Kurumlar işlevsel anlamda faaliyete geçtikleri günden itibaren bazı sorumlulukları peşinen kabul etmektedir. Bu doğrultuda sosyal sorumluluk ile ilgili faaliyetleri gerçekleştirirken toplum çıkarını samimi bir şekilde gözetmek durumundadırlar. İş ahlakının uygulanması, üretilen ürün ve hizmetlerde bilgiye erişimin kolay bir şekilde sağlanması, iyi bir geribildirim mekanizmasının mevcudiyeti, doğanın korunması gibi konular kurumların dışsal sosyal sorumlulukları kabul edilirken kurum içinde çalışan personele yönelik, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, kariyer planlarının yapılması, katılımcılığın sağlanması, ötekileştirmeden kaçınma gibi konular ise kurumların içsel sosyal sorumlulukları olarak kabul edilmektedir (Basu ve Palazzo, 2008: 124). Bu bağlamda kurumsal sosyal sorumluluğun kapsayıcı yönü doğrultusunda sadece dış paydaşlara yönelik bir kavram olmadığını ve iç paydaşlar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

2.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ile İlgili Temel Kavramlar

Kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili temel kavramları çeşitlendirmek mümkün olmakla birlikte bunları paydaşlar, kurumsal iletişim, kurum etiği, sürdürülebilirlik ve kurumsal vatandaşlık olarak ele alabiliriz.

Paydaş, toplumda işletmenin ilişkide olduğu, işletmenin faaliyetlerinden etkilenen ve faaliyetleriyle işletmeyi etkileyen tüm toplumsal taraflardır (Baron, 2000: 571). Paydaş, kurumlarda stratejik yönetim bağlamında amaçlara ulaşmada, başka bir ifadeyle başarıyı yakalamada etki gösteren ve kurum faaliyetlerinden etkilenen kişiler ve gruplardır. Ayrıca “organizasyonel amaçların başarılmasını etkileyen veya başarısından etkilenen bir grup veya kişi” olarak da tanımlanabilir (Freeman, 1984: 25). Tüm organizasyonlar adına oldukça temel ve önem arzeden paydaş (stakeholder) kavramı günümüzde sıkça kullanılmaktadır.

Kurumsal iletişim, kurumun amaç ve hedeflerine ulaşması, işleyişini sağlaması için gereken üretim ve yönetim süreci içinde, kurumu oluşturan bölüm ve ögeler arasında eş güdümü, bilgi akışını, motivasyonu, bütünleşmeyi, değerlendirmeyi, eğitimi, karar almayı ve denetimi sağlamak amacıyla belli kurallar içinde gerçekleşen iletişim sürecidir (Tabak, 2013: 2). Sağlam iletişim altyapısından yoksun örgütler, varlıklarını sürdürebilmede ciddi sıkıntılar yaşamakta ve kurumsal işleyişlerini yerine getirememektedir.

Kurum etiği, iş ile ilgili kararları ahlâki standartlara göre değerlendirme süreci olarak tanımlanabilir. Kurum etiği, iş dünyasında hüküm süren doğru ve yanlış davranışları ele almaktadır (TUSIAD, 2009: 5). Dürüst olma, vaatleri yerine getirme, çevreyi koruma, nezaket sahibi olma, adil olma, duyarlı olma gibi değerleri kapsamına almaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı, toplumun sosyo-kültürel, bilimsel, doğal ve insan kaynaklarının tamamının ihtiyatlı kullanımını sağlayan ve buna saygı duyma temelinde sosyal bir bakış yaratan katılımcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Uzun, 2010: 28). Sürdürülebilirlik ekonomik anlamda olabileceği gibi kurumların kendi varlığını sürdürmeleri olarak da algılanabilir.

Kurumsal vatandaşlık kavramını tanımlamadan önce vatandaş kavramını tanımlamak daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Vatandaş, o ülkede yaşayanların devlete karşı ödevlerinin bulunduğu ve devlet tarafından anayasada vaat edilen haklardan yararlanma hakkına sahip kişilerdir (Özkazanç, 2009: 247). Buradan anlaşılacağı üzere kurumsal vatandaşlık, faaliyet gösterdikleri ülkeye ve o ülkenin sosyal çevresine bir vatandaş olarak sorumluluk duymaktır. Dolayısıyla işletmelerin, gerçekleştirmiş olduğu sosyal sorumluluk projeleri, vergi ödemeleri, istihdam sağlama seviyeleri de birer kurumsal vatandaşlık gereğidir.

2.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Tarihsel Gelişimi

Kurumsal sosyal sorumluluğun tarihi gelişimi, Platon ile başlamaktadır. Platon, sosyal sorumluluğun topluma karşı bir ödev olarak görülmesi gerektiğini beyan eden ilk düşünürdür. Platon yönetimde görev alan bireylerin iktisadi meselelerde kişisel çıkarlarını her şeyin üzerinde tutmamaları gerektiğini ifade ederek sorumluluk, bilinç ve etik vurgusu yapmıştır (Deneçli, 2015: 316). Platon ayrıca yöneticilerin bu doğrultuda hareket etmeleri sonucu sempati ve prestij kazanacağını da belirtmiştir.

18. yüzyılda sanayileşmenin etkisiyle beraber bireyler şahsi menfaatlerini karşılamanın yanında, ticari hayata atılarak diğer bireylerin gereksinimleri üzerine yoğunlaşmışlar ve kişisel fayda sağlamaktan ziyade toplum ihtiyaçlarını da gözetmeye başlamışlardır (www.csrquest.com, 2004). Bu gelişmeler sonucunda Avrupa ve Amerika’da sosyal sorumluluk ve bilinç kavramlarının önem kazandığı görülmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının Türkiye’ye yansımaları ise Osmanlı dönemine dayanır. Osmanlı’da eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi vakıflar amme hizmetlerinin asli unsurlarını karşılamaktaydı (www.sosyalsorumluluk.org, 2014). Bu asli unsurlar dönemin günlük yaşamından ayrılmaz birer parça olmakla beraber toplum bilincini canlı tutma işlevini de üstlenmiştir. Günümüzde de Türkiye’de şirket sahibi ailelerin vakıflarının olduğunu görmekteyiz. Bu doğrultuda şirket sahibi ailelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini kurmuş oldukları vakıflar aracılığıyla ifa ettiğini söyleyebiliriz.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı modern anlamda daha önce de değindiğimiz üzere 1953 yılında Howard Bowen’in yazmış olduğu “*İş Adamlarının Sosyal Sorumlulukları*” (Social Responsibilities of Businessman) adlı kitapla birlikte başlamıştır (Kavut, 2010: 5).

İzleyen senelerde Ekonomik Gelişim Komisyonu (Committee for Economic Development) 1971 senesinde “*Kurumların Sosyal Sorumlulukları*” (Social Responsibilities of Business Corporations) adlı kitabı yayımlayarak, örgütlerin sosyal sorumluluk sahibi olmaları gerektiğine vurgu yapmıştır (Cultures, 2005: 11). İlk kez kurumsal anlamda sosyal sorumluluğa vurgu yapan bu kitapla birlikte kurumların o dönemde sosyal sorumluluk kavramına ilgisinin arttığını söyleyebiliriz.

1980’li yıllardan sonra, kurumsal sosyal sorumluluk kavramı paydaş, kurumsal iletişim, kurum etiği, kurumsal hayırseverlik ve kurumsal vatandaşlık gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Literatüre dahil olan bu yeni kavramlar ile birlikte sosyal sorumluluk olgusu anlam kazanarak güçlenmiştir. Ülkemizde ise, şirketler 1990’lı yıllarda sorumluluk bilinci yüksek algısı oluşturmak adına toplum kanaatini hedeflemiştir (www.kssd.org, 2008). Bu doğrultuda şirketlerin bu dönemlerde sosyal sorumluluk projeleri ve faaliyetlerine önem verdiği görülmektedir.

2000’li yıllarda, Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde imzalanan “Küresel İşbirliği Anlaşması” önemli bir gelişmedir (Özalp vd., 2008: 73). Bu anlaşma dünya kurumlarının sürdürülebilirliği sağlaması, sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi ve usulsüzlükler

karşısında mücadelenin temini kapsamında örgütlenme amacıyla oluşturulan Birleşmiş Milletler aktidir. Bir yaptırma tabi olmayan bu sözleşmede; insan haklarının korunması, çevreye karşı duyarlılık ve usulsüzlüklere yönelik mücadelenin sağlanması noktalarında eş güdümlü ve ortak bir hareketin sağlanması hedeflenmiştir.

Günümüzde hızla artan globalleşme ile birlikte kurumların bazı zorluklarla karşı karşıya kalması kuvvetle muhtemeldir. Bu sebepten kurumları rekabetçi bir ortamda birbirinden ayıran temel unsurların önemi ihmal edilmemesi gereken bir gerçektir. Şüphesiz sosyal sorumluluk, örgüt etiği gibi kavramlar da bu temel unsurların arasındadır. Ürün ve hizmet kalitesinin artık tek başına yeterli olmadığı bir dünyada sosyal sorumluluğun önemi ve farkındalığı gün geçtikçe artmaktadır.

2.3. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Yaklaşımları

Kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımları Klasik Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı ve Modern Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı olmak üzere ikiye ayrılır (Moir, 2001: 17):

Klasik (Geleneksel) Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı veya diğer ismiyle Friedman yaklaşımı, Milton Friedman'ın kâr ve piyasa odaklı maksimizasyonu ile birlikte halkın refah düzeyinin kendiliğinden karşılanacağını belirten yaklaşımdır (Top ve Öner, 2008: 103). Klasik yaklaşımdaki temel gaye şirket yöneticilerinin ve çalışanlarının kurum paydaşlarına şirketin kârlılığının devamını ve sürdürülebilirliğini sağlama görevini yerine getirdiklerini hissettirmeleridir. Friedman burada kurum liderinin sosyal sorumluluğunun direkt olarak topluma olmadığını, iç paydaşların menfaatlerinin korunmasına yönelik olduğunu belirtmiştir. İç paydaş menfaatlerinin kollanmasıyla şirket kârı ve prestiji artacak bunun topluma yansımaları ise refah düzeyiyle olacaktır, görüşü hakimdir.

Modern Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı, klasik modelin eksik yönlerini tamamlamaya yönelik ortaya çıkmıştır ve bu yaklaşımda etkileşimli çevre esastır (Hack vd., 2014: 48). Klasik yaklaşımın merkeze aldığı kâr ve piyasa maksimizasyonuna karşın şirketlerin müşterilerine, personele ve topluma karşı sorumlu olması gerektiği üzerinde durmuştur. Klasik yaklaşımda iç paydaşlar önemli bir unsurken modern yaklaşımda müşteriler esastır. Günümüz için de şirketler ve örgütler modern sosyal sorumluluk yaklaşımını benimseyerek emsalleri karşısında sivrilmeyi hedeflemektedir. İç ve dış çevreyi birbirinden soyutlama yoluna gitmeden bir bütünün parçaları olarak ele alan ve bu doğrultuda faaliyetlerde bulunup politikalar belirleyen

kurumların sürdürülebilirliği sağlama konusunda rakiplerine karşı daha avantajlı olacağı bir gerçektir.

3. İtibar Kavramı ve Kurumlar Açısından Önemi

İster ticari ister yönetsel anlamda kâr gütmeyen bir olgu olarak itibar, kurumlar için her dönem büyük bir öneme sahiptir. Kurumlar amaçlarına ulaşmak için, rekabetçiliği ve itibar düzeyini koruma yükümlülüğü altındadır. İyi bir itibar, kurumların işleyişinde, karar alma mekanizmalarında ve örgüt adına birçok hususta paydaşlara güven aşılır. Kurumlar zor dönemlerden geçerken dahi, itibar sürdürülmesi gereken önemli bir olgudur.

İtibar kelimesi ‘saygı duyulma’, ‘iyi düşünülme’, ‘vaatlerde bulunma ve yerine getirme’ anlamında kullanılır ve genellikle olumlu yönde anlam ihtiva eden bir kavramdır (Argenti ve Druckenmiller, 2004: 368). Her ne kadar olumlu anlama sahip bir kavram olsa da negatif yönü de mevcuttur. Saygınlık ya da itibar tanımlamaları şans eseri meydana gelmedikleri gibi sayısız unsurun toplamı sonucu zaman içerisinde ortaya çıkan olgulardır.

Liderlik, yönetim ve kurumsal işleyişle doğrudan ilgili olup örgütlerin sürdürülebilirliği açısından üzerinde durulması gereken anahtar faktörlerin başında gelmektedir. Ürün ve hizmet kalitesi, kriz dönemlerinden kurtulma şekli veya çabası, paydaşlarla ilişkiler örgütlerin itibarını şekillendiren kavramlardır (Wartick, 2002: 384). Ayrıca iletişim ağı ve geribildirim mekanizmaları da kurumların itibarıyla yakından bağlantılıdır. Müşteri memnuniyeti, yenilikçilik, topluma ve çevreye karşı duyarlı olma, insanları kurulaşa çekme ve kuruluşa tutma, güçlü bir iletişim ağı, yönetim ve şirket şeffaflığı, yeni ürün geliştirme, kurumsal kaynakların etkin kullanımı gibi daha sayılabilecek birçok kavram itibar düzeyiyle ilişkilidir.

Kurumsal itibar ise sözlük tanımıyla, bireylere odaklanmanın yanında onlara kurumla ilgili güçlü göstergeler sunmaya çalışan bireylerin algılarını hedef alan bir kavramdır (Black ve Carnes, 2000: 33). Bu tanımdan hareketle itibarı, bir kuruma yönelik her türlü algının bütünü ve toplamı şeklinde tanımlayabiliriz. “Çoklu öğelerin kolektif temsili” ve “şirketin zaman içerisinde inşa ettiği algı” tanımlamaları da mevcuttur. Ayrıca organizasyonların kimliği, performansı ve diğer unsurlara karşı davranış şekliyle de bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür (Fombrun, 2000: 13). İmaj ve kimlik kavramlarıyla yakından ilişkili olup bu iki kavramın sentezi diyebileceğimiz itibar günümüzde gittikçe önem kazanmaktadır. Dürüstlük, güvenilir olma, sorumlu olma gibi kavramların kuruma kattığı değerler dolaylı olarak itibarı da etkilemekte ve bu ilkeleri gözetken kurumların daha itibarlı oldukları görülmektedir.

Kurumsal itibar ayrıca toplumsal itibar ve kurum içi itibar şeklinde de incelenebilmektedir (Castro vd., 2006: 362). Kurum içi itibar, kurum ya da paydaşları içeren işlevsel faaliyetler doğrultusunda müşteri, tedarikçi, lider ve personel gibi süreç unsurlarını kapsamaktadır. Toplumsal itibar ise işlevsel faaliyetlere kurum içi itibar sürecindeki unsurlar kadar yakınlık bağı bulunmayan, toplum, yatırımcı ve diğer paydaş izlenimleri olarak düşünülebilir. Uzun vadede kurum itibarını geliştirmek için nitelikli personel temini ve iyileştirilmesi, ileriye dönük yatırımlar, yenilikçilik, kurum varlıkları, yönetsel yeterlilik gibi unsurların yanında kurumsal sosyal sorumluluğa sahip olmak en önemli temel unsurlardan biri olarak göze çarpmaktadır (Walsh ve Beatty, 2007: 133).

Günümüzde kurumların itibar edinim süreçlerinde bireyler, kurumları sadece iktisadi faaliyetleriyle değil bir bütünlük içerisinde toplumdaki rolü ile değerlendirme eğilimindedir. Ürün veya hizmetten faydalanma ya da faydalanmama tercihleri ekonomik endişelerin dışında ahlaki tutum ve sosyal sorumluluğa doğru kaymıştır. Toplumun hızla bilinç kazanması ile birlikte kurumsal itibar kavramı daha fazla anlam kazanmış ve önemini artırmıştır. Kurumlar açısından iyi bir itibara sahip olmak planlı ve akılcı politikaları gerektirir. Bu durum aynı zamanda kurumların olası krizler karşısında daha sağlam bir duruş sergilemesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca iyi bir itibara sahip olan kurumların yaşamış olduğu aksilikler toplum nezdinde daha ılımlı karşılanmaktadır. Bununla beraber yaşanan bazı aksilikler kurumlar adına itibarlarını geliştirmek için birer fırsat dahi olabilir. Örneğin, itibarlı bir kurumun satın alma sürecinde müşterisine yansıtılmış olduğu bir mağduriyet, telafi boyutu ve geri bildirim hızıyla iyi yönetilirse müşterinin kurum hakkındaki izlenimi daha da olumlu bir seviyeye yükselebilir.

Kurumsal anlamda veya bireysel olarak iyi bir itibarı elinde bulundurmanın birçok getirisi vardır. Kuvvetli bir itibara sahip kurumlar veya bireyler, rakiplerine oranla daha çok tolerans sahibidirler (Acar, 2012: 13). Bu toleransı kazanmak aşamalı bir süreci beraberinde getirmekle beraber bu sürecin doğru yönetilmesi de kurumlar açısından oldukça önemlidir. İtibarın yönetilmesindeki en önemli işlev ise liderlere ve yöneticilere düşmektedir. Şirketler dünyasında itibar, örgütlerin ana elementi ve asli önem derecesi olarak görülür. Kurumlar itibarlarını sürdürmek ya da geliştirmek adına birçok unsur üzerinde yoğunlaşma mecburiyetindedirler.

3.1. Kurumsal İtibar ile İlgili Temel Kavramlar

Kurumsal kimlik, örgütün kendini nasıl gördüğüyle ve iç paydaşlar arasında nasıl yorumlandığıyla ilgilidir (Karatepe, 2008: 82). Kurum kimliği, kurumun özellikleri, insanları, ürünleri-hizmetleri ve sembolleri toplamıdır denilebilir. Aynı zamanda personelin nasıl bir kurumda çalıştığına bilincinde hareket etmesi bu doğrultuda fikir beyan etmesi açısından da son derece önemli bir unsurdur.

Kurumsal imaj, kurumsal kimlikte yapılan “iç paydaşların algısı” tanımının aksine kurumsal imaj dış paydaşların yorumlarından oluşur (Kitchen ve Laurence, 2003: 106). Fakat yine de güçlü bir kurumsal imaj için iç paydaşların çabası önemli gerekliliklerin başında gelmektedir. Kurum kimliğinin bilincinde olup bu yönde hareket eden iç paydaşlar dolaylı olarak kurumsal imajın oluşturulmasına da katkı sağlamaktadırlar.

Kurumsal marka, örgütlerin emsallerinden ayrılmasını sağlamanın yanında insanlara ürün ve hizmet sunuş ismini ileten ve kurumsal değeri temsil eden bir kavramdır (Lancaster, 2001: 5). Marka, kurum adına değer temsil eden gayri maddi bir olgudur ve itibarı doğrudan etkiler.

Kurumsal iletişim, itibarın geliştirilmesi ve korunmasında hayati öneme sahip unsurların başında gelmektedir. İyi bir itibara sahip olmak içsel ve dışsal olmak üzere sayısız iletişim ögesine bağlıdır. Bu doğrultuda olumlu bir itibar için iletişim ağlarının düzgün bir şekilde yönetilmesi kaçınılmazdır (Wakefield, 2000: 59). Karşılıklı faydayı maksimize etmede kilit bir rol oynayan iletişim, kurumsal itibara olumlu yönde katkı sağlayan unsurlardandır.

3.2. Kurumsal İtibarın Geliştirilmesi

Kurumlar itibarı ya da saygınlığı yavaş ve aşamalı bir şekilde kazanırlar. İtibarın geliştirilmesinde ise en önemli işlev liderlere ve yöneticilere düşmektedir. Tarih boyunca bireyler, liderlerinin ve yöneticilerinin dürüst olmadığı kurumları negatif bağlamda değerlendirmiştir. Şüphesiz ki kurumlar ve örgütler açısından itibarı kaybetmek organizasyon için para kaybetmekten çok daha büyük bir felakettir. Bu sebeptendir ki kurum itibarını koruma ve geliştirme konusunda örgüt liderlerine ve yöneticilerine büyük iş düşmektedir.

Wheeler (2001: 41) kurumsal saygınlığı pozitif bağlamda geliştirmek için liderlerin 6 ögeye ihtiyacı olduğundan bahseder;

- Lider ürün ve hizmet konusunda takıntılı olmalıdır. Hiçbir şey insanları etkilemede üstün kalitede bir ürün veya hizmet kadar etkili olamaz. Nitelikli mal ve hizmet üreten kurumlar itibar kazanma konusunda rakiplerine kıyasla daha avantajlı durumdadırlar.
- Lider gerek çalışanlarına gerekse müşterilerine güven vermelidir. Bu bağlamda güveni hak etmek liderin öncelikli görevlerindedir.
- Lider ulaşılabilir olmalıdır. Orta kademe yöneticiler veya danışmanların arkasına saklanmadan iletişime ve etkileşime daima hazır olan liderlerin daha başarılı olması muhtemeldir. Çalışan, müşteri, tedarikçi üçlüsünde aktif bir köprü görevi rolünü üstlenmek iyi liderin temel görevlerindedir.
- Lider hatalarını dile getirmelidir. Hatalardan ders çıkarıp bu doğrultuda önlem alan yöneticiler diğerlerine kıyasla daha fazla başarılıdır.
- Lider bireylerin ve toplumun ilgi alanlarını takip etmelidir. CEO ve şirketler kendilerini ilgilendirmese dahi çevresel faktörleri ve insan tercihlerini takip etmeli bu yönde politikalar belirlemelidir.
- Lider iyi bir hitabet için çaba sarfetmelidir. Çoğu insan iş hayatının sıkıcı olduğunu düşünür. Bu sebeple üstün bir hitabetle insanlara ve personele iş hayatının eğlenceli olabileceği algısını oluşturmak konusunda yöneticilere büyük iş düşmektedir.

Günümüzde toplumun kurumlara bakış açısı liderlerin ve yöneticilerin ne derece dürüst olduklarıyla da yakından ilgilidir. Dürüst olmayan veya topluma karşı herhangi bir sorumluluk hissetmeyen liderler temsil ettikleri kurum itibarını negatif bağlamda etkilemektedirler.

Kurumlar açısından itibarı geliştirmenin bazı dışsal öğeleri de mevcuttur. Birtakım göstergeler veya simgelerle bireyler üzerinde olumlu izlenim oluşturmak mümkündür (Roberts ve Dowling, 2002: 27). Bina veya ofis giriş kapısı, çevre temizliği-düzeni, kuruma girildiği andan itibaren danışma personelinin ilgisi ve yaklaşımı, liderin makam odası veya kartviziti, hatta dekorda kullanılan renklerin uyumu genel kapsamda kurum kimliği ve imajı ile ilişkili olmasına karşın uzun dönemde kurumsal itibarla da ilişkilidir.

Bu dışsal unsurların yanında iletişim kanallarının doğru ve aktif olarak kullanılması da kurumlar açısından son derece önemlidir (Goodman, 1994: 11). Kurum personeli açısından, iletişim halindeyken etkileyici bir duruş, göz temasının sağlanması, jest ve mimikler, konuşma üslubu, açık ve öz bir anlatımda bulunmak, argo sözcüklerden kaçınmak, konuşma hızının ve ses tonunun doğru ayarlanması, sözcüklerin ağızdan tane tane çıkması gibi birçok unsur, kurum hakkında bireylere fikir verir ve bu kısa vadede kurum imajına uzun vade de ise kurum itibarına

olumlu veya olumsuz anlamda yansır. Anlaşılacağı üzere kurumların ve bireylerin diğer birey ya da gruplar üzerindeki tesirleri hem içsel hem de dışsal olmak üzere sayısız ögeye bağlıdır. Tüm bu toplu unsurların zaman içerisindeki toplam değeri ise kurumsal itibarı oluşturmaktadır.

3.3. Kurumsal İtibarın Ölçülmesi

Kurumsal itibarın geliştirilmesine yönelik bütün bu unsurların başarılı olup olmadığının tespiti kurumsal itibarın ölçülmesiyle mümkündür. Kurumların itibarı geliştirme amaçlarına ulaşp ulaşmadığı veya hangi noktada olduklarını görmeleri açısından düzenli ölçümler gereklidir. Bu ölçüm kamuoyu yoklamaları ve anketleri, bilgisayar destekli araştırmalar, itibar enstitüleri veya endeksleri gibi birçok yolla gerçekleştirilebilir.

Hon ve Grunig kurumsal itibarın ölçülmesinde sayısız unsur olduğunu belirtmiştir. Bu unsurlar sırasıyla; kurum içerisindeki yönetsel kalite, üretilen ürün ve hizmet kalitesi, kurumsal vizyon ve liderlik, müşteri memnuniyetinin temini ve geribildirimi, kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler, kurum çalışanların niteliği, finansal güvence, topluma ve çevreye karşı duyarlı olma, insanları kuruluşa çekme ve kuruluşa tutma, iç ve dış paydaşlara değer katma, uluslararası pazarlara giriş ve pazarlama entegrasyonu, kurumsal kaynakların etkili kullanımı, örgütte şeffaflık, bilişim ve teknik yatırım, kurum çalışanlarının niteliğini geliştirme, rekabette etik davranma, yeni ürün geliştirme ve Ar-Ge çalışmaları, olası krizlerden kurtulma şekli, aksilikler karşısında telafi mekanizmasının mevcudiyeti, müşteri mağduriyetlerinin minimal seviyelerde tutulmasıdır (Hon ve Grunig, 1999: 27).

Günümüzde çoğu kurum, kurumsal itibarını doğru paradigmaları uygulayarak ölçme de bu kriterleri çoğaltıp çeşitlendirmek mümkündür. Ayrıca uluslararası platformdaki birçok derginin kurumsal itibarın ölçülmesi adına kriterler sıraladığı da görülmektedir.

4. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Kurum İtibarına Etkisi

Bu başlık altında bahsedilen kurumsal sosyal sorumluluk, Carroll'ın sosyal sorumluluk piramidindeki kurumsal vatandaş olma ve toplum takdirini kazanma gibi konuları kapsamına alan gönüllülük esaslı sosyal sorumluluklar olmakla birlikte son yıllarda bireylerin ve toplumun kurumlara bakış açısının ahlaki kapsama doğru kaydığı görülmektedir. Müşteriler kurumların ürettiği hizmetlerden faydalanırken bu hizmet unsurlarının niteliğinin yanı sıra kişisel ve hissi deneyimlerine dayanarak tercihte bulunmaktadır (Van de Ven, 2008: 341). Haliyle kurumlar, topluma veya hedef kitlelerine karşı olumlu bir itibara sahip oldukları izlenimi yansıtmak ve

rakipleri arasında öne geçmek adına kurumsal sosyal sorumluluğa sahip birer kurumsal vatandaş olduklarını kanıtlama eğilimindedirler. Ayrıca kurumlar açısından güvenilirlik ve iyi bir itibara sahip olmanın önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu süreçte kurumlar iyi bir itibar izlenimi sağlamak adına topluma kimliklerini, benliklerini sunarken ürün ve hizmetten faydalanan gruplar ise daha bilinçli ve duyarlı oldukları mesajını vermektedir. Sosyal sorumluluğa önem verip bunu çeşitli faaliyetler ile destekleyen kurumlar itibar kazanmakta ve toplum tarafından takdirle karşılanarak değer kazanmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk bu bağlamda itibar oluşturma ve itibarı geliştirme fonksiyonunu yerine getiren önemli bir araçtır. Günümüzde herhangi bir gıda şirketinin ürettiği ürünlerde yapay katkı maddelerini kullanmadığını beyan etmesi dahi tüketiciler tarafından sempati ve takdirle karşılanabilmektedir.

Kurumlar içinde yaşadıkları toplumun birer parçası olduğundan ötürü, her türlü işlev ve faaliyetlerinde toplum yararını gözetmeleri, kurum itibarına da olumlu yönde yansiyacaktır. Toplumsal fayda sağlama ya da iktisadi başarı, hizmetten yararlananların sadakati, personel niteliği gibi faydalara ek olarak kurumsal itibarın geliştirilmesi, sosyal sorumluluk bilincine sahip olan kurumlara önemli katkılar sağlamaktadır. Topluma fayda sağlama amacıyla gerçekleştirilen sosyal projeler sayesinde kurumlar gayri-maddi bir boyut kazanmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal itibar bütünleşmesi sonucu ortaya çıkan fayda, örgütler için sürdürülebilirliği de olumlu anlamda etkilemektedir. Ayrıca kurumsal itibarı ahlaki ve sosyal sorumluluk faaliyetleriyle desteklemek, kurum değerini toplum nezdinde artırmaktadır. Gerek kamu kurumları gerekse de özel sektör kurumlarının bu kavramlara önem vermemesi durumunda sürdürülebilirliği sağlamada problemler yaşaması muhtemeldir.

Günümüzde bilişim ağının geniş bir yelpazeye ulaşması ve teknolojik gelişmelerle birlikte bilgiye ulaşmak kolaylaşmıştır. Bu durumun yansıması ise daha bilinçli ve bilgi seviyesi artmış bir toplumdur. Kurumlar, sosyal sorumluluk faaliyetleri ile toplumla uzlaşma ve farkındalık oluşturma eğilimindedir. Farkındalık oluşturma aynı zamanda kurumsal itibara da hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

Kurumlar, toplumsal sıkıntılar karşısında duyarlı birer kurumsal vatandaş olduklarını, hukuki çerçeveden ayrılmadıklarını ve ahlaki unsurlara önem verdiklerini topluma net bir şekilde iletirerek itibarlarını geliştirebilmektedirler. Kurumsal itibar sürdürülebilirlik ile yakından ilişkilidir, kurumsal sürdürülebilirlik ise hem sosyal hem de ekonomik bağlamda mümkündür.

Haliyle kurumlar, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlayabilmek adına kurumsal itibara önem vermelidir.

Kurumsal itibar, kurumun bütün iç paydaşlarının çabasıyla elde edilebilecek bir kavramdır. Bu doğrultuda kurumsal itibarın oluşmasında sayısız unsur rol oynamaktadır. Bu açıdan, kurumların sahip oldukları sosyal sorumluluk anlayış ve uygulamaları itibarı sürdürme ve geliştirmede en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Günümüzde yalnızca iktisadi başarı kurumlar adına iyi bir itibara sahip olmak için yeterli olmayıp, bireyler kurumların toplumsal problemlere yönelik faaliyet ve projelerini takip etmekte ya da sorgulamaktadır. Kurumun ürettiği mal ve hizmet süreçlerinde ne derece duyarlı ve sorumlu olup olmadığı, hatta personeline karşı muamelesi dahi toplum tarafından değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, toplumun kuruma yönelik algı ve tutumuyla oluşan itibar, toplumsal beklentilerin kurumlar tarafından ne denli yerine getirilip getirilmediği ile şekillenmektedir.

Kurumlar da kişiler gibi topluma verdiği vaatleri yerine getirdiği ve toplum sorunlarına karşı bilinçli olduğu sürece itibar elde edebilmektedir. Topluma olan sorumluluklarının bilincinde ve sorumlu faaliyetlerde bulunarak projeler gerçekleştiren kurumların rakiplerine kıyasla daha itibarlı görüldükleri çeşitli araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır (Samast, 2014: 3). Araştırmaların sıklığı ve kapsamı arttıkça kurumların itibar ölçüm unsurlarına verdiği önemin arttığı gözlenmektedir. Ayrıca kurumsal itibarın ölçülmesi üzerine çalışmalar yapan şirketlerin anket ve araştırma sonuçları doğrultusunda ilk sıralarda yer alan kurumların sosyal sorumluluk faaliyetlerinde de aktif olduğu ve yatırımlar yaptığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarından hareketle özellikle kurumsal rekabetin yüksek olduğu sektörlerde kurumsal itibar elde etmenin ve sosyal sorumluluk gibi itibarı etkileyen kavramların önem kazandığı görülmektedir (www.tie.com.tr, 2016). Bu doğrultuda anlaşılmaktadır ki, kurumlar topluma sağladıkları faydalarla değer kazanabilmektedir.

Çalışmada daha öncede bahsedildiği üzere kurumsal itibarın kazanılması çoklu unsurların toplamı sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Bu bağlamda kurumsal sosyal sorumluluk, itibarın kazanılması adına önemli yapı taşı olup, kurum itibarı için gözden kaçırılmaması gereken temel bir kavramdır. Toplumun iyileştirilmesi veya doğanın korunmasına yönelik faaliyetleri gönüllülük esasıyla yerine getiren kurumlar dolaylı olarak itibarlarını da geliştirmektedir. Yine son yıllarda görülmüştür ki; sosyal sorumluluk projelerine ağırlık veren kurumların, bunu kamuoyuyla paylaşması bir kurum politikası gereği olarak düşünülmekte ve

kısa vadede kurum imajını uzun vadede ise mevcut itibarı geliştirme kapsamında değerlendirilmektedir.

Bu süreçte kurum liderleri ise proje ve faaliyetlerin sonuç odaklı ve şeffaf bir şekilde yürütüldüğünü beyan ederek toplum algısını hedeflemektedir. Diğer yandan toplum gün geçtikçe daha da bilinçli bireylerden oluşmakta ve doğaya, çevreye, insan sağlığına, ahlaki değerlere karşı hassas bir tutum sergileyerek kurumların bu öğelere ne denli saygılı olup olmadığını gözlemleyip kurumlara yönelik kanaatlerde bulunmaktadır. Kurumların sosyal sorumluluk bilincinde hareket etmesiyle elde ettikleri tercih edilme ölçüğü sundukları ürünün niteliğiyle dahi yarışır hale gelmiştir. Birey tercihleri ise ucuz-pahalıdan, sorumlu-sorumsuzu doğru kaymıştır.

Kurumlar ve örgütler rakiplerinden farklı olduklarını tüketicilere hissettirmek adına onları ahlaki ve duygusal boyutta etkilemeye çalışmaktadırlar. Hizmetten faydalananlara ya da müşterilere verilmek istenen “biz buyuz” mesajıdır (Özdemir, 2009: 64). Birey ve grupların ahlaki unsurlara bu denli önem verdiği günümüzde, kurumların pozitif bir itibara sahip olması için kurumsal sosyal sorumluluğa sahip olması kaçınılmazdır. Bu durumu çeşitli sosyal faaliyetlerle desteklemek kurum itibarını geliştirecek anahtar faktörlerin başında gelmektedir. Ayrıca bu süreçleri doğru yönetmek örgütlere iktisadi kazanım açısından da ciddi getiriler sağlamaktadır. Bu nedenle, günümüzde kurumlar sosyal sorumluluk kavramına gittikçe daha da fazla önem vermektedir. İş etiği, ahlaki denetim, kurumsal vatandaşlık gibi birçok kavram da bu bağlamda ortaya çıkmıştır (Balabanis vd., 1998: 43).

Kurumların tüm bu çabalarının yanında örgütlerin hayata geçirdikleri sosyal sorumluluk faaliyetlerinde içten olması da beklenmektedir. İçten olmayan veya aldatmaya yönelik yapılan faaliyetler toplum tarafından fark edildiği zaman bunun geribildirimini kurumlar adına maddi kayıptan çok daha büyük bir kayıp olan itibarsızlaşma ile sonuçlanabilir. Örnek vermek gerekirse, çevreyi koruma ve doğaya saygı kapsamında, sosyal sorumluluk projesi yürüten herhangi bir üretici firmanın yapılan araştırmalar sonucunda üretim esnasında ortaya çıkan atıklarını doğaya bıraktığının tespit edilmesi bu firma adına hem bir utanç hem de onarılması mümkün olmayan bir itibar kaybı olacaktır. Çevre ve sağlık sosyal sorumluluğun kurum dışı paydaşları arasında yer almakla birlikte, günümüzde müşterilerin hassas olduğu konuların başında gelmektedir.

Milton Friedman kurumların yalnızca bir adet sosyal sorumluluğu olduğunu belirterek, bunun kurumların dürüst, şeffaf ve rekabete elverişli tutum sergileyerek, bu kaidelere göre iktisadi faaliyetlerini sürdürmesinden geçtiğini savunmuştur (Friedman, 1962: 133). Friedman bu yaklaşımında sosyal sorumluluğu rakip kurumların rekabet ortamında etik değerlere bağlı kalmasıyla sınırlandırmıştır. Fakat günümüzdeki anlayış, kurumları iç ve dış paydaşları ile birlikte ele almaktadır.

Sosyal sorumluluğa sahip kamu kurumları toplum takdirini kazanma ile manevi bir değer elde ederken, özel sektör kurumları itibarlarını geliştirmenin yanında buna bağlı olarak bazı kazanımlar da elde etmektedirler. Örneğin; yeni piyasalara katılma, tüketici bağlılığı ve birçok yatırımdan vergi indirim gibi getiriler özel sektör kurumlarının sosyal sorumluluk bilincine sahip olmasıyla veya bu konudaki faaliyetleriyle değerlendirilmektedir (Mohr vd., 2005: 125).

Ülkemizde kamudaki sosyal sorumluluk faaliyetleri çoğunlukla ilgili bakanlık olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı önderliğinde yapılırken, Gıda Tarım ve Hayvancılık, Bilim-Sanayi ve Teknoloji Bakanlıklarının da faaliyetleri olduğunu görülmektedir (www.iye.org.tr, 2012). Fakat yine görülmektedir ki kamu kurumlarına yönelik itibar ölçüm araştırmaları mevcut değildir.

Hindistan ve Litvanya gibi yabancı ülkelere baktığımızda ise kamu kurumlarının sosyal sorumluluk projelerine katılımı ve harcamaları doğrultusunda itibar ölçüm araştırmalarının yapılmaktadır. Örneğin, Hindistan hükümeti bünyesinde kurulmuş olan Petrol ve Doğal Gaz Kurumu (ONGC) 2013 yılında sosyal sorumluluk projelerine en fazla harcama yapan kamu kurumu iken aynı yılın sonunda yapılan itibar ölçüm araştırmasında ülkedeki kamu kurumları arasında zirvede yer almıştır (Gupta ve Arora, 2014: 5).

Ayrıca özel sektör kurumlarının sosyal sorumluluk harcamalarıyla itibar elde etmesinin yanında, nihai amacının ekonomik getiri sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşın bir kamu kurumu için sosyal sorumluluğa sahip olmak iktisadi hedeflerinden tamamen vazgeçmesi veya daha az bir ekonomik getiriyi amaçladığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu yönde faaliyetler gerçekleştiren kamu kurumları göz önüne alındığında bu algının yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Hindistan hükümeti bünyesindeki Hindistan Kömür Kurumunun 2013 yılında yapmış olduğu sosyal sorumluluk harcamalarına paralel olarak kârlılığını ve büyüme oranını bir önceki yıla göre ciddi oranda artırdığı görülmüştür (www.business-standard.com,

2014). Örnekten hareketle bu uygulamalara önem veren kamu kurumlarının iktisadi anlamda da başarılı olduğunu ve yapılan bütün bu araştırmalar doğrultusunda sosyal sorumluluk faaliyetleriyle itibar ilişkisinin özel sektör kurumlarını kapsadığı gibi kamu kurumlarını da kapsadığını söyleyebiliriz.

5. Sonuç

Genel bir kural olarak hayat bazı sorumluluklar almayı gerektirir. Alınan sorumluklar ise başarıyı ve saygınlığı beraberinde getirir. Bu bağlamda kurumlar için iyi bir itibara sahip olmak sadece hizmet ya da kaliteli mal üretmek değildir. Kurumlar hizmet ya da mal üretmenin yanında toplumun ve doğanın birer dostu olduklarını, gerçekleştirdikleri faaliyetlerle toplumun algısına sunmak zorundadırlar. Bunun yanında bireyler olarak, içinde bulunduğumuz dünyanın daha yaşanabilir bir yer olması için insanların birbirine karşı sorumlulukları olduğunu bilincinde olması gerekmektedir. Benzer şekilde kurumlar da birer kurumsal vatandaş olarak toplumla bağ kurup, empati yaparak sempati kazanabilmekte, varlıklarını ve itibarını bu şekilde sürdürebilmektedirler. Bu bağlamda sosyal sorumluluğun, kurumsal itibarını sürdürmek ve geliştirmek isteyen örgütler adına oldukça önemli bir temel yapı taşı olduğunu söylemek mümkündür.

Küreselleşen dünyada kurumların uluslararası platformda hem itibar, hem de iktisadi başarı sağlamaları ve farkındalık yaratmaları açısından bu değerlere önem vermesi inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat bu değerleri önemsemeyen kurumlar hem itibarını hem de sürdürülebilirliklerini yitirmeye gidecek kadar olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır. Sadece kurumsal sosyal sorumluluk kapsamına gönüllülük ve etik değerleri dahil eden ve bunu içten, samimi bir şekilde uygulayan kurumların pozitif bir saygınlığa sahip olacağı söylenebilir.

Örgütler açısından itibarı ve saygınlığı kaybetmenin kısa vadeli ekonomik kayıplardan çok daha tehlikeli olduğu bir yüzyılda itibarı korumanın ve geliştirmenin en önemli unsurlarından biri de kurumsal sosyal sorumluluktur. Bu bağlamda dünya çapındaki örnekler baktığımızda, kurumsal sosyal sorumluluk projelerine en çok yatırım yapan kurumların itibar sıralamalarında da zirveyi paylaştığını görmekteyiz. Örneğin, Google ve Apple şirketleri hem kurumsal sosyal sorumluluk harcamaları hem de kurumsal itibar sıralamalarında zirvede yer almaktadır (www.forbes.com, 2016). Aynı şekilde ülkemizde sosyal sorumluluk projelerine en fazla bütçe ayıran Koç Holding ve Turkcell şirketlerinin de ülke genelinde birbirinden bağımsız

gerçekleştirilen itibar ölçüm araştırmalarında, ilk sıralarda yer aldıkları görölmektedir (www.bik.gov.tr, 2016).

Kamu kurumları açısından Hindistan ve Litvanya örneklerinden hareketle sosyal sorumluluk bilincine sahip kamu kurumlarının da toplum tarafından daha fazla rağbet gördüğü ve daha saygın kabul edildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu kurumların ilettikleri mesajlar toplum tarafından daha ikna edici olarak algılanmaktadır.

Ülkemizde, kamu kurumları sosyal sorumluluk çalışmalarının özel işletmelerle karşılaştırıldığında daha sınırlı olmasının yanında itibar ölçüm araştırmaları da özel sektör üzerinden yürütölmektedir. Bu bağlamda kamu kurumlarının topluma ve çevreye karşı duyarlı olması zorunluluğundan hareketle, ölkemizdeki kamu kurumlarına yönelik itibar ölçüm araştırmalarının yapılması, bu kurumlara toplum takdirini kazanma gayreti sağlayarak sosyal sorumluluk adına daha fazla faaliyetlerde bulunmalarını sağlayabilir.

Günümüzde kurumlara karşı oluşan kanı, kurumların iktisadi başarısından ziyade, itibar düzeyleriyle, insana, doğaya, topluma ne derece saygı duyup, onları ne derece önemsedikleriyle ölçölür hale gelmiştir. Bu doğrultuda kurumlar faaliyetlerini gerçekleştirip devam ettirirken toplumun çıkarlarını da gözetmek zorundadırlar. Toplum taleplerine karşı hassas olup, birer kurumsal vatandaş olarak topluma karşı sorumluluklarının bilinciyle hareket eden kurumlar aynı zamanda kurumsal itibarlarını da geliştirmektedirler.

Sonuç olarak buraya kadar anlatılanlar doğrultusunda, gerek konuya ilişkin literatür ve yapılmış araştırmalardan gerekse bu konudaki izlenim ve uygulamalardan elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır ki; kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını başarıyla uygulayan ve bu yönde ciddi yatırımlar yapıp bunu topluma hissettirebilen kamu ve özel kurumları toplumun takdirini kazanarak kurumsal itibarını artırmaktadır. Bu durumda, kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal itibar arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

ACAR, Ertan (2012), İtibar Yönetimi, Karadeniz Kitap Ltd. şti, İstanbul.

AKTAN, Coşkun Can ve BÖRÜ, Deniz (2007), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, AKTAN, Coşkun Can (Ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk, İgiad Yayınlar, İstanbul, ss. 11-37.

ARGENTI, Paul ve DRUCKENMILLER, Bob (2004), “Reputation and The Corporate Brand”, Corporate Reputation Review, Cilt: 6, Sayı: 4, ss. 368-374.

BALABANIS, George; PHILIPS, Hugh; LYALL, Jonathan (1998), "Corporate Social Responsibility and Economic Performance in The Top British Companies: Are They Linked?", *European Business Review*, Cilt: 98, Sayı: 1, ss.25-44.

BARON, David (2000), *Business Environment*, Prentice Hall, New Jersey.

BASU, Kunal ve PALAZZO, Guido (2008), "Corporate Social Responsibility: A Process Model of Sensemaking", *Academy of Management Review*, Cilt: 33, No: 1, ss. 122-136.

BLACK, Ervin, ve CARNES, Thomas (2000), "The Market Valuation of Corporate", *Corporate Reputation Review*, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 31-42.

BOWEN, Howard (1953), *Social Responsibilities of the Businessman*, University of New York Press, New York.

CARROLL, Archie (1991), "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders", *Business Horizons*, Sayı: 39 ss. 39-48.

CASTRO, Gregorio Martin de; LOPEZ, Jose Emilio Navas; SAEZ, Pedro Lopez (2006), "Business and Social Reputation: Exploring the Concept and Main Dimensions of Corporate Reputation", *Journal of Business Ethics*, Cilt: 63, Sayı: 63, ss. 361-370.

COMMISSION of Europe Communities (2001), *Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*, http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/csr/greenpaper.htm , Erişim Tarihi: 13.06.2017.

CULTURES Center for Ethical Business (2005), *Corporate Social Responsibility*, http://www.cebcglobal.org/wp-content/uploads/2015/02/CSR-The_Shape_of_a_History.pdf , Erişim Tarihi: 10.06.2017.

DENEÇLİ, Sevda (2015), "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinin Marka Farkındalığına Etkisi", *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* , Sayı: 40, ss. 316-328.

FOMBRUN, Charles (2000), "The Value to be Found in Corporate Reputation", *London Financial Times Review* , Sayı: 2, ss. 2-28.

FREEMAN, Edward (1984), *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Pitman, Boston.

FRIEDMAN, Milton (1962), *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago.

GOODMAN, Micheal (1994), *Corporate Communication: Theory and Practice in Communication Practice* , New York: State University Press, New York.

GUPTA, Kalpeshkumar ve ARORA, Rachna (2014), *Corporate Social Responsibility in Public Sector Enterprises in India* , International Conference on Corporate Governance: Contemporary Issues & Challenges in Dynamic Indian Economic Environment, 14-15 March, Post Graduate Research Centre for Governance System Gujarat Technological University, Ahmedabad, ss. 1-21.

HACK, Lucy; KENYON, Alexandra; WOOD, Emma (2014), "A Critical Corporate Social Responsibility (CSR) Timeline: How Should It be Understood now?", *International Journal of Management Cases*, Cilt: 16, Sayı: 4, ss. 46-55.

HON, Linda ve GRUNIG, James (1999), *Guidelines for Measuring Relationships in Public Relations*, Institute for Public Relations Press, Gainesville.

JOYNER, Brenda ve PAYNE, Dinah (2002), "Evolution and Implementation: A Study of Values, Business Ethics and Corporate Social Responsibility", *Journal of Business Ethics*, Cilt: 41, Sayı: 4, ss. 297-311.

KADIBEŞEGİL, Salim (2006), *İtibar Yönetimi, Kapital Medya Hizmetleri*, İstanbul.

KARATEPE, Selma (2008), "İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma" , *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , Cilt: 7, Sayı: 23, ss. 77-97.

KAVUT, Lerzan (2010), “Kurumsal Yönetim, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Raporlama: İmkb 100 Şirketlerinin Çevresel Açıklamalarının İncelenmesi”, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 66, ss. 1-36.

KERR, Gayle; JOHNSTON, Kim; BEATSON, Amanda (2008), “A Framework of Corporate Social Responsibility for Advertising Accountability: The Case of Australian Government Advertising Campaign” , Journal of Marketing Communications, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 155-159.

KITCHEN, Philip ve LAURENCE, Andrew (2003), “Corporate Reputation: An Eight-Country Analysis”, Corporate Reputation Review , Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 103-117.

LANCESTER, Gilberth (2001), Global Campaigns and Communications, Kogan Page Press, London.

MATTEN, Dirk ve MOON, Jeremy (2008), “Implicit and Explicit CSR: A Conceptual Framework for a Comparative Understanding of Corporate Social Responsibility” , Academy of Management Review, Cilt: 33, No: 2, ss. 404-424.

MOHR, Lois; WEBB, Deborah; HARRIS, Katherine (2005), “Do Consumers Expect .Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior”, The Journal of Consumer Affairs , Cilt: 35, Sayı: 1, ss. 45-72.

MOIR, Lance (2001), “What Do We Mean By Corporate Social Responsibility?”, Corporate Governance Review, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 16-22.

ÖZALP, İnan; TONUS, Zümrüt; SARIKAYA, Muammer (2008), “İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılamaları Üzerine Bir Araştırma”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 8, Sayı: 1, ss. 69-84.

ÖZDEMİR, Hilal (2009), “Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 8, Sayı: 15, ss. 57-72.

ÖZKAZANÇ, Alev (2009), “Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 64, Sayı: 1, ss. 247-274.

ROBERTS, Peter ve DOWLING, Grahame (2002), “Corporate Reputation and Sustained Superior Financial Performance”, Strategic Management Journal, Cilt: 23, Sayı: 12, ss. 1077-1093.

SAMAST, Orhan (2014), Kurumsal Sorumluluk ve İtibar Yönetimi, <http://www.iye.org.tr/basinda-iy/kurumsal-sorumluluk-ve-itibar-yonetimi> , Erişim Tarihi: 10.06.2017.

ŞİMŞEK, Birgül (1999), “Yöneticilerin Çalışanlarına Karşı Etik Sorumlulukları”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 72-80.

TABAK, Ruhi Selçuk (2013), Kurumsal İletişim, <http://fbemoodle.emu.edu.tr/pluginfile.php/11334/mod> , Erişim Tarihi: 10.06.2017.

TOP, Seyfi ve ÖNER, Akın (2008), “İşletme Perspektifinden Sosyal Sorumluluk Teorisinin İncelenmesi”, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 4, Sayı: 7, ss. 97-110.

TUSIAD (2009), Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği: Dünyada ve Türkiye’de İş Etiği ve Etik Yönetimi, www.etik.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=38&sayfaid=4 , Erişim Tarihi: 10.06.2017.

UZUN, Binnur (2010), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi Olarak Gönül Köprüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

VAN DE VEN, Bert (2008), “An Ethical Framework for the Marketing of Corporate Social Responsibility” , Journal of Business Ethics, Cilt: 82, Sayı: 2, ss. 339-352.

WAKEFIELD, Richard (2000), “World Class Public Relations: A Model for Effective Public Relations in The Multinational”, Journal of Communication Management , Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 59-71.

WALSH, Gianfranco ve BEATTY, Sharon (2007), “Customer-Based Corporate Reputation of A Service Firm: Scale Development and Validation” , Journal of the Academy of Marketing Science, Cilt: 35, Sayı: 1, ss. 127-143.

WARTICK, Steven (2002), “Measuring Corporate Reputation: Defination and Data” , Business Society Review, Cilt: 41, Sayı: 4, ss. 371-392.

WHEELER, Almon (2001), What Makes A Good Corporate Reputation? , Kogan Page Press, London.

www.bik.gov.tr (2016), Türkiye'nin En İtibarlı Markaları Belirlendi, <http://www.bik.gov.tr/turkiyenin-en-itarli-markalari-belirlendi/>, Erişim Tarihi: 04.12.2017.

www.business-standard.com (2013), Listed Indian Puplic Firms Spend On CSR, http://www.business-standard.com/article/companies/listed-indian-firms-to-spend-rs-8-100-cr-on-csr-in-fy13-113100600288_1.html, Erişim Tarihi: 04.12.2017.

www.csrquest.net (2004), A Historic Perspective of the Corporate Social Responsibility Movement, <http://www.csrquest.net/uploadfiles/1D.pdf>, Erişim Tarihi: 10.06.2017.

www.forbes.com (2016), The Companies With The Best CSR Reputations In The World In 2016, <https://www.forbes.com/sites/karstenstrauss/2016/09/15/the-companies-with-the-best-csr-reputations-in-the-world-in-2016/#4bf7c9327506>, Erişim Tarihi: 04.12.2017.

www.iye.org.tr (2012), Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu, http://www.iye.org.tr/wp-content/uploads/2012/12/KSS_Degerlendirme_Raporu_2008.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2017.

www.kssd.org (2008), Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu, http://kssd.org/site/dl/uploads/CSR_Report_in_Turkish.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2017.

www.sosyalsorumluluk.org (2014), Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Türkiye'de Gelişimi, <http://www.sosyalsorumluluk.org/kurumsal-sosyal-sorumlulugun-turkiyede-gelisimi/>, Erişim Tarihi: 10.06.2017.

www.tie.com.tr (2016), Türkiye'nin En İtibarlı Kurum ve Markaları, <http://www.tie.com.tr/ana-sayfa/haberler/> , Erişim Tarihi: 28.11.2017.

Political Justice of the Qur'an and Traditions' Perspectives: A Reflection on Political Equality

Mahmood SHAFIEE¹

Hamid SALIMI²

Abstract

The present study aims to investigate the relationship between political justice based on Quran doctrines and narratives, and the political equality posed by democratic systems. The answer to this question is that the popular equality in democratic systems within three arenas including philosophical (which begins and underlies political equality), political, and non-political (the necessity of political equality) arenas is in line with the spirit of religious teachings. In the meanwhile, the religious interpretation of political equality, as well as non-political equality consistent with political equality, has minor differences from the popular equality in democratic systems. In order to prove this hypothesis, the two theological and jurisprudential teachings (Ibaha or permissibility and non- Wilaya or non-guardianship) are taken as the basis of Quranic-narrative analysis. On the other side of the principle of Ibaha is the legitimization of social agreements of citizens of a religious community to regulate the public rules of the society, and that state laws are legitimate when, in addition to complying with clearly stated religious laws, they come from the will of the people. Moreover, the non-Wilaya principle expresses the maximum participation of a nation in the political administration, the lack of government interference in the private sector, and peoples' monitoring of the political decisions. The Quran verses and narratives consistent with the two aforementioned principles confirm the inherent equality of human beings; they differentiate the political equality of sovereignty from that of government and in the social and economic equalities, religious teachings not only confirm the equality popular in democratic systems, but they also go beyond that and firmly demand a broad extent of responsibilities from both society and government.

Key words: Political Justice of the Qur'an, Political Equality, Traditions' Perspectives

Kuran'ın Siyasi Adaleti ve Geleneklerin Perspektifleri: Siyasi Eşitlik Üzerine Bir Düşünce

Öz

Bu çalışmanın amacı Kur'an doktrinlerine ve anlatılarına dayanan siyasi adalet ile demokratik sistemlerin konumlandığı siyasi eşitlik arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu sorunun cevabı şöyledir; demokratik sistemlerde yer alan ve felsefik, (siyasi eşitliği başlatan ve temelinde yatan) siyasi, ve siyasi olmayan (siyasi eşitliğin gerekliliği) üç alanda yer alan popüler eşitlik dini öğretilerin ruhu ile uyumludur. Bu arada, siyasi eşitlik ve aynı zamanda siyasi eşitlikle uyumlu olan siyasi olmayan eşitliğin dini yorumu, demokratik sistemlerdeki popüler eşitlikten küçük farklılıklar içermektedir. Bu hipotezi kanıtlamak için yapılan Kur'an anlatı analizine iki teolojik ve hukuki öğreti (Ibaha ve non-Wilaya) temel alınmıştır. Ibaha prensibinin diğer tarafı, dini bir topluluğun vatandaşlarının kamu kurallarını düzenlemek için sosyal anlaşmalarını meşrulaştırmasıdır. Bu devlet kuralları, insanların iradesinden gelen ve açıkça belirtilen dini kurullarla uyuşursa meşru olur. Ayrıca, non-Wilaya prensibi

¹ Mofid University, shafiee.mahmood@gmail.com

² Mofid University, hsalimi6317@gmail.com

bir toplumun siyasi yönetime maksimum katılımını, devletin özel sektöre daha az müdahalesini ve insanların siyasi kararları izlemesini vurgulamaktadır. Kur'an ayetleri ve anlatıları insanoğlunun doğal eşitliğini teyit eden bu iki prensip ile tutarlıdır. Bunlar egemenliğin siyasi eşitliğini devletinkinden ayırt ederler ve sosyal ve ekonomik eşitliklerde dini öğretiler sadece demokratik sistemlerdeki popüler eşitliği teyit etmez ayrıca toplumdan ve devletten daha fazla sorumluluk beklerler.

Anahtar Kelimeler: Kuran'ın Siyasi Adaleti, Siyasi Eşitlik, Geleneklerin Perspektifleri

1. Introduction

The most authoritative source from which Muslims adopt their political principles is the Qur'an scripture. The Sunnah, following the Qur'an is the Prophet's words except those inspired by God, is known as the 'Hadith' or the Sunnah of the Prophet (Khadduri, 2016: 22). Khadduri has rightly pointed out that in the Qur'an and Sunnah, after the existence of the Almighty God, no religious and ethical principles have been emphasized to the extent of the principles of truth, equality, and moderation; it is firstly, because of the inherent value of mentioned principles; secondly, more of a reaction to the pre-Islamic social order, which did not pay any attention to justice or, in other words, paid less attention to it (Khadduri, 2016: 33). The Shi'a scholars agree that the Sunnah of the infallibles (twelve Imams) is identical to that of the Prophet at the level of explanation of the main and subordinate religious teachings.

A fair or oppressive social order in every economic-political system is the consequence of what and how of both wealth and power. In the history of social life of human beings, two phenomena including wealth and power have always played a key role in either the felicity or plight of both societies and human beings, having two diverse positive and negative sides. The Qur'an, as the book of guidance for man for achieving comprehensive worldly and afterlife elation has paid attention to both of these diverse sides, demonstrating the right pathway to follow, from critical and normative perspectives. The Wealth of Qaroon and the power of Pharaoh are both symbols of the undesirable sides of two mentioned phenomena explained in the Qur'an. In this regard, an ideal condition is the one in which the distribution of wealth (charity), the establishment and distribution of power (allegiance and council), the maximum contribution of each man in mentioned issues (the general social enjoyment of wealth and power, goodwill in the community and politics), and finally assigning the power to the right

holders of it would take place.³ Consequently, similar to the Holy Qur'an, the Sunnah of the infallible Imams has explained the normative dichotomy of wealth and power.

Political justice is primarily related to political institutions, as economic-social justice is primarily related to both economic and social institutions.⁴ Hence, in relation to individuals, political justice can be proposed in such a way that "what rights humans as members of society have" (Khadduri, 2016: 15);⁵ it is because political justice would ultimately lead a large majority of individuals to enjoy political rights. It would have a positive impact on people's enjoyment of both the benefits and the results of a political life. Similarly, in the shadow of political justice, political oppression would be minimized with the result that the number of oppressors and political oppression would be reduced. Moreover, when the distribution of economic benefits and the provision of performing minimal level of social services are discussed in the context of political justice, it is only viewed as the non-political necessary foundations for achieving political justice. In other words, it is not a matter of pure interests, but the interests of citizenship is at issue (Pettit, 2004: 150-69).

Considering justice as a rationale behind the right wealth and power, and injustice as a rationale behind the wrong power and wealth, this study seeks to find the Qur'an's criteria for a just political power (legitimate) and an oppressive political power (illegitimate) with some certain assumptions that will now be pointed out. Coordination of religion and wisdom,⁶ attributing a part of the secular-religious orders to the experiences of social historical justice, considering a collection of Divine-religious orders of The Quran and hadith as a set of raw materials for reasoning through religion (*Ejtehad*), and finally the feasibility of proposing the

³ Verses in The Quran about the desirable situation: chapter 2, verse 3; chapter 48, verse 7; chapter 3, verse 59; chapter 5, verse 2, chapter 16, verse 90; chapter 9, verse 71; chapter 4, verse 58.

⁴ Mohammad Taghi Karimi has tried to criticize Western perspectives, including Rawls's theory of justice, in an article entitled "Darāmedi Bar Shākheshāye Edālate Seyāsi Dar Olgooye Eslāmi-Iraneye Pishraft" in an effort to bring political justice in line with individuals and their behavior He addresses private and public life. He has unintentionally mixed theological and jurisprudential debates with sociological discussions and political science. References: Karimi, Mohammad Taghi; (2012), *Darāmedi Bar Shākheshāye Edālate Seyāsi Dar Olgooye Eslāmi-Iraneye Pishraft Dāneshe Syāsi*. N: 4, 25-44.

⁵ The direct proposal of social justice on the social level is in line with God's logic; Allameh Tabatabai has mentioned to the verse 20 of chapter 3, arrested that according to this verse and many other verses, the laws and the laws of Islam are generally addressed to the community. He has even returned the individual jurisprudential argumentation sentences indirectly to the society. References: Tabatabai, Mohammad Hossein; (1992), *Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran*. Qom: The Ismaeli, 121-31

⁶ Dividing divine commandments, there are two divisions of Secular-Religious Orders and Devine-Religious Orders. Part of the Secular-Religious Orders is the guidance of man to the pre-legitimization doctrines obtained by man's inventive or experimental manifestation, while the Devine-Religious Orders are divine schemes that before Devine obligation, man could not able to realize them.

political justice following the duty-oriented ethics as it is proposed following product-oriented pragmatics (Safi, 2010; Eslami, 2008: 34-35) are the most influential assumptions of the present study. According to the broad arena of political justice issues, after defining political justice, the current study will focus only on the components involved in political equality.

2. Political Justice

Due to the fact that politics is a historical-social matter with changeable aspects, political justice may not be defined once and for all. Hence, from the historical point of view, the definition of justice in the past is substantially difference from its modern definition; while being interconnected. The definition of justice has a considerable evolution from Plato and Aristotle of antiquity up to John Rawls of the modern history. Justice has always been considered with various definitions in the classical period of ancient Greece, the middle ages, renaissance, enlightenment era, modernity, and postmodernism (Haghighat, 1996). Therefore, there is no alternative but to consider justice as a permanent issue, based on time and place. In this regard, our issue is that justice in terms of the religious view in its last universally admissible definition should be revisited, so that it is feasible to apply in practice to religious framework.

3. Democracy, New Standard for a Legitimate Government

Nowadays, the most complete political justification theory of a legitimate state⁷ is democracy. There obviously has been a long history of folk religion, but this political idea has undergone an important transformation in the period of modernity through Rousseau argumentations⁸ and consequently the new meaning of it has been formed. In this view, democracy is linked with the general will of the social contract. In a democratic system, the legitimacy of the government stems from the fact that people play an essential role in building governments whose fate in society depends on the decisions of those governments, as well as in the replacement of governments. It is argued that albeit democracy is considered to be contrary to finding the truth and individual rights, but is superior to any other kinds of assertion

---

⁷ Legitimacy in political Science has two aspects including sociological and philosophical approaches. In the religious tradition, legitimacy is related to the legality of the state, a religious government is justified by the principles of the religion. On the other hand, within the religious approach, both politicians and scholars have often substituted justice and legitimacy. Refer to: (Khadduri, 2014, 24-25)

⁸ The French philosopher Jean-Jacques Rousseau is the first theorist focused on the issue of political rights, and has distinguished between legitimate and illegitimate governments through a social agreement based on the public wills. Refer to: (Jean-Jacques Rousseau: 1965)

for the assurance of the veracity of political claims in the public domain, and in protecting the rights of individuals. (Shapiro, 18-19).

Therefore, almost all governments of all ideological spheres in all parts of the world are trying to put themselves under the grip of democracy, which identifies the key role of democracy as political legitimacy. Today, there is no governor (liberal, conservative, meritocratic or egalitarian, monoculture or multicultural, nationalist or cosmopolitan, [a secular leader or religious one]) define itself outside the scope of democracy, although in practice it avoids democracy, or protests against a particular type of it, or attacks the existing democracy (Shapiro, 203-204).

4. Principles of Democracy

In today's sense, democracy involves three basic principles of equality, liberty and the majority rule. The current study deals only with the first element, equality. Some scholars believe that the origin of equality has been taken from Christianity which regards equal the souls of all human beings; some scholars refer its origin to the philosophy of Aristotle (the equal rationality of all human beings), or Rousseau (the natural liberal birth of all human beings) or Descartes (equality of all persons in the logic or dialectics). The result of mentioned philosophical principles in the political dimension in the eighteenth century in France was that, as humans are logically equal, they have the equal right to rule over their affairs. In order to overcome the kind of environment which makes people unequal, they emphasized general education to preserve this equality (Jahanbakhsh, 2002: 10-9). James Bryce believes political equality is the condition in which all citizens have equal parts in the administration of their society, and are treated equally to qualify for political positions. Besides, he considers other issues following the political equality including age, education, and lack of any criminal record (Shapiro, 11). Many scholars consider political equality as the right to vote equally, not the equal decision-making right, which is not practically feasible and is granted only to specific individuals. Some interpreted equality as the majority rule, in which the feasibility of each individual's influence is regarded to the extent of his participation in elections. Anthony McGan has separated the concept of 'equality in voting' from that of 'equality in decision making', and analyzed each term independently. In the first sense, he regards equality as proportionality and the second concept as majority rule (Anthony McGan, 2006: 35 and 60). Numerous theorists have argued that political equality requires relative equality in income, wealth, and social status. (McGan, 11-12). Moreover, the general belief is that equality is the achievement of liberty,

which is itself another principle of democracy (McGan, 12). In order to adapt the equality to the Qur'anic-narrative teachings, we will first propose two theological and jurisprudential frames in order to come up with a discussion framework.

5. Guiding Principles

Before beginning to talk about the Qur'anic arguments and evaluating the equality principle, we will take the two theological and jurisprudential guiding principles as our appropriate theoretical framework:

Principle of Permissibility (*Ibaha*): The author has explained this principle in several writings in the forms of essays and books; thus, there is no need to raise it again. Here are the main claims of mentioned principle. Principle of Permissibility is a pre-jurisprudence principle which has been of interest to both classic (Sheikh Mufid, Sheikh Saduq, Sayed Morteza and Sheikh Tousi) and modern (Imam Khomeini) Shi'ism scholars on different occasions. This principle is a general rule against the principle of initial prohibition that many classic and modern Mu'tazila have tended to adopt. According to the principle of permissibility, it is claimed that as God has created human beings and granted them free will, human beings are free regarding religious laws, which is 'lack of duty'. In other words, at the first stage of divine legislation, which is a Preserved Tablet God, i.e. the Book of Allah's Recorded Knowledge, has specified all affairs in the divine legislation besides the incipient fate and legislated for free will not for duty. In contrast, Mu'tazila scholars, who believe in the authenticity of initial prohibition, claim that God created human beings liable and responsible for any creature and phenomenon, and that is no mankind is free from pre-determined duties.

Believing human's life is free of pre-determined divine duties in any dimension as a general principle of divine legislation, one can argue that different religious rules including Islamic ones are exceptions to the original principle of 'lack of duty'. In other words, the five-obligated-decrees (necessity, sanctity, recommendation or *Istihbab*, hatred or *kirahat* and permissibility) and all other religious orders (like validity (*heli'at*), ritually unclean (*najis*), possession, slaveholding, etc.) do not seek to constrain free social-historical expression of the will of mankind in different individual and social realms, but are merely as specific principles of guidance that, in addition to incipient gifts such as reason, emotion, affection, instinct, nature, etc. that internally guide human beings to choose the best, guide human beings

externally in order to have superior choices for both their individual and social life with all internal and incipient, and external and legislative potentials.

The most significant consequence of the *Ibaha* principle is that in a religious system, the regulation of individual and social life and the optimal planning for the management of society will only be legitimate with the will of its people. According to the divine will, through the aim of a better life, human beings are able to achieve any of subsequent mandatory commitments and agreements continuously; determine any details of their social life through their collective will. No mandatory rules would be formed unless the people of a community already consented or at least agreed on the overall mechanism of that rule. Within this point of view, the concept that "God is the exclusive lawmaker" is the same issue which asserts that God has freed human beings for the way of managing their historical and social life, at the level of their fate. Moreover, being the exclusive lawmaker is in line with sending of profits and their religious laws. Compared to original law of the 'lack of duty', these sets of religious laws are the only exceptions to the general principle of 'lack of duty'.

According to the current perspective, to the extent to which the rules of a political society are attributable to the will of its people, are as well consistent with the will of God; to the extent to which the previous consent of the people eliminated in such rules, such rules would be equally far from divine will. The only exception is that the free will of the people in construction of rules of a political life shall not be in conflict with secondary divine disciplines in this field.⁹ In the reasoning field based on this rule, a collection of rational and narrative reasons are considered by Shiite scholars. Accordingly, justification of this rule through the Qur'an verse of creation (all creatures are created for the sake of human beings), the narrative of validity (*heli'at*), and absolute nature of all creatures is recognized among Islamic scholars.¹⁰

Principle of Non-Wilaya: Regarding Shiite jurisprudence, the two basic principles of "Non-wilaya" and "Wilaya" are simultaneously considered by jurisprudents. Principle of non-guardianship (*Non-wilaya*) explains that no one has the right to dominate the other, even as an

---

⁹ The author has followed this discussion in details in several papers including: Shafiee, Mahmoud; (2012), *Jāmeae Shenāseye Seyāseye Iran: Mobtani Bar Koneshe Ertebāti*. Tehran: Imam Sadiq University. In the first chapter of this book, the Communication Theory is described. In order to rebuild the theory in the second chapter, a series of religious discussions has been considered.

¹⁰ Here are some of the most significant verses and narrations. The verses are as follows: chapter 2, verse 29; chapter 45, verse 13; the narrations are as follows: 313 ص، ج5، الكافي، الكليني، الكافي، ج5، ص313 (و كل شيء لك حلال حتى تعلم انه حرام بعينه) الكليني، الكافي، ج5، ص313 (كل شيء مطلق حتى يرد فيه نهى) (الشيخ الصدوق، الفقيه، باب وصف الصلاة، ص317)

instance of guardianship; human beings are created independently. In practice, God calls human beings as self-governing, thus they are able to manage both their individual and social life in any dimensions of their own will. Particular guardianships such as that of father on the child, that of a man on his wife, that of lord on the servant, and any other religious guardianships are exceptions to the rule of *Non-wilaya*. The exclusion of these cases is not absolute. It is to say, even in cases of legislating *Wilaya*, the *wilaya* is limited in quantitative terms to certain boundaries expressed in the religious laws; from a qualitative point of view, the *wilaya* in the same limited cases shall be effected so that leads an individual (who is under another's guardianship) to be neither weak nor disabled, but to make him able and independent so that he will not be under any other guardianship. Hence, from an Islamic political point of view, *Wilaya* is to be minimized, rather than maximized. Consequently, the more limited a government is regarding the power, the more in line it is with the principle of the *Non-wilaya* principle, and the more expanding the power of the government, the more it will violate the principle of *Non-wilaya*; if there is no specific defensible law, it is an illegitimate and non-religious *Wilaya*. In qualitative terms, the government is legitimate so long as contributes to the growth and independence of its citizens, whereas it is illegitimate as long as it contributes to their citizens' disability and lack of socio-political development.

According to the principle of *Non-wilaya*, within the public domain, each and every individual has the highest participation; on the other hand, within the private domain, individuals are free from interference of others in the management of their private life. In a *Non-wilaya* system, that there is public administration domination over the whole society on one hand and individuals' management of their own lives on other is the other side of the coin. Therefore, as long as the political ruler and government are under the social supervision of the Islamic citizens, that is, the distribution of power (not the accumulation of powers) is fulfilled, the *non-wilaya* principle will be more likely to achieve. In short, *Non-wilaya* is the condition in which the government is limited, there is no concentration of political power, there is public participation in the public domain, there is control over the ruling system and political power by people, and there is a wide scope of private sectors as well as individual and collective self-regulation in this area.

Relying on two fundamental principles including the universality of the social and political life, and ensuing universal guarantee of socio-political governance; in accordance with the principles of democratic systems (equality, liberty and the majority rule, among which in

this article only equality is considered) current research deals with raising political justice in the framework of the Qur'anic-narrative teachings.

6. Equality and the Qur'anic-Narrative Teachings

As mentioned before, equality in democratic systems is remarkable in three phases including foundations, direct political results and indirect economic and social consequences. At the first level, democracy refers to the equality of human beings in possessing God's spirit, and in reasoning as well as birth free from domination. At the level of direct political results, the concept of equality was defined as the people's equal right in self-governing, equality in political participation, equality in the qualification of individuals to obtain political positions (while considering a number of constraints such as age, education, and lack of criminal record), and equal suffrage (not equal in political decisions that are practically impossible).¹¹ At the level of indirect economic and social consequences, some scholars believe that political equality requires relative equality of individuals in income, wealth, and social status. We may consider the three above-mentioned issues, in the framework of the Qur'an.

6. 1. Political Equity Principles from a Qur'anic-Narrative Viewpoint

The inherent equality of human beings in creation, the internal and external blessings of reasoning, feeling, and discretion are indisputable religious principles which have been proved by many of the Qur'an verses and narratives. Equal respect for all human beings (Shokani, 1993: 290), their being addressed by God equally (Makarem Shirazi, 1995: 300), their being equally created with both their negative and positive attributes either internal or external, simultaneous inclusion of the Qur'anic concept of 'soul' for both men and women (Taleqani, 1982:15), and the implication of this verse on the unity of each individual in the real human world (Tabatabai, 1992: 134), as well as its implications for the social unity of mankind (Makarim Shirazi, 1995: 245), and the equal persuasion of all human beings for reasoning¹² are only a small part of the divine teachings about primary equality of all human beings.

---

¹¹ The author, in a detailed article, focuses on the dimensions of this principle and its relationship with the principle of *Wilaya*; presented at the conference of the *Hokoamate Alawi* in the year 2013, held at the Mofid University. Numerous jurists and theologians have added various rational and transactional arguments to it including verses and narrations. Some of mentioned arguments are as follows: chapter 33, verse 6; chapter 2, verse 30; chapter 33, verse 72; The famous narration in this case is: لا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَ قَدْ جَعَلَكَ اللهُ حُرًّا

¹² For example, the following verses, about four claims made in this paragraph, are remarkable: chapter 13, verse 70; chapter 15, verse 26; chapter 16, verse 4; chapter 23, verse 12; chapter 55, verse 14; chapter 70, verse 19;

The inherent equality of human beings is considered in infallibles' teachings, expanded in various ways. Similar to the Qur'an, inherent equality is in the social teachings of infallibles' (Al-Harani, 1983: 34-27). In a hadith of the Prophet which referencing origin of all the human beings to only one God, the father of the unit, and the first element of the earth, he denied any discrimination in the human existential (Al-Harani, 34) in the same source, the message has been given to the audience to be sent to all the absentees¹³. The well-known prophet of Islam also mentioned the same theme in *Am Al-Fath* (Al-Harani). The book 'introduction to the Islamic Human Rights', authored by Mohammad Ali Hallo, has mentioned the above hadith (<https://fa.wikisource.org/wiki/>), basing Islamic human rights on the fundamental of Islamic equality.¹⁴ Elsewhere, the Prophet Muhammad resembles human beings to comb's jags (Nuri, 1986: 340; Ibn-e-Babawayh, 1983:379). Imam Ali referenced the nature of human beings to their equality in spirit, intellect, religion, and dignity.¹⁵ Moreover, in his letter to Malik al-Ashtar, he explicitly declared the entire human homology in the essence of creation and that homology is the basis of the denial of any violence outside the rational procedure of the ruler of an Islamic society (Nahj al-Balaghah, Letter 53).

In the following, while justifying the principle of *non-wilaya*, Shiite scholars consider the issue of inequality including of equality of servants in servitude, equality of human beings in the principle of creation and humanity, lack of preferring one individual over another, and natural creation of individuals in a free and independent way etc. (Shafiee, 2013). In fact, according to principle of creation and what God has mentioned in the word of revelation, that is a kind of propelling for human beings in order to gain natural understanding of mankind condition, religion and philosophy are in harmony. In the next part, this research tries to shed light on the consequences of fundamental equality in the political arena.

---

chapter 76, verse 2; chapter 95, verse 4; chapter 96, verse 2; chapter 32, verse 7; chapter 4, verse 28; chapter 21, verse 37; chapter 36, verse 77; chapter 4, verse 1; chapter 40, verse 67.

¹³ The hadiths are as follows: "ان اكرمكم عندالله اتقاكم" و ليس بعربي ايها الناس ان ربكم واحد و ان اباكم واحد كلکم لادم و ادم من تراب "ان اكرمكم عندالله اتقاكم" و ليس بعربي ايها الناس انکم من ادم و ادم من طين الا و ان خيرکم عند الله & على عجمي فضل الا بالتقوى الا هل بلغت؟ قالوا نعم. قال: فالبليغ الشاهد الغائب. و اكرمكم عليه اتقاكم. الا ان العربيه ليست باب والد و لكنها لسان ناطق فمن قصر به عمله لم يبلغ حسبه

¹⁴ Among the first article of the Charter that says: All human beings are born free and equal in dignity and rights. They all have the gift of reason and conscience, and everyone must behave towards each other, like brother and sister. The Prophet in the Declaration of Conquest of Mecca, regarding the equality of all human beings asserted: "انَّ النَّاسَ مِنْ عَهْدِ آدَمَ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا مِثْلُ أُسْنَانِ الْمِشْطِ لَا فَضْلَ لِلْعَرَبِيِّ عَلَى الْعَجَمِيِّ وَ لَا لِلْأَحْمَرِ عَلَى الْأَسْوَدِ إِلَّا بِالتَّقْوَى". There are 34 articles in this charter, all relating to the legal equality of human beings in various areas of social life, and the basis of these rights is the recognition of the equality of human beings from a religious perspective.

¹⁵ "صل الانسان ليه و عقله و دينه و مروته يجعل نفسه و الايام دول و الناس الى آدم شرع سواء" (بحار الأنوار الجامعة، ج1، ص 83)

6. 2. Political Equality in the Quran and Islamic Narratives

It was pointed out that direct result of the equality principles is the attempt to achieve equality in political arena. Political equality involves the rule of individuals, political participation, equal suffrage, and equality in competency -considering specific conditions- in order to gain political status. Due to mentioned explanations, authenticity of the *non-wilaya* principle is a sign of not only political autonomy but political participation. The authenticity of the *non-wilaya* principle may also be used to justify a universal equality for post-political agreements, as well as to determine the general rules at the scope of politics and government. In this regard, it can be argued that these two guidance principles are generally in line with the doctrines of political equality. Considering such an assumption, how to prove, reject, modify, correct, or verify above claims from the perspective of the Qur'an and narratives is explored in the following.

The verse of caliphate¹⁶ is the most influential reference for the equality of human beings in political life. Allameh Tabatabai explains the sons of Prophet Adam associated with him in the caliphate of God on earth; it does not exclusively belong to him (Tabatabai, 1992: 116). In this regard, three other verses¹⁷ explicitly confirm the concept of public caliphate.

Allameh Sadro al-Mutawla'in also publicized the caliphate and believed that mankind has been placed on the earth for being God's caliphate, he has a detailed discussion of the reason of superiority of people on angles, ultimately in this regard he addresses the aim of mankind, that is to be connecting to God, he clarified the illusion that man was preferred over angles for his apparent appearance or substance (Sadr-ol-Mote'allehin:313-299). Maraghi believes that God's caliphate is the successor of God in order to perform God's commandments among people; consequently it is asserted that mankind is the successor of God (Maraghi: 80; Zahiri, 1997: 127). In the interpretation of mentioned issue, this verse is related to the leadership, command, and human's caliphate on the earth. That God has put all the blessings on the earth to man, it turns out that such a creature has wisdom and intelligence, perception and talent (Mālik Shirazi, 1995: 171-2). In this regard, with the verse based on the content of a hadith,

وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً قَالُوْا اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّيْۤ اَعْلَمُ
مَا لَا تَعْلَمُوْنَ

Chapter 2, verse 30.

14 وَ يَجْعَلْكُمْ خُلَفَآءَ الْاَرْضِ النَّمْلِ/62. اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوْحٍ الْاَعْرَافِ/69، وَ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَآئِفَ فِي الْاَرْضِ يُوْنُسَ
Chapter 10, verse 14; chapter 7, verse 69; chapter 27, verse 62.

caliphate belongs to the mankind, not intended to a particular person (Tabari, 1993: 157). Although Sunni community consider this verse as the irrevocable reason of establishment of a caliph, it is not obligatory for some of the Mu'tazila to regard the caliphate; they consider community as qualified enough in order to be governed through *wilaya* laws (Zahili, 30-129). Elhami, one of the contemporary of the Qur'an scholars, explains the most significant political aspect of this verse, in line with the principle of *non-wilaya*, as follows:

"In this verse, God grants mankind sovereignty, so that they are the ruler of their own destiny, nobody has any kind of domination over anyone else. According to this verdict, nobody has the right of any other's *wilaya* in the Islamic society; the principle asserts the *non-wilaya* of individuals against each other. This principle denies the authority (domination) of each person on another. One of the significant effects of mentioned principle is lack of authority of the people in a community on one another, except in specific cases where there is a clear and definite reason for the *wilaya*. According to advice of the jurists and Islamic juristic people, in every case in which there is doubt about the nature of the *wilaya* or its boundaries, only the minimum certainty of *wilaya* should be taken into consideration" (Elhami, 1979: 30).

Elhami analyzes the trusteeship verse¹⁸ in order to perform a confirmation of his views. He states: "Most of the Qur'an's addresses are to the masses of the people and the believers." Such statements and other related issues also indicate that the caliphate was given to a human type; everyone, as the trustee of God and his caliph, are to participate in representative sovereignty"(Elhami, 1979).

Through combination of two symmetrical principles of individuality and society, it can be argued that "nobody has the right of domination over the others', in the Islamic society; it is not feasible to maintain a system without forming a government". Thus, it can be concluded that the domination of any individual or group of people shall be made on their own will and they shall choose the government; it is because the government inherently belongs to God for the purpose of establishing justice and executing judgments. Therefore, the people are to set up a government in their own will in order to carry out their duties. Moreover, two famous hadith¹⁹ of the Islam Prophet related to the mutual responsibility of the public and the need to focus on the Muslims' affairs confirm the over mentioned issue. In order to supervise each other and be

¹⁸ "انا عرضنا الامانه على السموات و الارض و الجبال فابيين ان يحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان" (احزاب/72) Chapter 33, verse 72.

¹⁹ "كلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتہ" "من اصبح و لم یهتم بامور المسلمین فلیس بمسلم"

responsible for others, Muslims shall have the authority to establish or govern the state. Therefore, in an Islamic society, the government may not base on force and power, but on the basis of the powers that people of the community have given to their responsible government. In the same manner, Imam Ali, in one of his speeches recognizes the only legitimate government as the one which is established based on the will of the nation; it is because God is always with the congregation²⁰. He added “you are the treasurers of the people²¹ and the representative of the nation.” Based on the viewpoint of the public political caliphate, it is clear that if the result of the equality of human beings in creation is equal to the political right, then from Shi'a point of view, how *Imamah* (a Shi'a doctrine) in the period of presence, and Guardianship of the Islamic Jurist in the period of absenteeism is explainable. In this regard, it is advised to separate the two categories of sovereignty and governance and perform an independent analysis of each one.

7. Sovereignty's Right versus Government's Right

In the realm of governance, there are two types of rights belonging to two separate groups. Governance is a social phenomenon that derives from the special relationship between citizens in a community. The nature of this connection is related to claiming the possession of property and life. While ruling, the ruler seizes possessions and lives. Based on a Qur'an verse that asserts “everything on earth is created for you”²² and other verses, the ownership of public good belongs to the public. While the public property (that is an external matter) belongs to them, their lives will be preferred to be in their own possession. As government is to rule the property and lives of the society; therefore, based on the definite rule of reason and religion, it is not permissible to seize an individual's property without his consent. Thus, in the issue of governance, the first right belongs to those who are supposed to be ruled. The concept of right in this sense is to own something due to ownership of that thing. People are the rightful owner of both their own life and property. The right of people on their own life and property is established both before the enactment of the government and after the enactment of it. Obviously, before the enactment of the government, such a right exists in the social domain potentially without use; after enactment of the government this right exploits actually.

---

²⁰ الزموا السواد الاعظم فان يد الله مع الجماعة. (شريف الرضى، 1414، 31)

²¹ فانكم خزان الرعيه و وكلاء الامه

²² و خلق لكم ما فى الارض جميعا

There is another right related to the ruler's merit for governance, social commitment, including the purposeful, rational, human, and legitimate capture of dignity and property. It is not an ordinary duty. To fulfill such position, an individual shall have both physical and mental adequate capability²³ in order to perform political management of a society; as well as mastering the principles of customary and religious legitimate laws. Imam Ali has interpreted two mentioned characteristics as the two conditions of power and knowledge of a ruler. In this regard, it can be asserted that the governance belongs to the qualified politicians and they have such a right. In this sense, the concept of right equals to the ability to perform a particular act that derives from both inherent and acquired skills, and also requires a collection of political, customary, and religious information. A qualified person has such a right both before and after the governance enactment. Prior to the governance enactment, his qualifications does not work and he neither is beneficial for himself nor for the others; while after the governance enactment, this competent person performs his actual skills, while others, in proportion to his skill in governing, would be benefited.

For example, overlapping the two different types of ruling rights is similar to the condition of having and driving a shared bus. Consider that a group of people share the ownership of a bus, on the other hand, only one person or certain people are qualified to drive it; thus, there would be two different kind of rights. The former is the right of the owners of the bus which is due to their possession; therefore, the authority to seize it, is due to their own will. While the driver's right is due to his skill, competence, and ability to drive; thus, the leadership of the bus belongs to the driver's right; obviously, others who lack such ability do not have such a right. Logically, such a situation is only feasible through the agreement of both parties. Consequently, both sides will be able to benefit from their rights in practice. In such a situation, the occupancy and leadership of the driver would be illegitimate without the consent of the owners, as the leadership by the owner(s) of the bus may result in the risk of destruction. Thus, ownership does not lead to qualification.

Regarding over explanations, the correct analysis of the nature of governance requires separation of the two types of rights, namely sovereignty and the right to rule both before and after the governance enactment. In the realm of the governance, sovereignty belongs to people, as it belongs to the rule of life and property which is belonging to its people; in contrast, the government belongs to those who are adequately qualified and deserve to rule. They are the

---

.....ان احق الناس بهذا الامر اقراهم عليه و اعلمهم بامر الله فيه .....(ابن ابى الحديد، 1404، ج9، 328-29)²³

ones superior to others in terms of physical, spiritual, and knowledge of the politic and religious laws. From Shi'a perspective, such people are the infallibles in the period of their attendance, and qualified religious scholars (Sharia scholars) in the absenteeism period.

Therefore, the appointment of infallibles for the governance during the time of their attendance; and the appointment of qualified jurists in order to rule the government during the period of absenteeism, do not take the peoples' right of rule at both two stages of before and after the governance enactment. Accordingly, it can be argued that political equality is one of the most significant Shiite underlying political theories of *Imamate* and *wilaya*, of which the practical result is that without the consent of the people (on the basis of discretion, not coercion), the government does not have religious legitimacy.²⁴

Two Quranic concepts including allegiance (in the political terms, not in any different kinds of allegiance), and consultation (in the political arena, not in other areas of life) are in line with the over mentioned theory. The former represents the freedom to express each individual's consent for establishment of the government; the latter expresses the right of continuous participation of people in the area of performing every-day political decision-orientations (not political decision-making).

"According to meaning of the concept of "allegiance", it can be considered that through the agreement and satisfaction of both sides, as people swear allegiance to the ruler, it can act as a means in order to establish a legitimate government. Similarly, the Arab tribes used to be gathered when they needed a qualified ruler to maintain their tribal system and defend it against their enemies. Terms and conditions used to be primarily discussed, after satisfaction of the parties to the content of the agreement; they used to shake hand as a sign of allegiance"(Montazeri, 1984: 523).

Regarding the status of the allegiance as a necessity for legitimization of a religious government, Imam Khomeini asserted that without the will of the majority of a society, peoples' affairs shall not be ruled out; he added that political allegiance at the Early Islam was carried out, with the same purpose. In response to a question on the qualifications of the Guardianship of an Islamic Jurist, he stated as follows:

---

²⁴ This distinction is also explicitly outlined in Article 56 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran.

“*Wilaya* can have diverse forms; thus, being accountable to the Muslims’ affairs (*Tawallâ*) and formation of a government depends on the votes of the majority of the Muslims. This issue has also noted at the Early Islam, and has performed through swearing allegiance to the Muslims’ ruler” (Imam Khomeini, 1998: 459)²⁵. Imam Khomeini distinguished between the two concepts of *Tawalli* (governance in progress) and *wilaya* (qualification for governance), like the distinction between ruler and government. Therefore, the status of a legitimate religious ruling system, considering the fact that it is not only theoretical but practical, may not be achieved only through analyzing both the *tawalli* and *wilaya*. A legitimate religious ruling system would be achieved through both legitimate *tawalli* and legitimate *wilaya*. Legitimate *wilaya* performed through the political leadership of religious and customary qualified individuals; legitimate *tawalli* achieved through the people’s consent in order to establishment of the government.

According to the triple consultation (*shura*) verses²⁶, governance is one of the social phenomena that establish common rights, according to which every citizen is equally entitled to be given the opportunity to formulate daily political decisions through any feasible and appropriate manner. In a more precise view, any decision is the outcome of the will of the public through feasible ways and socio-historical capacities.; accordingly, the rulers have the duty not only in such a process, but also provide its long-term and short-term backgrounds; establish bilateral political condition in the Islamic society in a long time period. The consultation (*shura*) verse preferred a government based on the people’s will over a single-minded one.²⁷

Besides over mentioned verses of allegiance and consultation, a set of narratives are also in line with the distinction between *tawalli* and *wilaya*. One of the narratives pertained to Islam’s Prophet about *tawalli* and *wilaya*, appointed the *wilaya* to Imam Ali and the *tawalli* to

---

²⁵ Such separation in the modern political thought is also exists in various forms. In a new political philosophy, in some respects, sovereignty belongs to people and the rule derives from the rule of the people. Hossein Bashirieh R. (2007). Political Knowledge Training. Tehran: Contemporary View, 29-28. The difference between a modern political thought and a religious political thought is due to the independent analysis or dependence of the state. In the modern thought, the essence of the state comes from sovereignty, while in the religious thought of a state independent of sovereignty, albeit interconnected, it has an independent nature, and sovereignty is different from the right of the state. The other difference between the modern political thought and the religious political thought is that the rulers of the government should have the right to be elected, without which people, their rule is not legitimate.

²⁶ فيما رحمه من الله لنت و لو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك فاعف عنهم و استغفر لهم و شاورهم في الامر فاذا عزمت فتوكل على الله ان الله يحب المتوكلين. آل عمران/ 159 و نیز آیات شورا/ 38 و بقره/ 233 Chapter 2, verse 233; chapter 2, verse 38; chapter 3, verse 159.

²⁷ The author has explained the Responsibilities of the Democratic Government Regarding Political Participation of People from the Perspective of the Qur’an *Olome Seyāsi* N: 66.

the people: "O, son of Abu Talib: You deserve to rule my people. So if the people elected you for the government, with the consent of the soul and agreed to you with consent, then take their political affairs; and if they disagreed about electing you, then leave them in their own situation."²⁸ Accordingly, it can be concluded that Imam Ali deserves of the wilaya for the Muslim, but this merit shall be carried out through the people's election in order to be legitimate. While people do not take any action in this regard, a qualified person, even Imam Ali, shall not rule them without their will. Imam Ali, who has undoubtedly a divine elected ruler of the Muslim, has made serious statements of which the correct interpretations require separating *tawalli* from *wilaya*, in line with the practical interpretation of the Prophet's narrative.

Regarding the authority of the government after allegiance Imam Ali asserted: "O, I swear to the God who broke the seed and created the living beings; if there were not a large presence of adherents with me, and the divine fate would prove to me by the help of comrades, and that God forbade the scientists not to keep silent about the oppressors' over-eating and oppressed' hunger, I would have left the kingdom and caliphate, and then they would have saw that this world was with worthless than a goat's snivel"²⁹ (Mousavi Jazayeri, 2015: 59). In this statement, he has appointed the external incumbency of the governance to the presence of the people.

Moreover, at the time of the people's allegiance, he made a speech in the mosque, in which he explicitly recognized the right to rule from the people, and asserted that any formation of the government shall be depended on their own will: "O people, this government is related to you, It's yours, and nobody has any right to it unless you choose him for government. We were separated somewhere yesterday, while I felt abomination of ruling you, but you, after all, insist me to rule the government."³⁰ Elsewhere he declared: "People swore allegiance to me without neither reluctance nor coercion, but satisfaction and will."³¹ Accordingly, it could be

²⁸ "يا بن ابى طالب؛ لك ولاء امتى فان ولو ك فى عافيه واجمعوا عليك بالرضا فقم بامرهم و ان اختلفوا عليك فدعهم و ما هم فيه" (ابن طاروس، 1375، 9-248)

²⁹ "اما الذى فلق الحبة و برأ النسمة، لولا حضور الحاضر و قيام الحجة بوجود الناصر و ما اخذ الله على العلماء ان لا يقاروا على كظة ظالم ولا سغب مظلوم لألقيت حبلىها غاربها و لسقيت آخرها بكاس اولها و لألفيتم دنياكم هذه ازهد عندى من عطسة عنز" نهج البلاغة خطبه 3

³⁰ "ايها الناس ان هذا امركم ليست لأحد فيه حق الا من امرتم و قد افترقنا بالامس على امر و كنت كارها لامركم فايبتم الا ان اكون عليكم" (مجلسى، 1403، ج 32، 8)

³¹ "بايعنى الناس غير مستكرهين و لامجبرين بل طائعين" نهج البلاغة، نامه 1

claimed that in a religious system, political assurance can still be formally defended. A numerous democratic scholars believe that political equality would not be feasible practically without the relative equality in other scopes of life, especially in the social and economic scopes. Therefore, political equality requires relative economic and social equality which is to be discussed in the following.

8. The Socio-economic Requirements of Political Equality: The Quran and Narrations

The third issue of equality, is the one without which political equality is problematic in practice. As noted above, many believed that political equality requires relative equality of individuals in income, wealth, and social status. As a consequence of this doctrine, the formation of welfare states in various western and eastern countries in order to help various social groups to have equal access to minimum living standards occurred (Qāri Sayed Fātemi, 2003: 53). In a situation in which the society is both economically and socially needy, the political justice in terms of equality will not be practically feasible. From a social aspect, providing free health services, public education and access to social facilities; and from an economic aspect, having the minimum living standards in the housing, food, clothing and living appliances establish the appropriate fundamentals of a socio-economically equal state, in which political equality in terms of establishment of a state, political participation, the expansion of the private life, and monitoring the political decisions are feasible.

In this regard, various ideas may be inferred from the Qur'an and the narrations. Abundance³² and poverty have been introduced as two unfavorable heads of a spectrum in any society, each of which is in violation of the principle of economic justice and shall be prevented. (Hakimi, 2000: 22). Abundance is a Qur'anic term that is characterized by greed and monopoly of wealth in a society (Hakimi). The ultimate goal of the religion is to find the right platform for prosperity (Hakimi). Hakimi considered capitalists, luxury lovers, and aristocrats³³ as multiplicative of formation of abundance; asserted that such economic oppression is prior to political and social one (Hakimi, 22-3). In such a situation, the society faces the phenomenon of political tyranny, instead of Islamic state and Islamic ruler; thus, the role of the prophets,

---

³² One of the negative aspects of life, in line with play, adornment, and trick, introduced in Qur'an. Chapter 57, verse 20. Elsewhere, Quran has led to neglect and multiplication of people. Chapter 102, verse 1.

³³ Chapter 11, verse 116; chapter 17, verse 16; chapter 23, verse 34; chapter 34, verse 34; chapter 43, verse 23.

righteous, reformers, scholars which is a revolutionary move towards the benefits and rights of the lower class of society would be significant (Hakimi, 23). Hakimi, referred to verse 146 in chapter 3, "How many prophets who have fought many comrades in accompany" that mentioned God has notified the significance of combating against political oppressors and their accomplices (economic oppressors) to the extent of the fight (Hakimi, 24). Moses³⁴ prevention of the cultural upheaval, Haman's misleading of people and helping Pharaoh are resembles of cultural oppressor (Hakimi, 24), who fought against Pharaoh (a political apostate) and Qaroon (an economic apostate). The main point is that the unparalleled efforts of the Qur'an in order to remove poverty are due to the people's primary life requirements at its minimum level (housing, clothing and food) consequently to achieve other goals of life (Hakimi, 25).

In the monotheism religious point of view, in which all human beings considered to be the same as the family of Allah, of which the best are philanthropists³⁵; poverty of the poor is not accepted, their share is considered to be in the wealth of the rich; thus, if poverty, hunger, and homelessness remains in the society, the rich would be criminals and would be subjected to the divine punishment.³⁶ In a such religious system, the mandatory of *khums*, *zakat*, and other financial obligations are only represented the normal state of the social system, and in the comprehensive view of Islam, charity or *infaq* (an Arabic word meaning spending, disbursement simply to please God without asking for any favor or hoping for a return) regarded as a common matter, by which any poverty in the society would be eradicated. Discussion of the concept of charity in the Quran is expressed in an extensive, comprehensive, legal, and moral manner. It is neither limited to mere jurisprudential matters, nor bounded to finite certain obligations. According to the Fia³⁷ verse, the most significant socio-political objective of Islam in the field of economics is to prevent the wealth transferring only in hands of the wealthy people; to prevent depriving the poor from enjoying the state's property. One of the duties of the government is to recognize the private properties as legal and legitimate, as well as to

³⁴ Chapter 20, verses 24 & 42; chapter 79, verse 17.

³⁵ This hadith has been considered in various ways and in various sources of narrative of Imam Sadiq and quoted by the well-known prophet.

³⁶ Imam Sadiq has said that God has taken into account a portion for the poor in the estate of the wealth (Hakimi, 2001, 4, 550).

³⁷ و ما افاء الله على رسوله منهم فما اوجفتم عليه من خيل و لا ركاب و لكن الله يسلط رسله على من يشاء و الله على كل شىء قدير 6 ما افاء الله على رسوله من اهل القرى فله و للرسول و لذى القربى و اليتامى و المساكين و ابن السبيل كى لا يكون دولة بين الاغنياء منكم و ما اتاكم الرسول فخذوه و ما نهاكم عنه فانتهوا و اتقوا الله ان الله شديد العقاب. الحشر/ 6-7
Chapter 59, verses 6 & 7.

prevent concentration of wealth at the high society and consequently occurring the social gap through adopting adequate economic tricks for state-owned assets (Makarem Shirazi, 500-2).

In the description of his ruling period in Kufa, Imam Ali asserted “I had such a ruling period that in Kufa all people enjoyed the minimum standard level of living in terms of food, housing, and drinking” (Ibn Shahr Ashoub Mazandarani, 1999: 99).

It is noteworthy that in line with the principles of today's democracy and fundamentals of Islamic teachings, the provision of the government services for citizens at the economic field and consequently their empowerment for political and non-political rights has been particularly entrusted to the government from the Catholic bishops. They believe that, in addition to the duty of the society and various social groups, it is a moral must of the government, to practically go beyond the minimum standards of living, especially for vulnerable classes such as the unemployed, the poor, the disabled, and the disadvantaged in order to empower them (Us Bishops, Economic justice for all, 1986: 27). Therefore, it can be argued that not only the firm message of Islam, but the spirit of all the monotheism religions are all about political, social, and economic equality. Finally, a number of significant research results are mentioned in the following.

9. Conclusion

- 1- From a religious point of view, political politics is not a phenomenon apart from innate rational requirements. In this regard, the spirit of equality both rationally and religious stems in the inherent equality of human beings in various aspects including rational, emotional, physical, and spiritual.
- 2- From a religious point of view, political justice represents the equality in the area of human sovereignty, which is one of the dimensions of equal sovereignty in a political form. Equal sovereignty requires a legitimate government at both establishment and continuity level, based on the will of the people.
- 3- From a religious point of view, political justice does not confirm the political equality of all human beings' qualification in the scope of governance. This qualification drives from a collection of religious and customary conditions. Therefore, equality in a religious sovereignty varies with equality in a non-religious sovereignty. A non-religious sovereignty

does not include religious qualification conditions, its boundaries are determined only through both the will of the people and the rational understanding of it.

- 4- From a religious point of view, political justice confirms that political equality requires relative economic and social equality. It can be argued that the religious effort on relative economic and social equality is far beyond the minimum standards of life that are now posited in democratic systems.
- 5- From a religious point of view, political justice is more consistent with minority governments than it is with the majority ones. The smaller the realm of the government and the wider the private realm of life, the more religious justification the government will have and the closer to political justice it will get accordingly.
- 6- From a religious point of view, political justice would be achieved through general supervision of people on the state, maximum political participation in decision-making processes by giving related suggestions, further distribution of political power among political institutions, and increasing political growth of the people, rather than keeping people at the level of political poverty. There would be more religious justification to the extent to which the politics are far from single minds and come out of the common wills. Any denial of the community members of political information, leads the state away from religious political justice.
- 7- One of the governments' duties is to provide a set of economic and social services for each citizen, especially for vulnerable classes. The main goal of enjoying all of the minimum standards of living is to make people able in order to achieve their own goals. From the perspective of this research, the ultimate goal is to provide citizens sufficient physical and mental abilities in order to achieve political rights; by which, a comprehensive prosperity of the worldly and the afterlife could be achieved.

References

THE HOLY QUR'AN

THE CONSTITUTION OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

NAHJ-OL-BALAGHE

NOT MENTIONED (1993) *Al-osoalo al-setta Āshar Zeyāo al-din* Mahmudi, Va Digarān (Ed.). Qom: Dāro al-Hadith

- BASHIRIEH, Hossein (2006). *Āmouzeshe Daneshe Seyāsi (Mabāni Ilme Seyāstate Nazari Va Taesisi)*. Tehran: Negah-e-Moaser
- BERRY, Brian; Justice and Democracy: Essays for Brian Berry, edited by Keith Dowding, Robert E. Goodin and Carole Pateman (New York: Cambridge university press, first published, 2004) Philip Pettit "The common good"
- ELHĀMI, Dāvood; (1979) "Āzādi Dar Eslām" *Maktabe Islam* N:8.
- GHĀRI SAYED FATEMI, Mohammad; (2002) *Hoghoughhe Bashar Dar tārikhe mo'aser; Daftare Aval: Dar āmadi Bar Mabāhese Nazari* Tehran: Shahid Beheshti University.
- HAGHIGHAT, Sayed Sādegh; (1994) "Osole Edālate Seyāsi" *Naghd Va Nazar* N:11.
- HAKIMI, Mohammad Rezā Va Digarān; (2000) *Al-Hayāt* (vol3,4,6). (A. Aram Trans.) Tehran: Islamic Culture Publishing House
- IBNI ABI Al-Hadid, ABDO Al-Hameed (1983). *Sharhi NAhj-ol-Balaghe* (vol. 10 & 9). Ibrāhim Mohammad Abolfazl (Ed.). Qom: Ayatollah Al-Marashi al-Najafi Maktaba
- IBNI BĀBAVEIHE Qomi, ABBO Jafar Mohammad (1983) *Man-La-Yehzayar al-Fhih* (vol. 4) Qom: Jamial Modaresin
- IBNI SHOABEYE Harrani Hassan, *Tuhaf al-uqul* (1983) A. Ghaffari (Ed.).
- IBNI SHAHRASHOABE Mazandarāni (1999) *Managhibi Āli Abi Talib*(vol. 4, 2). Qom: Jamial Modaresin
- IBNI TAVOUS, Ali; (1995) *Kashf Almohjah Lisamarah Almohjah*. M. Hassoun (Ed.) Qom: Allamah
- JAHANBAKHS, Foroagh (2002). *Az Bāzargān Tā soroash: Islam, Mordomsālāri VA Modernisme Mazhabi Dar Iran* (S. Syriani Trans.). Tehran: Behzad
- KARIMI, Mohammad Taghi; (2011) "Darāmadi Bar Shākheshāye Edālate Seyāsi Dar Olgoaye Eslāmi- Iraneye pyshraft" *Marefat* N: 8.
- KHADOURI, Majid; (2014). *Bardāshte Mosalmānān Az Edālat* (M. Younesi, S. Zahiri Trans.). Qom: University of Mofid
- KHOMEINI, Roahollāh; (1998) *Sahifehye Imam* (vol.20) Tehran: Imam Khomeini Publishing Institute
- KOLLEINI, Mohamād; (1986) *Alkafi Ghaffari & Akhundi* (Ed.). vol. 8, 2. Tehran: Farhang-e-Elelaslamyiah.
- KOLLEINI, Mohammad; (1986) *Alkafi Ghaffari & Akhundi* (Ed.). vol. 8, 5. Tehran: Farhang-e-Elelaslamyiah.
- MAJLESI, Mohammad Bāgher; (1986) *Biharo Al-Anwar* Beirut: Dāro al-Ehyao al-torāso al-Arabi.
- MAKARIM SHIRAZI, Nāser (1995) *Tafsir Nemouneh* Vol.1. Tehran: al-kotob -al-Islamia.
- MAKARIM SHIRAZI, Nāser; (1995) *Tafsir Nemouneh*. Vol.3. Tehran: Al-kotobo Al-Islamia.
- MAKARIM SHIRAZI, Nāser; (1995) *Tafsir Nemouneh*. Vol.12. Tehran: Al-kotobo Al-Islamia.
- MAKARIM SHIRAZI, Nāser; (1995) *Tafsir Nemouneh* Vol.26. Tehran: Al-kotobo Al-Islamia.
- MARĀGHI; Ahmad Mostafā; *Tafsiro al-Muraghi* Beirut: Dāro Al-Fekr.
- MOFID, Mohammad; (1992) *Al-Ekhtesās* Qom: Almutamaro Al-Alami Lealfiyato Al-Sheikh Al-Mofid.
- MONTAZERI, Hossein Ali; (1990) *Derāsāton Fi Vellāyato Al-Faqih* Qom: Al-Markazo Al-ālamī Le Al-Derāsāto Al-Islamiyya.

- MOUSAVI Jazāyeri, SAYED Mohammad; (2015) *Nahj Al-Balaghah*. Qom: University of Mofid.
- NOORI, Hossein; (1987) *Mustadrako Al-Wasael Va Mustanbato Al-Masāel* Vol.2. Qom: Al-Alolbeit institute.
- NOORI, Hossein; (1987) *Mustadrako Al-Wasael and Mustanbato Al-Masāel* Vol.7. Qom: Al-Alibat institute.
- ROUSSEAU Jean-Jacques (1974) *Ghardāde Ejtemāei Dar Bāreye Osoale Hoghoaghe Seyāsi Va Mansheh Ademe Tasāvi Hoghoagh Beine Mardom* (E. Shakiba Pour Trans.). Tehran: Farrokhi Press Office
- RāVANDI KāASHANI, Fazlollāh; *Al-Nawāder* (A. Sadeghi Ardestani Ed.). Qom: Daralkektab
- SADRO AL-MUTALLEHIN, Mohammed; (1986) *Tafsiro Al-Quran Al-Karim*
- SAGHAFI, Ibrāhim (2015). *Al-Ghārāt, Avel Estenfār Va Al-Ghārāt*. M. Jalaliddin(Ed.). Tehran: National Art Association
- SHAFIEI, Mahmoud; (2007) "Eghtezāhā Va Emtenāhāye Aghlgarāyey Dar Feghe Seyāseye Shyeh" *Shyeh Shenāsi* N:23.
- SHAFIEI, Mahmoud; (2009) *Jāmeae Shenāseye Syāseye Iran* Tehran: Imam Sadiq University.
- SHAFIEI, Mahmoud; (2013) "Masoliyathāye Doalate Mardom Sālār Dar Ghebāle Moshārekate Seyāseye Mardom Az Manzare Quran" *Olome Seyāsi*, N: 66.
- SHAFIEI, Mahmoud; (2014) "Taemoli Dar Natāyeje Do Ghāedeye Adame Velāyat Va Velāyat: Mahdodiyate Taehodāte Seyāsi, Gostareshe Hoghoogh Va Āzādihāye" *Proceeding from Qom's Mofid University, Alawite Governement International Conference: A Look After 14 Centuries*.
- SHAPIRO, IAN; *The Moral Foundations of politics* (U.S, Yale University, first Edition, 2003)
- SHARIF AL-RAZI, Mohammad; (1993) *Nahj al-Balaghah, Sāleh Sobhi* Edition. Qom: Hijra,
- SHOAKANI, MOHAMMAD; (1993) *Fatho Al-Qadir* Damascus: Dār Ibni Kathir.
- SāFI, Mohammad Ali; (2011) "Edālat Be Masābeye Ensāfe Seyāsi Va Na Metāfyziki" *Jastārhāye Falsafi* N: 20.
- TABARI, Mohammad; (1991) *Jame Al-Bayan Fa Tafsir Al-Quran* (Tafsyre Tabari) Beirut: Dār al-Ma'refah.
- TABATABA'I, Sayed Mohammad Hossein; (1992) *Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran* Qom: Ismaelian.
- TāLEGHĀNI, Mahmoud; (1982) *Partovi Az Quran* Tehran: Publishing Company.
- UNITED STATES CATHOLIC BISHOPS, ECONOMIC JUSTICE FOR ALL: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S Economy (Washington, D, C, Confraternity of Christian Doctrine, 1986)
- ZOHEILI, Vahbeh; (1997) *Al-Tafsir al-Munir al-aqida al-Shariah al-Munajai* (vol.30) Damascus-Beirut: Dāro Al-Fekro al-Mu'aser
- <https://fa.wikisource.org/wiki/>

Political Communication, Citizen Journalism and Cyber-Societies: A Faster Way towards Democracy?

Ekmel GEÇER¹

Abstract

Having a quick look at the literature review, it is possible to state that political communication, citizen journalism, and democracy concepts have usually been used in collaboration with each other especially after the long and sometimes complex new media theories take the core place in the debates. While some scholars, within the context of citizen journalism and political relation, highlights the role of social media and other new media courses in democratisation and more active political participation, some other debates that although the new media technologies give political communication campaigns a better, cheaper and more interactive formation, it seems quite difficult to extend this “good formation” to a greater democracy as the complexity of cultural attitudes, socio-political structure of a society and historical dynamics do not let new media channels and their active practise by the citizens to have the same influence at any locations.

Therefore, this article, based on an extensive literature review, while giving insights regarding the long deliberation at the background of citizen journalism and political communication it aims to examine (a) the role of social media and other new media courses in political communication, (b) the influence of citizen journalism in democratisation, (c) the new and traditional way of news production regarding political communication and (d) lastly, questioning the reality of the recently emerged “we’re all journalists now” expression, aims to understand if civic contribution, through citizen journalism, into political communication breaks the taboos between politics and the society and so shortens the long way towards democratisation.

Key Words: Citizen journalism, democracy, political communication, public sphere, new media

Siyasal İletişim, Yurttaş Gazeteciliği ve Siber Topluluklar: Demokrasiye Giden daha Hızlı bir Yol mu?

Öz

Literatür taramasını hızlıca gözden geçirince; siyasal iletişimin, yurttaş gazeteciliğinin ve demokrasi kavramlarının; özellikle, bazen karmaşık ve uzun olan yeni medya teorilerine dair konular tartışmaların ana konusu olduktan sonra; birbirleriyle örtüşen ve birbirlerini açıklayan bir biçimde kullanıldıklarını söylemek mümkündür. Bazı teorisyenler; yurttaş gazeteciliği ve politika ilişkisinde sosyal medya ve diğer yeni medya kanallarının demokratikleşmedeki rolüne vurgu yaparken, diğer bazıları; yeni medya teknolojilerinin siyasal iletişim kampanyalarına daha iyi, daha ucuz ve daha interaktif bir biçim vermesine rağmen, kültürel tutumların karmaşıklığı, toplumun sosyo-politik yapısı ve tarihsel dinamikler nedeniyle bu yeni formasyonun ve yeni medya kanallarının ve aktif kullanımlarının her yerde daha anlamlı bir demokratikleşmeye yol açmayacaklarını belirtmişlerdir.

¹ ekmegecer@sakarya.edu.tr

Bu nedenle, elinizdeki makale; geniş bir literatür taraması üzerine kurgulanıp bir yandan yurttaş gazeteciliği ve siyasal iletişimin arkasındaki uzun tartışmalar hakkında bilgi verirken, diğer yandan (a) sosyal medya ve diğer yeni medya kanallarının siyasal iletişimdeki rolünü, (b) yurttaş gazeteciliğinin demokratikleşmedeki etkisini, (c) siyasal kampanyalara dair yeni ve geleneksel haber üretimini analiz etmeyi ve (d) nihayetinde, son günlerde sıklıkla vurgulanan “hepimiz artık gazeteciyiz” gerçekliğini sorgulayarak, vatandaşın yurttaş gazeteciliğini sayesinde siyasal iletişime yaptığı katkının toplum ve siyaset arasında tabuları kırıp kırmadığını ve demokrasiye giden uzun yolu kısaltıp kısaltmadığını anlamaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yurttaş gazeteciliği, demokrasi, siyasal iletişim, kamusal alan, yeni medya

1. Introduction: A Theoretical Perspective

Worldwide mobilization has brought the change to many sectors and professionals. “The identity of media has changed even more dramatically than that after the computer” (Manovich, 2006). Terms, such as new media, online blogs, online newspapers, internet TVs, news websites and so on are started to be debated and referred to this change process. The growth of new media technologies is now radically challenging traditional “media outlets” (Everett and Caldwell, 2003). Journalism is also one of the professionals which have been facing those kinds of alterations. While “traditional journalism” is still keeping its attraction, internet or online journalism has already started to be a “rival” to the traditional one as we are now in firmly in the digital age when the whole journalist process is changing. Gathering, sending and the whole news process is digital (Herbert, 2000: 9).

Digital media technologies and their applications and popular adaption and acceptance of these computer applications have altered our perceptions and behaviors towards the world we live in. The internet and other technologies have freed the public from what we used to understand as “mass-media” (Everett and Caldwell, 2003). The advent of the internet seems to provide us freedom of expression and destroyed the monopoly of publishing and distribution. Thus, the internet has allowed media to have unprecedented opportunity to disseminate information and ideas without consuming much money or effort. Whilst media has these advantages, audiences can contribute to the media content either via providing the self-productions or presenting their opinions, which will be useful to managers, about any subject (Atton, 2006: 139). Now, communication is a more important and essential process in daily life as it also provides people to participate actively in the political process (Merrill and Lowenstein, 1979).

Potential implications of online technologies, on the other hand, have brought change to the news production and consumption. Convergence of computers and telecommunication has brought a new media form that embraces all forms of human communication in a digital format where the rules of news production are no longer seem that strict. Forums, chat rooms, blogs and social media courses are now making the audience co-constructors of information appearing in online platforms. Furthermore, because online news websites and the traditional newspapers are opened to the public involvement, readers can post their views alongside the media experts which allows them to have an online satisfaction. This engagement and public appearance encourage them to write more and contribute to the online news production, so the journalism (Boczkowski, 2004: 141).

While the internet is affecting media in many aspects, it has also heated the debates about “alternative” and “activist” media which include a wide range of activities such as online video, online comments, marketing, advertisement, newspapers etc. All these possibilities highlight the “active” participation of readers/audiences to the media creation. Citizen journalism, therefore, can be accounted as a part of “alternative and activist” media, since it allows people to contribute to the media via diverse courses. Therefore, the term *citizen journalism* describes various forms of publications including news, general information, and features, which are not produced or distributed by the mainstream media organizations but by the individuals or small, non-hierarchical groups of citizens (Franklin et al, 2005).

Yet, handling it within the context of cyber activism, the public’s media involvement may either be positive or negative (Peters, 2003). *Activist media*, as it implies, encourage readers to get involved in social change. Accordingly, alternative media is “alternative” because of its context of response to the cultures within which they are produced and consumed. Mostly, that participation or involvement in social change takes part via political issues or volunteering. Here it is also necessary to note that, the publications which are the result of social and political activity should be considered as part of mass-media products. Electronic media or internet helps alternative media practitioners reaching potentially large audiences and producing that is much less expensive than any other method. Thus, activists, who also called *democracy workers*, participate in political or daily debates through an easier way (Waltz, 2005: 8-91).

Citizen or *participatory* journalism is also a matter of “public sphere” in which mass media can help citizens learn about the world and debate their answers which will help them in the daily life. Thus, the public sphere is related to politics and democracy. Curran; while

explaining *public sphere* as a public forum in which private individuals exercise formal and informal control over the state, he also relates this formal control to the election of government and the informal control to the pressure of public opinion (Curran, 1997). In this context, in public sphere citizens, while responding to the mass media effect, they also are contributing to the politics. Therefore, the development of democracy, particularly in the west, is parallel to the emergence of the mass media as the dominant institutions of the public sphere. In this regard “the good society” is described as where popular politics takes form and citizens can easily constitute themselves as active agents in the political process (Dahlgren and Spark, 1997).

The potential of the technology is to create a more equal and free arena in the public sphere. Despite further censorship debates, accessing the internet is supposed to have no restrictions either in terms of the content or the user. Thus, the internet is not just a new platform for journalists but for everyone who has necessary technological devices. It is now a very highly valuable resource for news gathering and way of presenting it (Fleming, 2000; Muneri, 2016: 175).

Today we know a lot about the media, politics and the democracy. All those knowledge help us with understanding the various dimensions of the public sphere. For example, the sociology of the news production teaches us an important deal about the conditions which shape journalistic practices and output that can be regarded as the starting point of “citizen journalism”. On the other hand, it is in many terms related to sociology which is about “public opinion”. Here public opinion is what is formed by “citizen journalism” and vice versa. Public opinion and citizen journalism together provide the political contribution which will give the opportunity to people to participate political life in online public spheres which were once a "public place" (Dahlgren and Spark, 1997).

Despite ongoing debates, the questions about aforementioned issues seem to longer occupy media and politics agenda. What are the limits of the new media and what does it include? Is it internet, computer games, CD-ROMs, computer multimedia or more? How new media technologies affect us as citizens and as consumers (Sunstein, 2006)? Is citizen journalism capable of what the traditional journalism can do or simply is something more? Is it really the mastermind behind the social movements such as *Arab Spring* in the Middle East and *Gezipark Protests* in Turkey which by some called democratic phenomenon? While everyone can participate the political communication via citizen journalism, does not it bring amateurism to journalism as both experienced and inexperienced can produce the news? “Let the citizen

beware” (McManus, 1995: p. 196) and participate, but in what sense? Does citizen journalism contribute to cultural improvement or is it an obstacle to a real personal development?

2. Citizen Journalism, Cyber Space, and Traditional Journalism: Accuracy and Instantaneity

“We are in the middle of communication revolution, expressed in a proliferation of media forms and media technologies” (Collins and Murrone, 1996). For now, it is difficult to predict if these changes are a threat or a promise for media or particularly for journalism (Norris, 1997). In the early 1990s, scholars believed that internet and World Wide Web were nothing more than passing fads and therefore not worthy of close attention by journalists. However, today few would disagree that digital media technology are important and have significant impact enough big to change the journalistic structure, as it is currently converted to “digital journalism” related to electronic computer (Kawamoto, 2003; Friedrichsen and Kamalipour, 2017).

Journalism is all about news, events, gathering the information and presenting it to the audiences within news production rules. “More specifically, it entails the critical analysis of the various process involved in gathering, evaluating, interpreting, researching, writing, editing, reporting and presenting the information and comment of wide range of subjects that are disseminated via an expensive range of mass media to diverse audiences” (Franklin et al, 2005). It is a simple profession about asking questions of people and events (Fleming et al, 2006). Basically; journalists find, choose, gather and construct the news and then prepare the newspaper working with the words. They discover the news wherever and however it is and report it. This reporting is about talking to people. Therefore, journalists should know how to be clear, how to think well, how to translate ideas into simple ones and how to write them enough clear to make it understandable to the readers. It is analyzing and interpreting events around us; knowing how government, politics, business, industry and modern society work and being able to make interesting stories out of all kinds of events we may face or hear. Hence, it consists of practical skills and a wide intellectual foundation, which enables reporting. Nonetheless, it differs from other disciplines as it needs theoretical and practical ability (Herbert, 2000: 9).

Journalists serve society in various ways. Preparing their news for the newspapers, they inform their readers and present news in an understandable way (Anderson and Wand, 2007).

They act both as watch-dogs for citizens and as means of communication among the groups within the society, thus they promote social cohesion and social change. Here reporting political and social news is one of their serious functions (Sparks, 1997). They animate democracy and give a practical freedom of expression. In this regard; journalism is the ultimate expression of democracy and freedom (Burns, 2002: 19).

Furthermore, journalism is regarded as an instrument of politic propaganda. Journalists, in terms of shaping public opinion, are called as "political actors" (Zelizer, 2004: 171). Journalism has always taken the "politics" as a core element of its coverage. Hereby *Political journalism* is existed to stress the relationship between the politics and journalism (Anderson and Ward, 2007). McNair calls the politics as journalism's "backbone" since it always is an important subject to write and talk about which will meet readers' demands (McNair, 2000: 45).

Journalists in this century, through technology, are doing their jobs in an easier way. While writing the news on the computer, they can access and analyze the information through the internet. Thus, journalists are now better equipped to access alternative interpretations of events and information which would also allow the audience to choose the most accurate source. Moreover, online facilities help journalist with conveying their stories to large audience free from constraints of traditional publishing. Normally, in traditional journalism, it used to get more time to prepare news and present it. A journalist used to start his/her investigation on the basis of rumor. From here they track down the people involved in the issue either as victim or experts on the subject and facts used to be stored in a variety of published material until a complete picture is produced. Accessing the information source was more difficult and was waste of time. But now by means of technology, the time for finding people and information is reduced and range of accessible information has increased via e-mails, world wide web, file transfer protocol, commercial information services and so on (Fleming, 2000; Russel, 2016: 151).

Because much of the information in cyberspace is increasingly bypassing the traditional journalism phases as new gathering, selecting and disseminating: some scholars, since early years of world wide web, suggested that technological progress is a threat to traditional journalism (Herbert, 2001: 8; Newhagen and Levy, 1998). However, some others have insisted on that technology will help the journalism and the negative effect will be minimal. "It is the same journalism but with better tools". By new technologies journalism now can become self-reflective and self-critical (Friend and Singer, 2016).

Once the professional boundaries of journalism were broken by the internet, the obligations of traditional journalism no longer kept the audience together. On the contrary, people started to meet in the blogs and social media channels as politically active and independent “citizen journalists”. Feeling that news media no longer honest in information for the public sphere, citizen journalists are attempting to take over its role in collecting and presenting information needed for public debate. What they try to do is closing the gap by taking the professionalism out of journalism and returning it to the people. Thus, citizen journalism is an attempt to move news media functions into the public sphere, to connect journalism directly to the debates among the people but as helpers toward resolution, not as leaders (Barlow, 2007: 180). Thus, citizen journalism is about the digital age which has changed the journalism in various aspects. Journalists no more rely on “the man on the street” but on the man online (Priest, 1998), therefore citizen journalism refers to a wide range of activities in which everyday people contribute information or commentary about news stories and epitomizes the belief that the experiences of people personally involved with an issue present a different picture of events that can be derived from the perspective of an outsider. It forces contributors to think objectively, asking probing questions and working to understand the context (Citizen Journalism, 2007).

On the other hand, the internet has destroyed traditional controls enjoyed by elites (McNair, 1998: 141). New media, which is identified with computer usage for distribution and exhibition rather than production (Manovich, 2006), provided a wide range of activities to people. All kinds of documents, news and information can be found easily through internet by citizens. People from their home, office or wherever they are can take part in discussion lists and newsgroups. Thus, they can update themselves and stay in touch with intellectual and politics of daily life. Accordingly, they do set up websites, blogs, write the news, find the online reporters, photographers and keep on the online communication around their online newspapers (Herbert, 2000: 3).

In traditional journalism, the production of news for each story may involve several people. Here the reporter, in fact, has a limited or relatively small role. However, in citizen journalism news production involves more people. Many people from many computers may contribute to production process at different levels. Of course, the rules and the classic design of journalism change in citizen journalism. In traditional journalism, at the end, we see one or two journalists' name but in citizen journalism, the writers are many (Burns, 2002: 37). “The

idea behind citizen journalism is that people without professional journalism training can use the tools of modern technology and the global distribution of the Internet to create, augment or fact-check media on their own or in collaboration with others” (Glaser, 2006). Online information services affected the narrative form of the individual news story, what news covers and general context of journalism. Traditional journalism has started to lose its former influence as old-fashioned reporting from the ground is about dying and citizen journalism has enormous potential (Telegraph Online, 2008). The whole debate is about the convergence of computers and storytelling. This union has created a radically new technology which fundamentally has altered the relationship between the writer and news story (Koch, 1991: 65).

Online journalism has opened the way for the citizen journalism since it gave people the possibility for active participation in news dissemination and criticising. Citizens are interested in online journalism as it easy to access and it has the potential to pick the best of newspapers, magazines, and television. Interactivity, special contents, personal usefulness are some other features of online journalism which attract audiences to contribute and create “citizen journalism” (Carlson, 2003). Moreover, it has increased the communication between professionals and citizens which at the end of the day help citizens to learn the rules of news production. Subsequently, because citizen journalism provides news and information for mainstream media via rapid growth of micro/macro-blogging, it is now an alternative to the mainstream media (Nel et al, 2007).

It is possible to extend the roots of “citizen journalism” or to relate it to “zines” and “fanzines”. Zine or fanzine is both names given to “online journals”. The latter one is more social than the first term, as it is nonprofessional online publications which produced by fans of a particular cultural phenomenon as music or football clubs. Zines are self-edited, self-financed, and self-published serials as poetry magazines. They are not corporately financed. They include various types of publications which are written or edited by any number of people. The subjects included are also varied as hobbies, sports, books, popular music and so on (Atton, 2006: 58). Here the similarities of “zines” and *citizen journalism* attract attention. Citizen Journalism is also about the online forms or publications which have been written or edited by many people. It is so difficult to talk about one particular editor or a well-designed task schema. Mostly the readers are writers and it addresses a certain group of people. The subjects might be wider. Writers may talk about politics, culture, and sexuality based on the interests of the followers. Therefore, the content of new media might further be used for *perception*

management or agenda setting as this content has the ability to canalize or direct the readers towards diverse aims including the military ones (Shavit, 2016: 59).

Citizen journalism is what has been set up in the online world or what is directly related to *computer-mediated communication*. This kind of communication is a socially produced *public sphere*. The importance of this space lies in the sense of mobility with which one can move through the social space easily without any obstacle. The mobility in cyber societies is also about changing the status, social role and class regardless of the previous social levels. The citizens of cyberspace come here to see, to be seen, to participate the discussion, for self-determination, to give politic decisions and to communicate their visions to one another (Xie, 2017: 161; Jones, 1995: 17). In this context, citizen journalists are ones who exist in this cyberspace and who cast themselves as journalists of this world. They write, comment, move among classes and contribute to political communication with their politic discourses.

Via citizen journalism, citizens can participate more often in the democratic process either as a live contribution to public access broadcasting or as juries and audiences for political discussion (Ross and Nightangale, 2003). Those “cyber forums” allow viewers to comment on or criticise how a subject was covered on newspapers and televisions. Involving these discussions between individuals with a shared area of interest, citizen journalists typically take the form of an extended text-based conversation between multiple individuals (Burnett and Marshall, 2003). The contributions at these online newsgroups linked by date posted, subjects and responses for previous posts. Those newsgroups are generally very egalitarian in composition as they usually do not have an exact hierarchy except the moderator whose role is essential to see that discussion stay on topic and remain as civil as possible. This provides a contribution of multitude voices to discussions (Robertson et al, 2017). However, moderators in these groups cannot always act as authorities since it may get quite difficult to control the discussion. Weblogs, blogs, social media groups and news webs are some those newsgroups. They are more like an online diary where participants can find more links to necessary materials. Yet, some media organizations who are aware of the online forums maintain their own weblogs around specific issues and they do not allow the issue to go way off (Kawamoto, 2003; Campbell, 2004: 254).

Especially after 9/11, blogs in America and worldwide have increased. As a base for citizen journalism and its contribution to political communication, people on blogs started to get their political news and discuss the political controversies of the day (Blanton and Kegley,

2017). In this regard, blog movement reflects the internet and the citizen journalism itself. The structure is not hierarchical but connective. The power comes from the individual participator not through planning or the decisions of an elite but from the opportunity. Success in the blogs and other social media channels comes from being at the right time at the right place. A successful blogger, social media user or commenter; constantly writes and make contacts through the blogs, expand readership and invites others into his/her own (Barlow, 2007: 155).

3. Public Contribution to Political Communication: Citizen Journalism

The role of journalism in the political process has been a subject of public debate and a focus on political struggle. Depending on the nature of the political regime in power, journalists and the government have had different kinds of relations. Sometimes they have been punished sometimes awarded. Political communication today, when the relationship between politics, democracy, and journalism has intensified, seem to very much taking advantage of news production process. This course in which the production of specific news stories is structured through contribution of the politicians, requires free and independent journalists at the end of the process is capable of shaping the public opinion (Lippman, 2007), where newsmakers mediate between people and their representatives and help them to choose between different policies (Sparks, 1997). Because the newspapers consider what the communication consultants of the political parties tell, politicians usually do their best to upgrade the relations with journalists as media particularly journalism coverage of political process shape public and political agendas (McNair, 2000: 29).

Nowadays and more in future, newspapers are replaced by interactive bulletins. This new media courses, particularly *smartphones mediated communication* may undo the damage which the old media caused. This seems to contribute political life and may hail a rebirth of democratic life as new public spheres opened and the technology-based interactivity allowed social actors to find joint political interests. People now are actively accessing information and giving feedback. Through this new media technologies, people are able to contribute democratic debates and thereby they resolve the perceived crisis of participation in liberal democracies. Thus, political communication is more active, and the passive reception of the information has been replaced by active discovery. Politicians hence are supposed to respond this active participation. Otherwise, they will be replaced by more direct representation of citizens' preferences and interests (Lilleker, 2016: 110; Tambini et al, 1998).

Political journalism; also because of social media courses such as facebook and twitter, became more focused on the style of politics and the performance aspects of political communication. Politics is now easier to talk about because sometimes it is covered as an entertainment event; politicians are the singer and the party colors are lights of the ambiance. Therefore, journalists invite all citizens/readers to join this showbiz. The citizens usually accept this invitation since they can see prime ministers on chat-shows and they can also vocalize to party leaders as journalists. Although sometimes the sounds mix, it does not harm the ambiance as it is already noisy. Citizens can join the parties from anywhere without any difficulty and they can comment on what they see, can report from where they are and can write stories using their linguistic abilities (McNair, 2000: 177). So that, they can play an active role in the process of collecting, reporting, analyzing and disseminating news as a normal a journalist and can get feedback from what he/she has done which is called *citizen journalism*.

On the other hand, online resources empowered 21st-century journalists and public people (Marien, 2006). Electronic democracy has enhanced citizen participation in the political process either as supporters or oppositions (Oates, 2008: 179). The rapid convergence of information and communication technologies has revitalized citizen-based political communication. It offers largely an indirect forum for political participation through the use of internet more actively, as writing and editing news and discussing on the diverse means of new media courses. Hence, opportunities for more direct participation in mediated politics have increased in recent years by means of citizen journalism (Campbell, 2004: 190).

In point of fact, in mid-1980s several American local governments started to use communication technologies in order to increase citizen participation and to upgrade delivery of services. Since then, some other local governments did this to resuscitate declining citizen participation in political life (Tsagarousianou, 1998). The computer-based interactions facilitate the formation of collective action and structure the political communication process. Schmidtke, from 1998, indicated the five main aspects which can be identified regarding citizen journalism and how it contributes to political communication (Schmidtke, 1998):

- The new media reduce the costs for collective actors
- Reduce individuals' costs for engagement and participation
- Reduce the hierarchy and intensify the actors' sense of involvement
- The new media facilitate the formation of collective identity
- It is effective in suggesting the strength and prospects of a collective actor

The idea of the "informed citizen" has always been central to the functioning of democracies. People of this century are educated in order to prepare them for political participation by governments (Ross and Nightingale, 2003). Because the citizens must always be held account to the government and because the democracy is based on active participation by citizens in the social and political life, it is vital to inform the citizens about the decisions of the government and the affairs of society. This might be both via journalism or governmental efforts. In this regard, media, in other words, has been cliché-style, "the lifeblood of democracies" which will provide functioning of healthy democratic systems. Currently, this importance emerges within online participation of citizens in political debates and communications (Chinnasamy, 2017; Roeh et al, 1997). As the turnout of political participation in liberal democracies in recent years has declined in terms of voting, membership of political parties or civic associations, citizen journalism is expected to produce active political citizenship while educating people to meet basic political requirements for a technological democracy (Barry, 2006). In this context, Barlow orders the ways how citizen journalism contribute to political communication as follows (2007: 133):

- Provides a free arena to discuss any subject
- Bring citizen and politicians together
- Covers the issues about the current politics
- Conducts focus groups with voters to establish their concerns
- Forms citizen panels to consult at different stages of campaign
- Seeks questions from readers and viewers for use when interviewing candidates
- Reports largely issues developed through citizen contact
- Provides information to help citizens become involved in the political process in ways other than voting

Media organizations are supposed to assist the democratic process by means of providing a public contribution to the politics (Curran, 1997; Altschull, 1995: 33). Presently, media can do this with citizen journalism and civil liberty finds a wider place for itself in a changing technological context. People can set up public forums, platforms and control the content. Nevertheless, while new media tools become vehicles of democratic discourse, a growth of an unabridged right of citizens to speak without control may be endangered (Pool, 2006; Marien, 2006).

Indisputably, the close and strong relation between media professionals and the politicians, causes them to collaborate in persuading their audiences. Therefore, they carefully follow the language and the contents the other part customs. Accordingly, journalists perform an important role in the negotiable use of political communication. They are not only intermediaries between the government and the voters or they are not just the collectors and the disseminators of information; but they are in fact among the different members of the same government. They also form a public debate which is essential for the social order (Barber, 2006). Hence, people try to access to the journalists to convey what they want the politicians to acknowledge or they themselves become “citizen journalists” in order to be a member of the state and to contribute to the daily politics. Therefore, Unlike the thought that political communication connects horizontally various elite groups, here political communication connects the elite and the citizen vertically (Esser et al, 2016; Mancini, 1997).

The growing literature on public access broadcasting and other opportunities for citizens to involve political process and facilitating opportunities for citizens to talk to politicians suggest that, not only many citizens are more interested in political communication, but they appreciate the mediated spaces online or on other tools, which offered them to more actively engage in the democratic process. Thus, citizen journalism as part of new media can perform a positive role in democratic and undemocratic societies –as censorship can be overcome through the internet- through empowering communities by democratic information and political participation.

4. Conclusion: Stuck in the Dilemma

Beyond any doubt, technology caused a major media revolution. This metamorphosis opened doors for a more immediate and pervasive electronic media. Keeping its influence alive, now causing a new media revolution and it is about to change fundamentally the meaning of media. Media no longer means the traditional forms of television, journalism, radio or magazines. Particularly journalism, whose basic capacities and functions are rooted in technology, has evolved alongside the emergence of new information and communications technologies. Many things we know within the group of media have changed and the suppliers are trying to catch this fast alteration. The old models are no longer applied. A new *information age* is underway which is also shaped by the readers'/audiences' participation. Newspapers and news television outlets want their readers to contribute their news production without professional skill. Although the definition of citizen journalism is still problematic and not a

completed process; the question which should be asked about journalism whether traditional or citizen, if people are journalists, traditional journalism is about to lose its authority and influence poli-social culture?

It is not difficult to assume that, the relationship between journalism and political communication will be stronger whilst citizens can also contribute the political debates. As a matter of fact, the whole process is about *the cyber society* which is related to computer-mediated communication. As cyber individuals we can fly in and out of societies, appear in social media courses, joining discussion groups, mailing lists, newsgroups and other network “hangouts”. We as citizens can now make news and distribute it globally, an act that was once the province of established journalists and media companies. While we are doing this in the "public sphere" of the online world, we also reduce and encode our identities as words on a screen, decode and unpack the identities of others. The way we use words, the stories we tell about ourselves is what determines our identities in cyberspace. Thus, we also determine the nature of the collective culture which can be related to political communication in technological politics.

Whilst political communication gains another direction with the technological progress, people of this progressive century can easily communicate with the politicians and the politicians should consider the public much more than before as this will be in aid of them. In this regard, the politicians of this century should be more careful with designing their communication strategies and should keep in with technological progress well since it will be the easiest way to access to the electors. However, there are some questions to be asked in future years. What will people do with the information which they can easily access? Is there an optimal upper or lower limit of the quantity of information flowing in a society?

The usage of new communication technologies for democracy and political communication is a striking feature. Although the online participation is increasing day by day, the overwhelming majority of people and politician are still skeptical about the supposed politic promise of computer-based networks. There is at the present little enthusiasm about active involvement of the citizens in the political decision-making process. Essentially, this skeptical attitude is valid for all kinds of online performances. However, better to indicate that citizen journalism is a positive step for political participation and this is a chance for democratic renewal. Computer-based forms of communication influence the way which geographically dispersed people can communicate with each other and engage in political responsibility. This

is not expensive and does not cause waste of much time. Nevertheless, political actors should more involve in computer-based interaction and political parties, not underestimating the online activities, should organize in a better way for the new media courses to attract voters.

As a last input; modernity is defined politically through the institutionalization of democracy and civilization of technology. Presently, the online media is not only the source of information but also is a way of political and social participation. However, as there are still problems of internet access and heated debates censorship in online platforms, it is difficult to predict about future of democracy and political participation whether the progressive technology will contribute or not. But whatever the future will be, we know that we shall live in a society dominated by technology. New technologies can potentially increase communication among citizens; can open ways to reach information and so can present associations to citizens which will enable them to participate in political life. Peoples through citizen journalism will have a voice in the making of political communication and close the big gap between commercial media and citizens. Nevertheless, the debate is still there: Will democracy stay alive if one the following is missing: the quality of the technology, the equitable principles of political institutions or the powerful character of citizens' freedom demands?

References

- ALTSCHULL, J. H. (1995). *Agents of Power*. New York: Longman.
- ANDERSON, P. J. and WARD, G. (2007). *The future of journalism in the advanced democracies*. Hampshire: Ashgate.
- ATTON, C. (2006). *Alternative Media*. London: Sage.
- BARBER, B. R. (2006). "The future of technology and strong democracy", in Hassan, R. and Thomas, J. (eds), *The New Media Theory Reader*, pp. 188-202. Berkshire: Open University Press.
- BARLOW, A. (2007). *The Rise of Blogosphere*. London: Praeger.
- BARRY, A. (2006). "On Interactivity", in Hassan, R. and Thomas, J. (eds), *The New Media Theory Reader*, pp. 163-187. Berkshire: Open University Press.
- BLANTON, S. L. and KEGLEY, C. W. (2016). *World Politics: Trend and Transformation*. Australia: Wadsworth Publishing.
- BOCZKOWSKI, P. J. (2004). *Digitizing the News*. London: MIT Press.
- BURNETT, R. and MARSHALL, P.D. (2003). *Web Theory: An Introduction*. London: Routledge.
- BURNS, L. S. (2002). *Understanding Journalism*. London: Sage.
- CAMPBELL, V. (2004). *Information Age Journalism*. London: Arnold.

- CARLSON, D. (2003). "The history of online journalism", in Kawamoto, K. (eds), *Digital Journalism*, pp. 31-55. Oxford: Rowman & Littlefield.
- CHINNASAMY, S. (2017). *New Media Political Engagement and Participation in Malaysia*. London: Routledge.
- CITIZEN JOURNALISM. (2007). Available at: <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI7031.pdf>. (Access Date: 23.10.2017).
- COLLINS, R. and MURRONI, C. (1996). *New Media New Policies*. Oxford: Blackwell.
- CURRAN, J. (1997). "Rethinking the media as public sphere", in Dahlgren, P. and Spark, C. (eds), *Communication and Citizenship*, pp. 27-57. London: Routledge.
- DAHLGREN, P. and SPARK, C. (1997). *Communication and Citizenship*. London: Routledge.
- ESSER, F., STEPINSKA, A. and HOPMAN, D. N. (2016). "Populism and the Media: Cross-National Findings and Perspectives" in Allberg, T. and Esser, F. (eds), *Populist Political Communication in Europe*, pp. 365-380. London: Routledge.
- EVERETT, A. and CALDWELL, J. T. (2003). *New Media*. London: Routledge.
- FARNKLIN, B., HAMER, M., HANNA, M., KINSEY, M., and RICHARDSON, J. E. (2005). *Key Concepts in Journalism Studies*. London: Sage.
- FLEMING, C. (2000). "Journalism and New Technology", in Burgh, H. (eds), *Investigative Journalism*, pp. 177-196. London: Routledge.
- FLEMING, C., Hemmingway, E., Moore, G., Welford, D. (2006). *An Introduction to Journalism*. London: Sage.
- FRIEDRICHSEN, M. and KAMALIPOUR, Y. (2017). *Digital Transformation in Journalism and News Media: Media Management, Media Convergence, and Globalisation*. Cham: Siproger
- FRIEND, C. and SINGER, J. (2016). *Online Journalism Ethics: Traditions and Transitions*. London: Routledge.
- GLASER, M. (2006). "What is Citizen Journalism?", <http://www.pbs.org/mediashift/2006/09/your-guide-to-citizen-journalism270.html>. (Access Date: 25.10.2017).
- HERBERT, J. (2000). *Journalism in the digital age*. Oxford: Focal Press.
- HERBERT, J. (2001). *Practising Global Journalism*. Oxford: Focal Press.
- JONES, S. G. (1995). *Cybersociety*. London: Sage.
- KAWAMOTO, K. (2003). "Digital Journalism" in Kawamoto, K. (eds), *Digital Journalism*, Pp. 1-29. Oxford: Rowman & Littlefield.
- KOCH, T. (1991). *Journalism in 21st Century Online Information Electronic Databases and the News*. UK: Adamantine Press.
- LILLKER, D. G. (2016). "Re-Imagining the Meaning of Participation for a Digital Age", in Frame, A. and Brochette, G. (eds), *Citizen Participation and Political Communication in a Digital World*, pp. 109-124. London: Routledge.
- LIPPMANN, W. (2007). "Newspaper", in Graber, D. A. (eds), *Media Power in Politics*, pp. 48-55. Washington: CQ Press.
- MANOVICH, L. (2006). "What is New Media", in Hassan, R. and Thomas, J. (eds), *The New Media Theory Reader*, pp. 5-10. Berkshire: Open University Press.

- MARIEN, M. (2006). "New Communications Technology: a survey of impacts and issues", in Hassan, R. and Thomas, J. (eds), *The New Media Theory Reader*, pp. 41-62. Berkshire: Open University Press.
- MCMANUS, J. H. (1995). *Market-Driven Journalism*. London: Sage.
- MCNAIR, B. (2000). *Journalism and Democracy*. London: Routledge.
- MCNAIR, B. (1998). *The Sociology of Journalism*, London: Edward Arnold.
- MERRILL, J. C and LOWENSTEIN, R. L. (1979). *Media Messages and Men*. New York: Longman.
- MUNERI, C. T. (2016). "Beyond Blind Optimism: The Case of Citizen Journalism in the Struggle for Democracy in Zimbabwe" in Mutsvairo, B. (eds), *Participatory Politics and Citizen Journalism in a Networked Africa: A Connected Continent*, pp. 171-186. London: Palgrave MacMillan.
- NEL, F., WARD, M. and RAWLINSON, A. (2007). "Online Journalism", in Anderson, P. J. and Ward, G. (eds), *The future of journalism in the advanced democracies*, pp. 121-138. Hampshire: Ashgate.
- NEWHAGEN, J. E. and LEVY, M. R. (1998). "The future of journalism in a distrusted communication architecture" in Borden, D. L. and Harvey, K. (eds), *The Electronic Grapevine*, pp. 9-21. New Jersey: Lawrence.
- NORRIS, P. (1997). "The Rise of Postmodern Political Communications?" in Norris, P. (eds), *Politics and the Press*, pp. 1-17. London: Lynne Rienner.
- OATES, S. (2008). *Introduction to Media and Politics*. London: Sage.
- PAOLO, M. (1997). "The public sphere and the use of news in a 'coalition' systems of government", in Dahlgren, P. and Spark, C. (eds), *Communication and Citizenship*, pp. 136-154. London: Routledge.
- PETERS, M. (2003). "Exit Meat, Digital Bodies in a virtual world", in Everett, A. and Caldwell, J. T (eds), *New Media*, pp. 47-60. London: Routledge.
- POOL, I. S. (2006). "A shadow darkens" in Hassan, R. and Thomas, J. (eds), *The New Media Theory Reader*, pp. 19-26. Berkshire: Open University Press.
- PRIEST, S. H. (1998). "Public opinion, expert opinion and the illusion of consensus", in Borden, D. L. and Harvey, K. (eds), *The Electronic Grapevine*, pp. 23-29. New Jersey: Lawrence.
- ROBERTSON, J., Diab, A., Marin, E., Nunes, E., Paliath, V., Shakarian, J. and Shakarian, P. (2017). *Darkweb Cyber Threat Intelligence Mining*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROEH, I., GUREVITCH, M. and LEVY, M. (1997). "The Global Newsroom: Convergences and diversities in the globalization of television news", in Dahlgren, P. and Spark, C. (eds), *Communication and Citizenship*, pp. 195-216. London: Routledge.
- ROSS, K. and NIGHTANGALE, V. (2003). *Media and Audiences*. Berkshire: Open University Press.
- RUSSEL, A. (2016). "Networked Journalism", in Witschge, T., Anderson, C. W. Domingo, D. and Hermida, A. (eds), *The SAGE Handbook of Digital Journalism*, pp. 149-163. London: Sage.
- SCHMIDTKE, O. (1998). "Berlin in the Net", in Tsagarousianou, R., Tambini, D. and Byran, C. (eds), *Cyberdemocracy*, pp. 60-83. London: Routledge.
- SHAVIT, M. (2016). *Media Strategy and Military Operations in the 21st Century: Mediatizing the Israel Defence Forces*. London: Routledge.
- SPARKS, C. (1997). "Goodbye, Hildy Johnson: the vanishing serious press", in Dahlgren, P. and Spark, C. (eds), *Communication and Citizenship*, pp. 58-74. London: Routledge.

SUNSTEIN, C. (2006). "Citizens", in Hassan, R. and Thomas, J. (eds), *The New Media Theory Reader*, pp. 203-211. Berkshire: Open University Press.

TAMBINI, D., BYRAN, C. and TSAGAROUSIANOU, R. (1998). "Electronic Democracy and the civic networking movement in context" in Tsagarousianou, R., Tambini, D. and Byran, C. (eds), *Cyberdemocracy*, pp. 1-17. London: Routledge.

TELEGRAPH ONLINE. (2008). 'Why citizen journalism matters', http://blogs.telegraph.co.uk/turimunthe/blog/2008/08/01/why_citizen_journalism_matters. (Access Date: 20.11.2017).

TSAGAROUSIANOU, R. (1998). "Back to the future of democracy?" in Tsagarousianou, R., Tambini, D. and Byran, C. (eds), *Cyberdemocracy*, pp. 41-59. London: Routledge.

TSAGAROUSIANOU, R. (1998). "Electronic democracy and the public sphere" in Tsagarousianou, R., Tambini, D. and Byran, C. (eds), *Cyberdemocracy*, pp. 167-178. London: Routledge.

WALTZ, M. (2005). *Alternative and Activist Media*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

XIE, Y. (2017). *New Media and China's Social Development*.

ZELIZER, B. (2004). *Taking Journalism Seriously*. London: Sage.

